БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1989 ЙИЛ

7 АПРЕЛЬ № 15 (3015) ЖУМА

М. С. ГОРБАЧЕВНИНГ КУБАДА БЎЛИШИ

Гавана меҳнаткашлари 2 апрель куни Кубага расмий-дўстона визит билан ташриф буюрган КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари, СССР Олий Совети Президиумининг Раиси М. С. Горбачевни олқишлар билан кутиб олдилар. 3 апрель куни М. С. Горбачев Гавана паркидаги В. И. Ленин ҳайкали пойига гуллар қўйди. Шу куни совет делегацияси «Экспокуба» деб номланган кўргазмани кўздан кечирди. Оқшом Ф. Кастро М. С. Горбачев ва унинг рафиқаси шарафига қабул маросими уюштирди. Унда совет делегацияси аъзолари, Куба партия ва давлат раҳбарлари иштирок этдилар. Қабул маросими чоғида М. С. Горбачев Ф. Кастрога винницалик уруш ва меҳнат ветерани В. А. Дмитриев ишлаган портретини тақдим этди.

3—4 апрель кунлари Гаванада М. С. Горбачев ва Ф. Кастронинг дўстона учрашув ва суҳбатлари бўлди. Унда Куба раҳбариятининг аъзолари, Кубанинг СССРдаги элчиси Х. Камачо Агилера ва КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари, СССР Олий Совети Президиумининг Раисига Куба сафари давомида ҳамроҳлик қилган Э. А. Шеварднадзе, А. Н. Яковлев, В. М. Каменцев, СССРнинг Куба республикасидаги элчиси Ю. В. Петров иштирок этдилар.

4 апрель куни М. С. Горбачев ва Ф. Кастро қурувчилар билан суҳбатлашдилар.

Шу куни Куба пойтахтидаги конгресслар саройида СССР билан Куба республикаси ўртасида дўстлик ва ҳамкорлик тўғрисидаги шартнома имзоланди. Шартномани М. С. Горбачев ва Ф. Кастро имзоладилар.

Гаванадаги конгресслар саройида Куба халқ ҳокимияти миллий ассамблеясининг республикага М. С. Горбачевнинг расмий дўстлик визити муносабати билан чақирилган тантанали сессияси бўлди. Сессияда Ф. Кастро ва М. С. Горбачев нутқ сўзладилар. Депутатлар СССР билан Куба республикаси ўртасидаги дўстлик ва ҳамкорлик шартномасини ратификация қилдилар. Сессия тугагандан кейин бўлган матбуот конференциясида М. С. Горбачев билан Ф. Кастро журналистларнинг саволларига жавоб бердилар.

ИРКУТСКДАН ДЎСТЛАРНИ КУТАЯПМИЗ

Республикамиз меҳнаткашлари билан сибирликлар ўртасида давом этиб келаётган алоқалар бугунги қайта қуриш, демократия даврида чинакам ҳаётий негизда, ҳамкорликлар асосида янада барқарорлашмоқда. Янгиланишлар айёмида халқларимизнинг бир-бирининг ҳаёти, маданияти, адабиёти ва санъатига қизиқиши ошмоқда. Ўзаро фестиваллар, маданият ҳафталиклари алмашиш анъанага айланмоқда. 1987 йилнинг кузида республикамиз вакиллари Байкал бўйларида — Иркутск областида адабиёт ва санъат кунларини ўтказган, ўз меҳр қуёшидан дўстларини баҳраманд этган эдилар. Эндиликда Иркутск области меҳнаткашлари вакиллари республикамизда маданият кунларини ўтказиш учун ташриф буюрмоқдалар. Шу муносабат билан мухбиримиз республика маданият министрининг биринчи ўринбосари, маданият кунларини ўтказиш ташкилий комитети штабининг бошлиғи Владимир ДВОРКИН билан суҳбатлашди.

—РСФСРнинг Иркутск областининг республикамизда ўтадиган маданият кунлари 10 апрелдан бошланиб 14 апрелгача давом этади. Меҳмонлар эртадан бошлаб кела бошлайдилар. Асосий группа 9 апрель куни ташриф буюради ва Тошкент аэропортида тантанали равишда кутиб олинади.

Маданият кунларида қатнашиш учун КПСС Иркутск область комитетининг секретари Виктор Павлович Иваницкий бошчилигидаги делегация кутилмоқда. Улар сафларида илғор меҳнаткашлар, олимлар, ижодкорлар, санъаткорлар, рассомлар ва бошқа касб эгалари бор. Айниқса, санъаткорлар кунлар қатнашчиларининг асосий қисмини ташкил этади. Улар орасида Иркутск филармониясининг симфоник оркестри, Иркутск музикали комедия театрининг балет труппаси, рус халқ чолғу асбоблари оркестри, «Сибир булоқлари» ашула ва рақс ансамбли, эвенк, тува миллий фольклор ансамбллари сингари 20 яқин коллектив бор.

Маданият кунлари 10 апрель куни кечқурун В. И. Ленин номидаги СССР халқлари дўстлиги саройида очилади. Шу куни Ҳамза номидаги Санъатшунослик институтида кунлар қатнашчилари иштирокида матбуот конференцияси ўтказилади. Кино уйида Иркутск область рассомлари асарларининг кўргазмаси, Санъат музейида эса Иркутск бадиий музейи фонди томонидан ташкил этилган «Рус портрети. XVIII-XX асрлар» деб номланган кўргазмаси, Ўзбекистон амалий санъати музейида «Бурят бадиий металлари» кўргазмаси, Алишер Навоий номидаги давлат кутубхонасида эса «Иркутск замини» деб аталган китоблар кўргазмаси очилади. Кино уйида Иркутск ҳужжатли фильмлар студиясининг фильмлари фестивали бошланади.

Меҳмонлар 11 апрелдан бошлаб уч маршрутга бўлинган ҳолда республикамиз областларига йўл оладилар. Биринчи маршрутда меҳмонлар Сирдарё ва Самарқанд областларида бўладилар. Иккинчи маршрутдагилар эса Бухорога ташриф буюрадилар. Учинчи маршрутдагилар Нукус шаҳрига ва автоном республиканинг бошқа районларига боради.

Улар жойларда меҳнаткашлар билан учрашадилар, ижодий кечалар уюштирадилар, тажрибалар алмашадилар, халқимиз ҳаёти билан танишадилар. Айниқса, кунлар давомида меҳмонларнинг қишлоқ меҳнаткашлари билан учрашувларига кенг ўрин берганмиз. Бу меҳмонларга ҳам, мезбонларга ҳам яқиндан ўзаро ҳамкорлик учун кенг имкониятлар яратиб беради.

ЎЗБЕКИСТОН КОМПАРТИЯСИ МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ ИДЕОЛОГИЯ КОМИССИЯСИДА

Идеология комиссиясининг Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети биринчи секретари Р. Н. Нишонов раислигида ўтган навбатдаги мажлисида ўзбек тилини, миллий тил — рус тилини ҳамда икки тилликнинг бошқа шаклларини ривожлантириш истиқболлари кўриб чиқилди.

Муҳокама чоғида республикада тил муаммоларини ҳал қилиш, барча миллатлар ва миллий группалар она тилидан фойдаланишда ўз эҳтиёжлари қондирилишида уларнинг амалдаги тенглигига эришиш юзасидан иш олиб борилаётганлиги таъкидлаб ўтилди. Шу билан бирга ўтган йилларда республиканинг тил билан боғлиқ турмушида жамоатчиликни ташвишга солаётган бир қанча муаммолар кўндаланг бўлди. Меҳнаткашлар мактубларида ўзбек тилини ривожлантиришнинг баъзи салбий тенденциялари, уни қўлланиш соҳасининг торайиши ва ижтимоий вазифаларининг чекланиши билан боғлиқ ташвиш изҳор қилинмоқда.

Комиссия мажлисида ўзбек тилини янада ривожлантиришни таъминлаш, ўзбек тилидан фойдаланиш соҳасини кенгайтириш учун унга республика давлат тили статусини бериш мақсадга мувофиқ, деган фикр айтилди. Шу билан бир вақтда комиссия аъзолари ўзбек тилига давлат статуси берилиши бошқа миллатлар ва миллий группалар намояндаларининг меҳнатидаги мулоқотида, таълимида, турмушида ва фаолиятида ҳуқуқий жиҳатдан асло тўсиқ бўлмаслиги уларнинг она тилидан фойдаланиш имкониятлари камситилишига, Ўзбекистоннинг ўзида ҳам, шунингдек, бошқа республикалар билан ҳам социал-иқтисодий алоқалар нормал маромининг бузилишига олиб бормаслиги лозимлигини ўз нутқларида алоҳида таъкидладилар. Тилга янги сифат ҳолати бериш бир қанча конкрет чора-тадбирларни пухта ўйлаб, босқичма-босқич амалга оширишни талаб қилиши уқтириб ўтилди.

Идеология комиссияси республика ҳаётида ўзбек тилининг ролини янада оширишнинг биринчи навбатда бажарилиши лозим бўлган чора-тадбирлари тўғрисидаги таклифларни кўриб чиқди ва умуман маъқуллади.

Шу билан бирга кўп миллатли республика нормал ҳаёт фаолиятини таъминлаш вазифалари, Ўзбекистон ажралмас қисми бўлган федератив давлатимизда интеграция жараёнларининг тобора кучайиб бораётганлиги республикада халқлар миллатлараро алоқа воситаси сифатида ихтиёрий равишда қабул қилган рус тилидан эркин фойдаланиш тўғрисида ғамхўрлик қилишни зарурат қилиб қўймоқда.

Туб аҳоли вакиллари рус тилини ўрганишини яхшилаш ҳамда ўзбек тилини, республикада яшаётган бошқа халқлар тилларини билмайдиган кишиларнинг бу тилларни ўрганишлари учун шароит яратиш, она тилидан фойдаланишда республикадаги барча халқларнинг эҳтиёжларини тўлароқ қондириш тадбирларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ деб топилди. Шу муносабат билан «Тиллар» комплекс программасини ишлаб чиқиш, икки тиллилик ва кўп тиллилик муаммолари юзасидан мувофиқлаштирувчи илмий кенгашни тузиш истиқболлари муҳокама қилинди.

Муҳокама чоғида билдирилган фикрлар ҳисобга олиниб, тегишли қонун лойиҳасини тайёрлаш ва уни умумхалқ муҳокамасига қўйиш масаласини кўриб чиқишни Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумига топширишга қарор қилинди.

Масалани муҳокама қилишда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг секретари М. Ҳ. Холмуҳамедов, Бухоро область партия комитетининг иккинчи секретари Ю. М. Сажнев, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети Идеология бўлимининг мудири Ш. С. Зиёмов, Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг вице-президенти Э. Юсупов, «Ҳақиқати Ўзбекистон» газетасининг муҳаррири Ш. Ниёзов, Ўзбекистон ССР телевидение ва радиоэшиттириш давлат комитетининг раиси Н. Ё. Ғойибов, Ҳамза номли ўзбек давлат академик драма театрининг артисти, СССР халқ артисти З. Муҳаммаджонов қатнашдилар.

ИЖОДКОР ЁШЛАРГА ҒАМХЎРЛИК

Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги коллегиясининг навбатдаги йиғилишида Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг «КПСС XXVII съезди қарорлари асосида республикада ижодкор ёшлар билан ишлашни янада такомиллаштириш тадбирлари тўғрисида» деб чиқарган қарори қандай бажарилаётганлиги кўриб чиқилди.

Қайта қуриш халқ хўжалигининг барча соҳалари қатори маданий ҳаётимизга ҳам чуқур кириб бормоқда. Шу туфайли ижодкор ёшлар билан ишлаш, истеъдод қирраларини тўла намоён қилишлари учун зарур бўлган шарт-шароитларни яратиш борасида бирмунча ишлар амалга оширилди. Бугунги кунда театр-концерт ташкилотларида 1500 дан зиёд ёш ижодкорлар меҳнат қилмоқдалар.

Республикада ижодкор ёшларнинг ўнта театр студиялари ташкил топди. Жумладан, Тошкентда «Дард», Андижонда «Истеъдод», республика театрлари қошида ёшларнинг актив иштироки билан татар-бошқирд, қозоқ, тожик театр студиялари иш бошлади. Ёшлар республика, иттифоқ ва халқаро миқёсдаги кўрик-конкурсларда фаол иштирок этмоқдалар. Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги ҳамда Театр арбоблари союзи томонидан ўтказилган биринчи республика театрлар фестивали бир қатор иқтидорли санъаткорларни кашф этди.

Кино санъатида ҳам ижобий ўзгаришлар сезилмоқда. Кейинги икки йил ичида ўттизга яқин ёш режиссёрлар ўзларининг дастлабки асарларини муваффақиятли намойиш қилдилар. Ёш мўйқалам соҳибларининг кўргазмалари бугунги кунимизнинг мураккаб ва ҳаётбахш муаммоларини ўзида акс эттирмоқда.

Аммо ёш ижодкорлар билан ишлашда ҳали ҳал этилмаган муаммолар кўп. Маданият министрлиги ва республика ижодий уюшмалари томонидан биргаликда тузилган ижодкор ёшлар билан ишлашни янада такомиллаштириш плани суст бажарилмоқда. Қорақалпоғистон АССРда, Фарғона ва Самарқанд областларида ижодкор ёшларнинг талаб ва эҳтиёжлари тўла қондирилмаётир. Самарқанд области ижодкор ёшлари фаолиятини мувофиқлаштирувчи ижодий марказ ҳамон тузилгани йўқ. Ёш драматургларнинг семинари ўз мақеини йўқотмоқда. Ижодий уюшмалар ўртасидаги амалий алоқалар ҳамон сустлигича қолмоқда.

Коллегия йиғилишида бу борадаги ютуқларни мустаҳкамлаш, нуқсонларни бартараф этиш йўллари атрофлича муҳокама қилинди.

Министрлик коллегияси М. Ю. Лермонтовнинг 175 йиллиги ва Ҳамид Олимжон таваллудининг 80 йиллигини ўтказиш билан боғлик тадбирларни муҳокама қилди ва тасдиқлади.

Коллегия йиғилишида маданий ҳаётимизга тааллуқли бошқа бир қатор масалалар ҳам кўриб чиқилди.

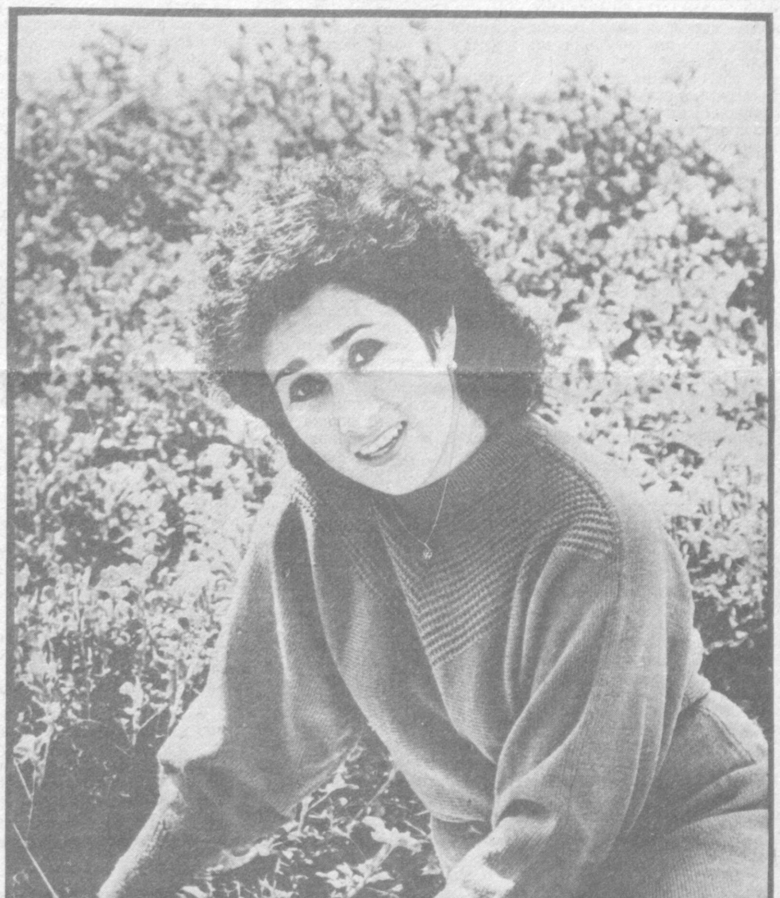

Охунбобоев номидаги республика Ёш томошабинлар театри саҳнасида намойиш қилинган «Абдулла Набиев», «Гаврош», «Фарзандим — жигарбандим», «Ажойиб уруғ», «Ревизор», «Қирол овга чиқди», «Ваня Крутов» каби спектаклларни томоша қилганмисиз! Уларни кўрган бўлсангиз, ана шу спектакллардаги етакчи ролларни — Маъсума, Гаврош, Санобар, Ҳосила, Мишка, Занда, Заҳарханда ролларини театрнинг талантли актрисаларидан бири ҳисобланган Муяссархон Шодиева ижро этган.

М. Шодиева мазкур театрга ишга келганига 10 йил бўлди. У 1979 йилда А. Островский номидаги Тошкент Театр ва рассомлик санъати институтини битирди. У ерда Муяссархон Нина Тимофеева, Назира Алиева каби устозлар қўлида таҳсил кўрди. Театрга келгач эса, институтда олган сабоқларини ҳаётий тажрибалар, ижодий меҳнатлар билан мустаҳкамлади. Режиссёрлар Омон Шарипов, Мирзакарим Бобоев, Владимир Андреев билан ишлаш натижасида ўз имконияти ва қобилиятининг янги қирраларини намоён қила борди. У ижро этган роллар томошабинларга, ҳамкасбларига, мутахассисларга маъқул бўлди. Ўзбекистон ССР халқ артистлари Муҳаббат Йўлдошева, Манзура Ҳамидова, Воҳид Қодиров ёш актрисага йўл-йўриқ кўрсатдилар, маслаҳат бердилар, унинг ютуқлари ва камчиликларини рўй-рост айтиб, амалий ёрдам бердилар. Бугунги кунда Муяссархон Шодиева ёшлар театрининг етакчи актрисаларидан бири. У шу кунларда янги-янги образлар яратиб, жажжи томошабинларини хурсанд этиш ниятида ижодий меҳнат қилмоқда.

С. МАҲКАМОВ фотоси

ХАЛҚ ДИЛИДАГИ ГАП

Куни кеча матбуотда Ўзбекистон КП Марказий Комитети идеология комиссиясининг қарори эълон қилинди. Бу муҳим ҳужжатда айтилишича, ўртоқ Р. Н. Нишонов раҳбарлигида ўтган комиссия республикамизда ўзбек тилига давлат тили статусини бериш тўғрисидаги масалани кўриб чиқиб, уни Ўзбекистон ССР Олий Совети томонидан умумхалқ муҳокамасига қўйилиши таъкидланган. Мен, ҳам оддий бир ўзбек ёзувчиси, ҳам адиблар уюшмасининг раҳбари сифатида бу қарорни ўқиб, ниҳоятда мамнун бўлдим. Ахир, ҳар бир адиб ўз халқи тилининг давлат тили даражасига кўтарилишидан мамнун бўлмаслиги мумкинми!

Шу маънода Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи бу қарордан миннатдор бўлиши мумкин, холос. Энди шундай қарор қабул қилинишига ёшларнинг ҳиссаси ҳақида. Биз кекса авлод вакиллари ёшларимизнинг бу борада қилган ва қилаётган жонбозликларидан фақат мамнун бўлмоғимиз жоиз. Ўйлайманки, ёшларимизнинг ўз халқи маданияти, ўтмиши, тилини рағбатлантириш борасидаги уринишлари, айниқса, бу ишларни бошқа халқлар, жумладан, улуғ рус халқи маданиятига ҳурматсизлик эмас, билъакс, ҳурмат билан гапираётганлиги фикримча таҳсинга сазовор. Биз бу борада айтилаётган айрим чалкаш фикрларга, баъзан эса ёшларимизнинг тўғри гапларига нотўғри урғу бериш ҳаракатларига қарши турмоғимиз лозим. Афсуски, гоҳида биз оқсоқол адиблар, олимлар ёшларга бераётган тўғри маслаҳатларимиз қайсидир сабабларга кўра нотўғри эълон бўлиб кетаяпти. Аминманки, идеология комиссиясининг ўзбек тили давлат тили статусини олади, деган таклифи шубҳасиз амалга ошади.

Одил ЁҚУБОВ,
Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи котиби, СССР халқ депутати

МОСКВАДА НАВРЎЗ

22 март куни СССР Министрлар Совети ҳузуридаги Ўзбекистоннинг доимий ваколатхонаси Москвада таҳсил кўраётган юртдош талабалар ва аспирантлар билан лиқ тўлди. Бу ерда Москва тарихида биринчи марта Наврўз байрами нишонланди. Ўзбекистонлик талабалар уюштирган ушбу тантанани Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг секретари М. Ҳ. Холмуҳамедов очиб, ёшларни улуғ айём билан қизғин қутлади. Сўнгра карнай-сурнайлар чалинди. Атлас кўйлакли қизлар тантана қатнашчиларига сумалак ва ширинликлар улашдилар. Шарқона жиҳозланган саҳнада ўзбек куй-қўшиқлари янгради, рақслар ижро этилди. Бутуниттифоқ Кинематография институти талабаси Саид Мухторовнинг ичакузди ҳажвиялари, педагогика институти талабалари Диёр Алимов, Мақсуд Жабборов, Насиба Ғафурова, Зулфизар Норқулова, Роза Зарипова, Раъно Номозова ижро этган концерт номерлари олқишга сазовор бўлди. Москва Давлат консерваторияси ёшлари Дилором Далиева ҳамда Алишер Султоновларнинг чиқиши ҳам кўпчиликни хушнуд этди.

Байрам кечасида Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союз правлениесининг биринчи котиби Одил Ёқубов, шоирлар Муҳаммад Солиҳ, Усмон Азимов, Тўра Мирзо, филология фанлари доктори Пирмат Шермуҳамедов, кинорежиссёр Темурмалик Юнусов қатнашдилар. Одил Ёқубовнинг дил сўзлари ҳаммани ҳаяжонга солди: «Мен «Литературная газета»нинг мухбири бўлиб ишлаганимда ҳам, хизмат юзасидан кўп марталаб Москвада бўлганимда ҳам қачонлардир бу ерда — Ватанимиз пойтахтининг қоқ марказида Наврўз байрами нишонланишини хаёлимга ҳам келтирмагандим. Азим шаҳарда ўқиётган юртдошларимизнинг соф миллий тилимизда гапиришларидан ғоят қувондим. Сизларнинг санъаткор бўлмаганингиз ҳолда ўзбек тилида шундай ажойиб қўшиқлар айтиб, рақсларга тушишингизни кўриб севиндим. Муҳими, турғунлик даври асоратлари сизларнинг руҳингизни туширмабди. Раҳмат сизларга!».

Байрам программасининг иккинчи қисмида Тошкентдан келган меҳмонлар — Театр ва рассомлик санъати институтининг «Сарбон» ансамбли, хонанда Олимжон Орифжонов, Ўзбекистон ССР халқ артисти Қизлархон Дўстмуҳамедова ўз санъатларини намойиш этдилар. Ёшларнинг шодлигига Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми Раисининг ўринбосари А. Романовский, Ўзбекистон Тарих ва маданият ёдгорликларини муҳофаза қилиш жамиятининг раиси Н. Муҳиддинов ҳам шерик бўлишди.

Шундай қилиб, Наврўз Ватанимиз пойтахтига ҳам етиб келди. Студент-ёшлар бошлаб берган бу анъана келгусида ҳам давом этишига ишончимиз комил.

Матлуба АЗАМАТОВА,
Максим Горький номидаги Адабиёт институти толибаси

ҲАМЗА ҚАЛБЛАРДА ЯШАМОҚДА

Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий туғилган куннинг 100 йиллигини ўтказиш ташкилот комиссиясининг Тошкентда мажлиси бўлиб ўтди.

Мажлисни Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Р. Н. Нишонов олиб борди.

Ўзбекистон ССР Министрлар Совети раисининг ўринбосари С. У. Султонова, юбилей комиссиясининг секретари Л. П. Қаюмов, республика Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретари О. Ёқубов, Ҳамза район партия комитетининг биринчи секретари Ф. Н. Нажмиддинов, Фарғона область ижроия комитетининг раиси Ҳ. Мажидов, граждан авиацияси бошқармаси бошлиғининг биринчи ўринбосари А. М. Тарсуков мажлисда ахборот бердилар.

Юбилейга бағишланган тадбирлар бутун Ўзбекистонда ўтказилиши таъкидланди. Ўрта Осиёнинг барча республикалари ва Қозоғистонда озодлик куйчиси, санъаткор граждан, ватанпарвар шоирга зўр ҳурматни ифодалаб, революция жарчиси юбилейини тантанали нишонлашга тайёргарлик кўрилмоқда. Бир қанча қардош республикаларда ҳозирнинг ўзидаёқ адабий кечалар, китобхонлар конференциялари, ҳамзахонликлар ўтказилди. Чунончи, Қозоғистоннинг бир вақтлар шоир ўқитувчи бўлиб ишлаган Туркистон шаҳридаги мактаблардан бирида Ҳамзанинг жамоатчилик музейи учун материаллар тўпланмоқда. Ўзбекистон Фанлар академияси ходимлари мазкур мактабга ҳужжатлар, фотосуратлар ва китобларнинг бир қисмини топширдилар, Тошкент адабиётшунос олимлари группаси ёрдам бериш учун қозоқ дўстлар ҳузурига боришга тайёргарлик кўрмоқда. Туркманистонда бир вақтлар бу ерга Ҳамза келган агитпоезд маршрути бўйлаб сафар қилишга тайёргарлик кўрмоқдалар. Тожикистонда озодлик куйчиси танланган асарлари тўплами нашр этилди, яқин кунларда Душанбеда юбилейга бағишланган илмий-назарий конференция очилади.

Комиссия Ўрта Осиё региони барча республикаларга мактуб йўллаб, ана шу республикалар билан келишиб олинганидек жамоатчиликни, ижодкор ва илмий зиёлилар вакилларини кенг жалб этиб, ҳамма жойда бир қанча тадбирлар ўтказиш истагини билдирди.

«Ҳамза» кемасида июнь ойида ўтказиладиган тантаналар ҳақида гапириб берилди. Москванинг Люблин ва Таганка районлари билан Тошкент шаҳрининг Ҳамза райони ва Фарғона областидаги Ҳамза шаҳри ўртасида дўстона оталиқ алоқалари ўрнатиш тўғрисидаги ахборот тингланди.

Мажлис қатнашчиларига шоирнинг ватани — Фарғона областида, хусусан Ҳамзаобод ва Қўқонда тайёргарлик ишлари қандай бораётганлиги ҳақида ахборот берилди. Қурилиш ва ободончиликка доир барча ишларни муддатида ва сифатли тугаллаш зарурлиги уқдириб ўтилди.

Мажлисда асосий тантаналарни ўтказиш вақти аниқланди. Тошкентда 20 май куни Навоий номли давлат академик катта театри биносида юбилей кечаси ўтказилади, унда барча иттифоқдош республикалардан, чет мамлакатлардан келган меҳмонлар қатнашадилар. Сўнгра тантаналар шоир ватанида давом этади. Москвада Союзлар уйининг колонна залида 24 май куни ўтказиладиган тантанали кеча юбилейни байрам қилишнинг якунловчи тадбири бўлади.

ЎзТАГ

МАТБУОТ КОНФЕРЕНЦИЯСИ

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетида оташин революционер шоир Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг 100 йиллигини кенг нишонлашга бағишланган матбуот конференцияси бўлиб ўтди. Ҳамза юбилейини ўтказиш ташкилий комитетининг секретари, филология фанлари доктори, профессор Л. Қаюмов шоир ижоди ва ҳаёти ҳақида, юбилейолди тадбирлари, нашриётларда, хусусан, «Фан» нашриётида чоп этилаётган Ҳ. Ҳ. Ниёзийнинг 5 жилдлик асарлари ҳақида гапирди.

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретари О. Ёқубов ва Ўзбекистон ССР Фанлар академияси А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтининг директори, филология фанлари доктори Б. Назаров журналистларнинг саволларига жавоб бердилар.

Матбуот конференциясини Ўзбекистон КП МК Идеология бўлимининг мудири Ш. Зиёмов олиб борди.

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

ИЖРО СИФАТИ

ҚАЙТА ҚУРИШ бошланганига тўрт йилдан ошаяпти. Бироқ, минг афсуски, кўпчилик режаларимиз тўла-тўкис рўёбга чиқмаяпти. Ижро сифати кўнгилдагидек бўлмаяпти. Бундан чекилаётган жафо ҳам оз эмас.

Мисолни қишлоқ хўжалигидан — ҳозирги кунда кўпчиликни қизиқтираётган ижара пудратини жорий этиш жараёнидан келтирайлик. Фарғона областининг Фрунзе районида шу масалага бағишланган кенгаш бўлди. Янгилик ҳақида катта маъруза ўқилди. Бироқ, таажжуб, ижара ҳақини белгилашнинг фақат битта — ички ҳисоб баҳоси асосида белгилаш усули ҳақида сўз юритилди, холос. Аслида эса ижара пудрати ҳақидаги тавсияларда ижара ҳақини асосан давлат харид баҳоси асосида белгилаш усули назарда тутилган. Афсуски, кенгашда бу ҳақда бир оғиз ҳам гап бўлмади. Ё хаёллардан кўтарилдимикин?

Йўқ, ижара пудратини жорий этиш бўйича область вакили — область Агросаноат комитетининг бўлим бошлиғи А. Зиёев кейин, шу ҳақда сўров тушгач, берган изоҳдан маълум бўлишича, сабаби қуйидагича экан:

— Биз — олимлар, мутахассислар ўзаро маслаҳатлашиб, областимиз учун ижара ҳақини ички ҳисоб баҳоси бўйича белгилаш усули маъқул, деган қарорга келдик. Чунки бу усул содда, ишчиларга тушунтириш осон.

Қани, мулоҳаза юритиб, кўрайлик-чи, сабаб ҳақиқатан ҳам шундаймикин?

Ижара, маълумки, шартнома асосида ишлашдир. Одатда ижара берувчи шарт қўяди: мана ер, ҳақи бунча. Ҳосил-даромадингиздан шу ҳақни тўлайсиз. Қолгани ўзингизга. Рози бўлган одам ерни олади. Шу билан шартнома тузилган ҳисобланади. Айтинг-чи, шу усулнинг нимаси тушунарсиз? Бизнингча, энг содда ва тушунарли. Бундай шартлашув азалдан мавжуд. Уни қадимда саводсиз кишилар ҳам жуда яхши тушунишган.

Унинг ўрнига таклиф этилаётгани мана бу: мана ер, дастлабки ҳақи бунча. Лекин қандай ҳосил етиштиришингизга қараб, бу ҳақ ўзгаради. Буюртмадагидан сифатлироқ ҳосил етиштирсангиз, иккаламиз ҳам манфаатдор бўламиз. Ким қанча манфаатдор бўлиши қуйидагича ҳисобланади... Шу билан ҳисоб-китоб бошланади, бошингиз айланиб кетади. Яна бу содда, тушунарли усул эмиш.

Бизнингча, гап бошқа ёқда. Маълумки, шу пайтгача хўжалик давлат қарамоғида эди. Яъни олинган даромад хўжаликни тебратишга етса етди, етмаса давлат бор эди. Энди эса давлат ўз аравангизни ўзингиз тортинг, деяпти. Бу ёқда эса ижара деган гап... Пландаги ортиқча ҳосил-даромадни ижарачи тўласича олиб қўядиган бўлиб турибди. Демак, хўжаликка пландаги даромаднинг ўзи қолади. Бу даромад билан аравани тортиб бўлармикин? Ўтириб қолиш мумкин..: Нима қилиш керак? Деҳқон билан шартнома тузишда ҳосилдорлик бўйича талабни, ҳосилдорлик шартини сезиларли даражада ошириш сезилиб қолади. Бунга деҳқонни кўндириш қийин (тушунтириш қийин, дейишгани ана шу). Камроқ ошириш эса камлик қилиши мумкин. Шунинг учун буюртмадаги маҳсулотнинг сифат кўрсаткичлари яхшиланишидан келадиган ортиқча даромаддан улуш олишни ҳам шарт қилиб қўйиш лозим. Улар тарғиб этаётган усул ана шунга — чўчишга асосланган.

«Давлат хўжалиги — давлат ҳақида ўйлашибдику» дейишингиз мумкин. Тўғри, ўйлари ёмон эмас. Чунки чўчишга асослари бор. Аммо чўчишга асосланган ана шу усулни область бўйича ҳамма бригадада қўллашга уринишаётгани ғалати. Ахир, областда шундай бригадалар ҳам борки, уларда қарор топган ҳосилдорлик 25—30 эмас, 34—35 центнер. Одатда айтишганидек, чўққига чиқиб қолишган. Ундан у ёғига юриш осонлик билан бўлмайди. Хўжаликка бошқалардан анча кўп ижара ҳақи тўлашса-ю, яна минг машаққат билан топган қўшимча даромадларидан ҳам улуш беришса, бу адолатдан бўлармикин? Демоқчимизки, бригадаларни табақалаш лозим. Усулни яксара қўллаш юқори ҳосилли коллективларнинг манфаатларига путур етказади. Ижарадан уларнинг кўнглини совутади . Хуллас, янгиликнинг обрўсини тўкади.

Бошқа мулоҳаза ҳам бор: «давлат ҳақида ўйлашибди», дедик. Уларнинг бу ўйлари — ижара ҳақини кўпроқ ундиришга бўлган қизиқишлари давлат ҳозир кескин қарши турган нарса — бўлалаб кетган штатларни, ғовлаб кетган тадбирларни яна аввалгидек эмин-эркин сақлаш, ўтказиш иштиёқидан бўлмасин тағин?

Эҳтимол, биз бир томонлама хулоса чиқаргандирмиз. Уларнинг бошқа, жиддийроқ мулоҳазалари ҳам бордир. Лекин, нима бўлганда ҳам, ўйлаб кўринг, олимлар, мутахассислар «ўзаро маслаҳатлашиб», «бу усул маъқул, буниси номаъқул», деб бутун область деҳқонлари номидан қарор қабул қилишлари, шунга кўра усуллардан бирини кўрсатиб, иккинчисини сир тутишлари тўғрими? Бу иш қайта қуриш, демократия, ошкоралик руҳига мос келадими? Йўқ, албатта.

Кенгашда бизни ажаблантирган яна бир нарса район партия комитетининг иккинчи секретари Б. Бегматовнинг жавоби бўлди. Аввал саволни эшитинг:

— Бизда ер танқис. Агар оилаларга тақсимлаб берсак кўп ишчи бекор қолади. Шунинг учун коллектив ижара ташкил этаверсак, қандай бўларкин? — сўради Охунбобоев номидаги совхознинг «Фарғона» бўлими бошқарувчиси М. Эрназаров.

— Йўқ, — деди Б. Бегматов қатъий ишонч билан. — Унда ижаранинг моҳиятини йўқотиб қўямиз. Фақат оилавий ижара, ўртоқлар! Ерни ҳаммага етганича тақсимлаб бераверинг.

ХЎШ, ШУ ЖАВОБ ўринлими? Тўғри, оилавий ижарадаги манфаатдорлик коллектив ижарадагидан кўра яққолроқ кўриниб туради. Бинобарин, яхши ишлашга кўпроқ ҳаракат бўлади. Лекин унинг салбий томонлари ҳам йўқ эмас. Жамиятимизнинг энг катта ютуқларидан бўлмиш коллективчиликка путур етказиши-ку, алоҳида бир мавзу. Келинг, биз, яхшиси, хўжалик юритиш билан боғлиқ салбий хусусиятларини санаб қўя қолайлик: ишчиларга маданий-маиший хизмат кўрсатиш қийинлашади; экинлар парваришининг кетма-кетлиги бузилади; сув, ўғит, техника ва ҳоказо воситалар таъминотини йўлга қўйиш мураккаблашади; илмий деҳқончилик имкониятлари тораяди. Дарвоқе, халқимиз деҳқончилиги тарихида алғов, яъни кўплашиб аввал бир кишининг, кейин иккинчи кишининг, шу тартибда бирбирининг ерига ишлов бериш тажрибаси бежиз туғилмаган. Қолаверса, аввалига оилавий пудрат усулида ишлаб, эндиликда коллектив пудратига қайтаётган бригадалар ҳам, шу асосда ишлаб юқори натижаларга эришаётган бригадалар ҳам анчагина. Масалан, Жданов номидаги совхознинг коллектив пудрат асосида ишлаётган К. Маркс номидаги бўлими деҳқонлари юқори натижаларга эришиб келаяптилар. Демакки, бирон бир ишлаб чиқариш шаклини устун деб қатъий хулоса чиқаришга ҳали эрта. Коллективлар ишлаб чиқариш шаклини ўзлари, ихтиёрий равишда, ўз амалий фаолиятларида синаб, танлаб олганлари маъқул. Бундай шаклнинг замини мустаҳкам бўлади. Партиянинг сиёсати ҳам шундай. Бинобарин, районнинг катта раҳбарларидан бири катта минбарда туриб аввал бошиданоқ бир шаклни маъқул, иккинчисини номаъқул деб кўрсатма бериши партия сиёсатини оммага тўғри етказиш бўлармикин? Бу нотўғригина эмас, ҳатто, хавфли ҳамдир. Ахир, коллективлаштириш пайтидаги хатоларимиз аввало худди шундай «етказиш»ларимиздан туғилмаганмиди?

Ташвишли, ҳатто юракни ўртагувчи савол туғилади: нега бундай? Нега ижро сифати кўнгилдагидек эмас?

Аслини олганда партиямиз ҳужжатларида бу саволга аллақачон жавоб бериб қўйилган. Мазмуни қуйидагича: турғунлик йиллари деб аталган даврларда ҳам катта-катта ишлар режалаштирилган эди. Аммо уларни амалга ошириш юқоридан то пастгача маъмуриятнинг зиммасига юклатганди. Асосий куч — халқ эса жалб этилмаган, бор-йўғи бажарувчи вазифасида қолдирилганди. Режалар амалга ошмай қолгани шундан эди. Энди демократия ва ошкоралик воситасида ишга халқ ҳам жалб этилмоқда.

Хўш, ана шу ЯНГИЛИК ҳақиқатдан ҳам режаларни амалга ошириш имконини берадими? Ижро сифатини яхшилайдими? Бизнингча, яхшилайди. Бунга биз қатнашган кенгашнинг давоми ҳам мисол бўла олади: залда ўтирганлар орасида РЕЖАлардан тўла хабардор бўлган кишилар бор экан. Музокара пайтида улар ҳам ўринларидан туришди. Ёпиб кетилган гапни очишди. Нотўғри кўрсатмани тўғрилашди.

Хўш, кейин нима бўлди? Район партия комитетининг иккинчи секретари якунловчи нутқ сўзлади, «киритилган қўшимча»ларни, астойдилми, ноастойдилми, ишқилиб маъқуллади. Шундай қилиб, кенгаш партия қандай сиёсат юритаётган бўлса, шундай руҳда қарор қабул қилди.

Лекин барибир, кўнгилда бир тугун қолади: агар ўша кишилар, «Гапимизни катталар қандай қабул қилишади? Кейин бизга ола қараб юришса-я», деган мулоҳазага боришганида, гапиришмаганида нима бўларди? Нега бундай мулоҳазага боришмади? Нега ўринларидан туришди? Нега гапиришди? Ҳозир демократия ва ошкоралик даври бўлгани учунми? Йўқ, гап фақат шунинг ўзида эмасга ўхшайди. «Қайта қуриш ҳали бизга етиб келгани йўқ», деб ҳануз дилидагини қудуққа айтиб юрганлар қанча?! Қолаверса, турғунлик давридаги ҳужжатларни ҳам бир варақлаб кўринг. Демократия тўғрисида уларда ҳам оз ёзилмаган. Ундай бўлса, гап нимада ўзи? Бизнингча, сабоқда. Турғунлик даври фақат заҳмат келтирмади, сабоқ ҳам берди. Сабоқки: демократия ва ошкоралик ҳам аслида қоғозга ёзилган нарса бўлиб, ўз-ўзидан амалга ошмайди. Уни амалга ошириш керак. Бунинг учун гражданлик мардлигига эга бўлган кишилар зарур. Дарвоқе, собиқ катталаримизда, улардан бири катта минбарда тўғри тан олганидек, шундай мардлик етишмаган эди. Бундай мардлик нафақат уларда, кўпчилигимизда танқис эди. Танқис, дейиш ҳам гапми, йўқ эди. Хуллас, гап шу: модомики, демократия ва ошкораликни жон-дилдан истар эканмиз, гражданлик мардлигига эга бўлишимиз лозим!

ТУРҒУНЛИК ДАВРИ берган сабоқ шундай. Қайта қуриш аслида ана шу сабоқдан сув ичганлар ишидир.

Ҳар қалай, Фрунзе районида ўтмишнинг аччиқ сабоқларидан тўғри хулоса чиқариб олган кишилар топилди. Улар ижро учун тўғри қарор қабул қилинишига эришдилар. Фақат одамни илҳақ қилувчи яна бир савол: областнинг бошқа районларида ҳам шундай кишилар топилармикин?

Шокирали НУРАЛИЕВ

ОРОЛНИНГ ЎЛИМИ ТАСОДИФМИ

ЁКИ УНИНГ ТАҚДИРИНИ АВВАЛДАН ҲАЛ ЭТГАНМИДИЛАР?

Бу ҳужжат ўтган йилнинг ноябрь ойида Москвада бўлиб ўтган Бутуниттифоқ Орол кунларида А. Фадеев номидаги марказий Адабиётчилар уйида Орол мавзуидаги ҳужжатли фильмлар намойишидан аввал ўқиб эшиттирилган эди. У Оролнинг фожиали тақдири билан боғлиқ баъзи масалаларни ойдинлаштиришда муҳим аҳамият касб этишини ҳисобга олиб, уни тўлалигича келтиришни лозим топдик.

«ОРОЛНИНГ АҲВОЛИ» ТЕЛЕФИЛЬМИНИНГ 1983 ЙИЛ 24 НОЯБРДА БЎЛИБ ЎТГАН КОНСУЛЬТАТИВ КЎРИГИ ПРОТОКОЛИ

ИШТИРОК ЭТГАНЛАР: Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети бўлими мудири В. И. Сускин, Ўзбекистон ССР Сув хўжалиги министри И. Ҳ. Жўрабеков, Ўзбекистон ССР Сув хўжалиги министри ўринбосари Д. И. Афонин, «Средазгипроводхлопок» институти директори В. И. Антонов, Ўзбекистон ССР Телевидение ва радиоэшиттириш давлат комитети раиси ўринбосари А. П. Берлянд, шунингдек, Х. У. Назиров, М. Н. Хўжаева, Л. Федорова, Х. Тўрабеков.

СЎЗГА ЧИҚҚАНЛАР:

АНТОНОВ В. И: Ушбу фильмни бу ҳолда намойиш қилиб бўлмайди. Чет эллик «дўстлар» нотўғри тушунишлари, ўзлари хоҳлагандек талқин қилишлари мумкин. Очиғини айтганда, бу ўринда мунозарага ҳожат йўқ, факт шуки, Орол ўлаяпти. Ҳамма нарса драмалаштириб юборилган.

Ҳақиқатан ҳам Орол ўлаяпти, аммо бу жараённи тўхтатиб бўлмайди. Бу нарса аввалдан ҳал этилган.

Қорақалпоғистон Фанлар академияси президентининг (ЎзФА Қорақалпоғистон филиали директори назарда тутиляпти); олимлар бу нарсани аввалдан айтгандилар, аммо уларни ҳеч ким тингламади деган гапи асоссиз. Фильмнинг иккинчи қисмидаги Юрицнинг фикри тўғри. У ишончли йўлни илгари сурадди. Балиқ масаласига эса кўп урғу бериб юборилган. Орол учун бу қадар кўз ёш тўкмаслик керак. Фильмда айтилган ва пахта учун сарфланаётган сув ўзини бир неча бор оқлайди. Диалектика мана шунда. Географ аёлнинг сўзлари жуда ҳаяжонли, аммо у Оролдан кўпроқ географик нуқта сифатидагина ташвиш тортяпти.

ЖЎРАБЕКОВ И. Ҳ.: — Фильмга ким буюртма берган!

ХЎЖАЕВА М. Н.: — Марказий телевидение, унинг кино редакцияси.

СУСКИН В. И.: — Ҳеч бир ҳожат йўқ эди. Вақти эмас.

ЖЎРАБЕКОВ И. Ҳ.: — Фильмни кўрсатиб бўлмайди. Орол ҳақида бундай йиғи-сиғи қилмаслик керак. Экранда қандайдир бахтсиз одамлар юришибди. Унда Орол фожиаси жуда бўрттириб юборилган. Оролнинг тақдири 20 йил аввал ҳал бўлган. Ё суғориш, ё балиқ.

14 миллиард сўм зарар — бу фантазия. Иқлимнинг ўзгариб туриши, тупроқни ювишлар — бу Оролнинг қуриши оқибати эмас. Тупроқдаги шўрни ювиш агрономия усулларини жорий этишдир. Туз, шўрланиш — булар гипотеза. Сариқамиш чўкмаси — бу икки минг кубометр сув. Ахир ҳавзанинг қуйи қисмларида ҳам шундай балиқчилик хўжаликларини ташкил қилса бўлади-ку. Шунда консерва заводи ҳам ишлайверади. Ҳайвонот оламини сақлаб қолиш мумкин. Коллекторлар ўтказиб, дельтани ҳам сақласа бўлади. Шу мақсадд лойиҳалар тузяпмиз, СССР Сув хўжалиги министри раҳбарлигидаги комиссия бор. Фильмда ляпсус деган ибора ишлатилган. Яъни, бу, сувнинг қонуний хўжайини йўқ дегани!

Низомлар бор, қонун ҳам бор.

АНТОНОВ В. И.: — Фильмнинг бошланишида харобазорлар кўрсатилган. Гўё цивилизациянинг ҳалокати.

Пробирка, микроскоплар — булар ўзи нимаға керак!

Фильмни мана бу тарзда ҳам қурса бўларди: масалан, Орол ўляпти, аммо унинг эвазига нималарга эришилди.

АФОНИН Д. И.: — Муаллиф ким ўзи! Нега бундай йўналишдан борган у! Чорасизликни кўрсатяпмиз. Агар лўндасини айтадиган бўлсак, ҳаммамиз ҳам бир кун ўламиз. Қайси бир президент айтмасин, бари-бир денгизни сақлаб бўлмайди. Аслида мана шу ҳалокатнинг баҳосини — биз бунинг эвазига эришган нарсаларни кўрсатиш керак эди. Балиқ ҳақидаги гап-сўзларни эса мутлақо олиб ташлаш керак.

СССР Министрлар Советининг дельтани асраш ҳақидаги фармойиши бор. Шундай программа ҳам мавжуд.

СУСКИН В. И.: — Англияда чиқадиган бир журнал «Коммунистлар денгизни ўлимга маҳкум этди» деган сарлавҳа билан Орол ҳақида мақола берди. ГФРлик кинематографчилар эса Орол ҳақида фильм суратга олишга рухсат сўрашди. Биз рад этдик. Хўш, нега! Ахир, улар суғориш мақсадларига сарф этилган сув одамларга нечоғлик фаровонлик бахш этганини кўрсатмайдилар-да. Мана сизлар фильм яратибсизлар, аммо сизлар ҳам буни кўрсатмабсизлар.

Менда ҳам фильмни буюртирган ким деган савол туғилганди. Бу ерда ўртоқлар тўғри таъкидлашди: Оролнинг ҳалокатини тарғиб этишнинг нима зарурати бор! Дикторнинг самолётдаги информациясини олиб ташлаш керак.

БЕРЛЯНД А. П.: — Қайта суратга олмасдан туриб фильмни ўзгартириб бўлмайди. Бошқатдан суратга олиб, қайтадан монтаж қилиб чиқиш керак.

Сценарий бўлими секретари имзо, муҳр М. ҚУРБОНБОЕВА

Йўқ, «Оролнинг аҳволи» кинолентаси ижодкорлари уни қайтадан суратга олишга, Орол ҳақидаги ҳақиқатнинг ошкор бўлишидан қўрқувчи маҳкамалар талаб этганидек, вазиятни бўяб кўрсатишга рози бўлмадилар. Шу тариқа мазкур киноасарнинг томошабинлар сари йўл олишига кўп йиллар ғов солиб келинди. Аммо «Ўзбектелефильм» студияси картинани «Инсон ва денгиз» шиори остида Юрмалада ўтадиган телевизион фильмлар халқаро фестивалига ҳавола этди. Бу анжуманда фильм муваффақият қозонди ва Халқаро кинофестивалларнинг дипломи билан тақдирланди. Шундан сўнг ҳам картинанинг кенг жамоатчилик, республика ва Бутуниттифоқ экрани сари йўл олиши осон кечмади. Ёзувчилар ва олимлар марказий ва республика матбуоти орқали бонг ура бошлагач, Орол ҳақидаги бор ҳақиқат ошкор бўлгач фильм экранларга чиқди. У аввал Марказий телевидение орқали, сўнгра республика телевидениеси орқали намойиш этилди.

Орол бошига қора кунлар туша бошлаган дастлабки кезлардаёқ бу ҳақда кўпчиликни огоҳлантирмоқчи бўлган фильм экранларга ҳар қанча кеч чиқмасин, бюрократия унинг йўлига нечоғлик ғовлар солмасин, барибир у, табиат ва инсонни асраш йўлидаги ўз хизматини адо этди. Экологик ҳаракат ташаббускорлари ва бюрократия ўртасида Орол масаласида ғоят қизғин тус олган баҳс ва мунозараларда ўзининг чуқур публицистик пафоси билан ҳақиқатнинг рўёбга чиқишига ёрдам берди.

Кинорежиссёр Шавкат Маҳбубов Орол мавзуидаги иккинчи картинаси — «Сўзловчи қумлар» фильмида масалага янада теранроқ ёндашишга ҳаракат қилди. Бу икки картина Қорақалпоқ кинохужжатчилари яратган «Оролқум» фильми билан биргаликда Тошкент ва Москвада бир неча бор намойиш этилди. Бу ҳужжатли фильмларни томоша қилган Чингиз Айтматов, Сергей Залигин, Юрий Черниченко сингари таниқли адиблар, олимлар, журналистлар муаллифларнинг актив гражданлик позициясига катта баҳо бердилар.

Агар газетхон эътибор берган бўлса, юқорида тилга олинган ҳужжатда И. Жўрабеков томонидан айтилган шундай жумла бор: «14 миллиард сўм зарар — бу фантазия... Туз, шўрланиш — бу гипотеза».

Бугун эса Оролнинг қуриши туфайли табиатга, халқ хўжалигига, Орол бўйида яшовчи халқлар саломатлигига етган зарар миқдори 100 миллиард сўмдан ҳам кўпроқлиги, амалда Орол ва Орол бўйига етказилган экологик, ижтимоий-иқтисодий ва маънавий зарарнинг ўрнини ҳеч нарса билан қоплаб бўлмаслиги, унинг жуда катта йўқотиш эканлиги айтилмоқда. Юз бераётган таҳликали вазиятнинг олдини олиш, денгиз атрофидаги экологик номутаносиблик оқибатларини тугатиш ишлари учун ҳукуматнинг Оролга доир қарори асосида тахминан 35 миллиард сўмга яқин капитал маблағ сарфланиши керак.

Бу рақамнинг олдида «Оролнинг аҳволи» фильмида тилга олинган 14 миллиард сўм «ҳолва экан». Аммо ўшанда юксак ваколатли идораларнинг раҳбарлари буни фантазия деб даъво қилгандилар. Денгизнинг қуриши туфайли кўтарилаётган тузни ва ерларнинг шўрланишини эса гипотеза деб баҳолаган эдилар. Қаранг-а, бугун ҳар йили Оролнинг қуриган тубидан осмону фалакка кўтарилаётган, ҳосилдор боғроғлар, обод ўлкаларни вайрон қилаётган заққум чангли тузнинг ўзи 70 миллион тоннага яқин. Бир пайтлар мана шу манзараларни фантазия деб баҳолаганлар бугун ҳам амал отида. Хўш, улар бугун ўз фикридан қайтганмилар? Уларнинг бугунги позицияси қандай? Шубҳасиз, партия ва ҳукуматнинг Оролга доир қарори чиққач, улар ҳам ҳаммамизга жўр бўлиб, Оролни асраш керак, дейишмоқда. Лекин, негадир бу сўзларга ишониш қийин. Ўтган ойда бўлиб ўтган Ўзбекистон ССР Олий Советининг ўнинчи сессиясида таъкидланганидек, партия ва ҳукуматнинг қарори ўз вақтида қабул қилинган бўлса-да ҳозирча кўпчилик ўртоқлар бу қарорнинг бажарилишига масъулиятсизлик билан қарамоқдалар, рўй-рост айтадиган бўлсак, ҳозирча аслида қарорнинг бажарилиши амалда барбод этилмоқда.

«Оролнинг аҳволи» фильмига доир ҳужжатни бежиз эълон қилаётганимиз йўқ. Орадан шунча йил ўтиб, ёзувчилар ва олимлар, кинопублицистлар, матбуот ўртага ташлаган бу муаммо тан олингач ҳам Оролни чинакамига тирилтиришга лоқайд қаровчилар учраб турибди. Улар илгари сўз билан, тақиқу-тазйиқлар билан жамоатчилик фикрини ўзгартиришга, вазиятни хаспўшлашга ва бу билан Оролнинг ўлимини тайин этишга ҳаракат қилган бўлсалар, энди эса ўзлари бевосита дахлдор бўлган ишлардаги фаолиятсизлик билан «эски қўшиқлари»ни айтмоқдалар. Шу ўринда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг иккинчи секретари **В. П. Анишчев**нинг республика Олий Советининг сессиясида айтган ушбу фикрларини эсга олиш кифоя: «Ўзбекистон ССР Давлат агросаноат комитети бўйича программанинг бажарилиши умуман қониқарсиз бормоқда. Талаб этилаётган 622 миллион сўм капитал маблағ ўрнига беш йилликка бор-йўғи 397 миллион сўм ажратилган. 3 йил мобайнида салкам 257 миллион сўм ўзлаштирилган. Шундай қилиб, шу йилги топшириқларни ҳисобга олмаганимизда, Давлат агросаноат комитети 1990 йил учун салкам 250 миллион сўм капитал маблағ ажратиши лозим бўлади. Бундай аҳвол содир бўлишининг сабаби шундаки, партия ва ҳукумат қарорини бажаришга бу ерда аввал бошданоқ зарур даражада ҳурмат билан ёндашмадилар.

Мазкур идора дастлабки босқичдаёқ лойиҳа ишлари учун зарур бўлган 6 миллион сўм ўрнига талаб этилаётган маблағнинг бор-йўғи 30 процентини ажратганлиги ҳамда ҳозирги кунгача ҳам турли қурилиш ишлари лойиҳа-смета ҳужжатлари билан тўла таъминланмаганлиги шундан аниқ-равшан далолат бериб турибди. Афсуски, Орол муаммосига масъулиятсизлик билан қараётган бошқа анчагина муассасалар ҳам бор».

Демак, ҳали муаммолар ҳал бўлган эмас. Ҳали Орол тақдирига беписанд қаровчилар мўл. Денгизни ҳалокатдан қутқармоқ учун эса ҳамманинг ҳам тили, ҳам дили, иши ҳам, сўзи ҳам бир бўлмоғи керак. Демак, Орол учун ҳали кураш давом этади.

М. АБДУЛЛАЕВ

САЙЛОВ САБОҚЛАРИ

Ниҳоят янгича сайлов ҳам ўтди. У ҳаммамиз учун синов бўлди. Илгари сайланиши муқаррар бўлган кишилар бу гал сайланмай ҳам қолишди. Халқ уларга юксак лавозимларни эгаллаб турган бўлсалар-да, ишонч билдирмади.

КПССдан СССР халқ депутатлигига номзоди кўрсатилган кишиларнинг айримларига ҳам пленум аъзоларининг бир қисми қарши овоз берди. Журналистлар бу ҳақда М. С. Горбачевнинг фикрини сўрашганда у «халқ қандай ўйласа, шундай ҳаракат қиляпти» деб айтди.

Ҳа, узоқ турғунлик йилларида ўз эрку-ҳуқуқидан бир қадар маҳрум қилинган халқ эндиги ошкоралик ва демократия шароитида қалби нимага даъват этса, шундай ҳаракат қиляпти. Ўз тўғри сўзини айтиб яшашга интиляпти. Бугун барча совет кишиларининг хоҳиш-иродаси қайта қуриш ва ошкоралик томонда. 26 март куни бўлиб ўтган СССР халқ депутатлигига сайловлар чинакам демократик сайлов қандай бўлиши лозимлигини яна бир бор исбот этди.

Хўш, биз туб маънодаги демократия ва ошкоралик шароитидаги сайловларга тайёрмидик? Ўзимизга берилган сайлаш ҳуқуқидан тўла фойдалана олдикми? Демократик сайлов дегани ўзи нима? Редакциямизга Тошкентдаги 117-Октябрь миллий-территориал сайлов округида сайлов қоидалари бузилгани ҳақида шикоятлар тушди. Маълум бўлишича, Собир Раҳимов, Киров ва Октябрь районларини ўз ичига олган бу округдан СССР халқ депутатлигига жами етти кишининг номзоди кўрсатилган. Номзодлар рўйхатини расман ҳал қилувчи сайловолди йиғилишда эса уларнинг иккитаси 117-Октябрь миллий территориал сайлов округи ҳисобидан рўйхатга олинган. Булар ТошДУ партия комитети секретари ўринбосари, ўқитувчи Марат Зоҳидов билан «Ўзбекгидроэнергострой» тресги бошлиғи Акрам Эргашевлар. Редакциямизга шикоят қилган ўртоқлар худди ана шу номзодларни рўйхатга киритган йиғилиш нотўғри ўтганини, унда иштирок этган вакиллар сони бузилганини маълум қилишган эди.

117-Октябрь миллий-территориал сайлов округидан СССР халқ депутатлигига номзоди кўрсатилганлар орасида Ўзбекистон Ёзувчилар союзи правлениесининг секретари, шоир Муҳаммад Солиҳ ҳам бор эди. Аммо унинг номзоди рўйхатга олинмай қолди.

Энди сайлов натижаларига кўз ташлайлик. Сайловда иштирок этган 365782 сайловчининг 186302 нафари Эргашевга, 198563 нафари Зоҳидовга қарши овоз берган. Ҳақиқий эмас, деб топилган бюллетенлар сони 25070 та иккала номзодни ҳам ўчирганлар 44153 та.

Бу рақамлар нимани англатади? Қизиғи шундаки, 44153 бюллетеннинг аксариятида иккала номзод ҳам ўчирилиб, уларнинг ўрнига Муҳаммад Солиҳ номи ёзиб қўйилган. Нима бу? Демократия ва ошкораликка қарши шаккокликми ё бюрократлик ва ҳуқуқ чеклашга қарши исёнми?

Шу тариқа мазкур сайлов округидан номзоди кўрсатилганларнинг бирортаси ҳам етарли миқдорда овоз ололмади. Бизнингча, шу фактнинг ўзи ҳам **сайловолди йиғилишларида номзодларни рўйхатга олишда халқ хоҳиш-иродаси билан ҳисоблашилмаганлигини кўрсатади.** Хуллас, 14 май куни бу ерда қайта сайлов ўтказилади. 12 апрелгача номзодлар кўрсатилиши керак. Энди аввалги хатоларни такрорламаслик лозим.

Газетамизнинг шу йил 17 март сонида «Кимни чалғитяпсиз?» номли танқидий мақола эълон қилинган эди. Унда биз 102-Қарши миллий-территориал сайлов округидан СССР халқ депутатлигига номзоди кўрсатилган Шўртан газ конлари бошқармаси бошлиғи Тўлқин Омонов номзоди атрофида содир этилаётган носоғлом ҳолат ҳақида ҳикоя қилган эдик. Биз сайлов куни арафасида Қаршига бориб, вазият билан яқиндан танишдик. Бу округдан халқ депутатлигига икки кишининг номзоди кўрсатилган. Бири — Тўлқин Омонов, иккинчиси КПСС XXVII съезди делегати, СССР Давлат мукофотининг лауреати, «Каршипромжилстрой» трестига қарашли 4-механизациялашган кўчма колоннанинг комплекс бригадаси бошлиғи Мели Ҳакимов. Шуниси қизиқки, Қарши шаҳар партия комитетининг биринчи секретари Валерий Лозицкий нима учундир Тўлқин Омоновдан ўз номзодини қайтариб олишини илтимос қилган. Бизнинг нега бундай қилдингиз деган саволимизга Валерий Александрович «Бизлар ишчини ўтказишимиз керак эди» деб жавоб берди. Омонов ҳам анойилардан эмас, шекилли, таклифингиз асоссиз ва ўринсиз деб биринчи котибнинг юзига айтади. Шундан кейин рўй берган воқеаларни қашқадарёликлар ҳали узоқ йиллар эслаб юрсалар керак. «Шўртангаз»нинг ўжар бошлиғини эгиш ва ўз номзодини қайтариб олишга мажбур қилиш учун областдаги бошқа раҳбар ўртоқлар ҳам енг шимариб ишга киришдилар. **Сайлов округи эътиборидаги еттита район партия комитетларининг биринчи секретарлари Тўлқин Омоновнинг рақиби — Мели Ҳакимовга ишончли вакил қилиб тайинланди. Бу ҳам етмаганидек ҳатто «Каршистрой» бошқармаси бошлиғи Султон Чегибоев ҳам Ҳакимовнинг ишончли вакили бўлишни ўзи учун шараф деб билди. Эҳтимол, иттифоқимиздаги ҳеч бир номзод қашқадарёлик Мели Ҳакимовчалик партия ташкилотларининг лутфу-карамидан бу қадар кўп баҳраманд бўлмагандир.** Нима ҳам қилардик, эндиги сайловлар ана шунақанги қарама-қаршиликлар, баҳс ва мусобақалар билан ўтиши керак. Лекин бу рақобат, бу кураш ҳалол, мардона ва адолатли бўлиши лозим. Афсуски қашқадарёлик раҳбарлар ўжар Омоновни қайириш учун ноҳалол курашни авж олдирдилар. Область газеталари ўз муштарийларини ҳайратга солиб Омонов билан жангга киришиб кетдилар. Унинг туғилганидан буён ҳозирга қадар қилган ва қилмаган ишлари матбуотга олиб чиқилди. Сайловолди программасининг тутуриқсизлиги, истиқболсизлиги махсус мухбирлар томонидан башорат қилинди. Газета саҳифасида унга қарши овоз беришга даъват этувчи мақолалар, чақириқларга кенг ўрин берилди. «Ўқитувчилар газетаси»даги Тўлқин Омоновни ҳимоя қилиб ёзилган «Охиригача курашиш керак» номли мақолага ҳам худди шу область газеталари ҳам рус, ҳам ўзбек сонларида бир куннинг ўзида ҳеч бир масъулият сезмаган ҳолда ғаройиб бир раддияни эълон қилишди. Мақсад аниқ, нима бўлса-да, область аҳлини чалғитиш. Ўжарга бетгачопар «Шўртангаз» бошлиғини мағлуб этиш...

Омоновга қарши фақат матбуот орқали курашмадилар. У иштирок этиши лозим бўлган учрашувлар чалғитилди, унинг қатнашчиларини Омоновга қарши руҳда «тарбиялашга» уринишлар рағбатлантирилди. Ана шундай нохуш ҳолларнинг бири Ғузор районида бўлиб ўтди. Район раҳбарлари Мели Ҳакимов билан бўлиб ўтган олдинги учрашувни етти юз эллик ўринли клубда ўтказган эдилар. Лекин Омонов билан учрашувни негадир уч юз ўринли райком биносидаги кичик залда ўтказишга қарор қилишди. Ғузорликлар эса областда Омоновга нисбатан олиб борилаётган бу саъй-ҳаракатни яхши билганликлари учун ҳам уни кўришга, нимаси билан дир «катталарга» ёқмай қолган бу қайсар одам билан суҳбатлашишга муштоқ эдилар. Ана шундай хайрихоҳ кишилардан бир неча минги район марказидаги майдонда тўпланиб, учрашув ташқарида ўтказилишини талаб қилишди. Райком залида эса райондаги партия, совет ва хўжалик раҳбарларидан ташкил топган «халқ» Омоновни кутиб турарди. Минглаб кишилар қуршовидан чиқиб, залга киролмаган Омонов ҳақида райкомнинг биринчи секретари Холмурод Раҳмонов йиғилганларга қарата бундай деди: «Омонов биз билан учрашишни истамаяпти. У учрашувни ташқарида ўтказишни талаб қиляпти. Бу митингга айланиб кетиши мумкин. Бунинг учун эса ижроқўмнинг махсус рухсати ва қарори керак. Мен бу масъулиятни зиммамга ололмайман».

Шу тариқа учрашув бўлмади. Уни район раҳбарлари атай бузишди. Эртаси куни эса «Янги ҳаёт» номли район газетасида «Учрашув нега ўтмади?» деган редакцион мақола эълон қилинди. Мақолада шундай сатрлар бор: «Омонов сайловчиларнинг ишончини поймол қилди», «ортиқча ҳис-ҳаяжон уни масъулиятни унутишга, сайловчилар учрашувини барбод этишига олиб келди». Газета редактори, СССР ёзувчилар союзининг аъзоси Ҳусанжон Аминов мақолани худди шу тарзда ёзишга, уни райкомнинг иккинчи секретари Бойсари Янгибоев билан ташкилий бўлим мудири Абдурайим Абдуллаевлар мажбур қилганини айтди. Район газетасининг ўша сонидаги бошқа бир мақолада «Омонов ғузорликларни менсимади, уларга нисбатан ҳурматсизлик қилди, у халқ депутатлигига лойиқ инсон эмас», деган сўзлар бор. Ҳолбуки, Омоновга овоз бермасликка даъват этилган ғузорликлар 26 март куни областда энг кўп —95 процент овозни Омоновга беришди. Буни нима деб аташ мумкин? «Омоновга овоз бермаймиз» деб газета саҳифаларида халқ номидан аюҳаннос кўтарган «ғузорликлар» ким бўлди? Ўзларининг ноҳалол курашлари йўлида район газетасини қурол қилиб олган райкомдаги ўртоқлар эҳтимол бу саволларга жавоб беришар?

Қизиғи шундаки, қатор қаршиликларга қарамай областда Тўлқин Омоновга берилган овозлар сони 87 процентни ташкил этди. Демак, қашқадарёликлар энди жуда кўп нарсаларни тушуниб етган кўринадилар. Биз эса худди шу ўринда область раҳбарлари ҳам халқни менсимаслик ва уни чалғитишга уриниш ёмон оқибатларга олиб келишини яна бир бор ўйлаб кўришларини истардик.

Хуллас 26 март кунги сайловлар ҳали тугагани йўқ. Мамлакатдаги 76 сайлов округида қайтадан номзодлар кўрсатилади. 199 округда эса сайловлар қайта ўтказилади. Республикамизда ҳам бу борада жиддий ишлар амалга оширилмоқда. Энг муҳими халқимиз узоқ турғунлик давридан сўнг бу йил биринчи маротаба туб маънодаги демократик сайлов учун овоз берди. Биз юқорида тилга олган камчилик ва хатолар ҳаммамиз учун ҳам сабоқ бўлиши керак.

Исмат ХУШЕВ

КУТУБХОНА БОЙИМОҚДА

Ўтган йили Оролни асраш жамоатчилик комитетининг раиси П. Шермуҳамедовнинг ташаббуси билан Қорақалпоғистон АССР Амударё районидаги «Ўзбекистон» мактабида «Орол» кутубхонаси ташкил этилганди. Қисқа вақт ичида кутубхона фонди янги-янги китоблар билан бойиди. Улар орасида совет ва чет эл адиблари, жамоат арбобларининг дастхатлари битилган асарларни учратиш мумкин.

Яқинда кутубхона жавонларидан В. Астафьевнинг «Шоҳ балиқ» романи, В. Распутиннинг «Бир умр яшаб, сев» ҳикоялар ва мақолалар тўплами, В. Санги, Ю. Ритхеуларнинг ҳикоялари, авар шоираси Ф. Алиеванинг «Гўзалликка ташналик», «Таваккал» китоблари ҳам ўрин эгаллади.

СССР Давлат мукофоти лауреати В. Астафьевнинг дастхатида қуйидаги жумлаларни ўқиш мумкин:

«Енисей қирғоқларидан Орол денгизига қадар бўлган масофа олис, аммо уларни бирлаштириб турадиган қисмат ҳаммамизни ўйлантириши, ташвишга солиши лозим. Мен Оролнинг асл ҳолига қайтишини истайман».

«Орол» кутубхонаси ўқувчиларига ҳаммамиз учун азиз ва қадрдон бўлган денгизни асраш йўлида куч-қувват тилайман», деб ёзади Валентин Распутин.

Янги китоблар орасида «Литературное обозрение» журнали ва «Радуга» нашриёти коллективлари томонидан ҳадя қилинган турли жанрларга мансуб асарлар ҳам бор.

М. МИРСОАТОВА

НАВОИЙНИ ЎРГАТИНГ МЕНГА...

МАНА, АЛИШЕР НАВОИЙНИНГ улуғ тўйига ҳам тайёргарлик анча қизиб кетди. Ҳар бир навоийхон юбилей тантаналари Устодга муносиб бўлишини хоҳлайди. Шу муносабат билан адабиётимизнинг оддий мухлиси сифатида мен ҳам фикр-мулоҳазаларимни ўртоқлашмоқчиман.

Аввало, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг биринчи саҳифасига, газета номи ёнига Навоийнинг расми доимо бериб борилишини истардим. Бунинг чуқур рамзий маъноси бор, албатта. Адабиётнинг бош қаҳрамони — Инсон, бош вазифаси — Инсон қалбини тадқиқ этиш, кишиларни инсонпарварликка ундаш деб биламан. Навоий эса буюк инсонпарвар зот, кишиларни — дини ва миллатидан қатъи назар — биродарликка чорлаган. Ана шу буюк Инсон, адабиётимиз Қуёши бўлмиш даҳо адабиётимизга назар солиб тургандек, бизни ҳақиқий ижодга, дўстликка чақираётгандек... Ахир, «Литературная газета»да Пушкин, Горький суратларининг берилиши бежиз эмас-да!

Республикамизда Навоий комитети бор. Хўш, ҳозиргача комитет қандай ишларни амалга оширди? Бу комитет ўзи белгилаган юбилей тадбирларини матбуотда эълон қилса яхши бўлар эди. Халқ билсин, юбилейга нималар қилинмоқчи, зеро, Навоий — халқники. Фикримизча, Навоий юбилейини халқаро миқёсда ўтказиш лозим, чунки навоийшунослар, Навоий яшаган давр бўйича тарихчи мутахассислар чет элларда ҳам бор. Мўътабар халқаро ташкилот — ЮНЕСКО муҳим саналар календарини эълон қилиб туради. Навоий таваллудининг 550 йиллигини шу календарга киритиш таклифини ЮНЕСКО олдига қўйиш керак, бу обрўли ташкилотнинг тўйбошилардан бири бўлиши мақсадга мувофиқдир. Масалан, ЮНЕСКО халқаро китоб кўргазмаси ташкил этиши мумкин. Кўргазмада шоиримизнинг жаҳоннинг турли мамлакатлари кутубхоналаридаги асарлари қўлёзмалари намойиш қилинади. Совет ҳамда чет эл олимларининг Навоий ижодига оид тадқиқотлари, Навоий асарларининг СССРдаги ва чет эллардаги нашрлари ҳам шу кўргазмадан ўрин олиши табиий ҳолдир.

Алишер Навоий ижодининг, шоир яратган шеърият мактабининг бошқа шоиру олимларга, бошқа мактабларга таъсири кучли бўлгани аён. Шу давргача қайси мамлакатда, кимлар Навоийга оид қандай тадқиқотлар яратдилар? Навоийга бағишлаб мақолалар, диссертациялар, монографиялар кўп ёзилган. Шуларнинг энг яхшиларини тўплаб, муайян тартибда нашр қилиш керак. Навоийшунослик бўйича тадқиқотлар каталогини тузиш мақсадга мувофиқдир.

Буюк гуманистнинг таълим-тарбияга оид фикрлари, асарлари бисёр. Уларни дорилфунунлар, институтларнинг программаларига киритиш зарур. Авлодларга Навоийнинг инсонпарварлик, халқлар дўстлигини улуғловчи ғоялари асосида тарбия берилса, бундан фақат эл-юрт фойда кўради.

Навоийшуносликдаги теран тадқиқотлар, Устоднинг илғор ғояларини тарғиб-ташвиқ қилганлик, хорижий ўқувчиларни ўзбек адабиётининг энг яхши намуналари билан таништиришдаги ютуқлари учун совет ва чет эл мутахассисларига бериладиган Халқаро Навоий мукофотини таъсис этиш зарур деган фикр жуда ўринли деб биламан.

Рассом Ч. Аҳмаров. Алишер Навоийнинг «Лайли ва Мажнун» достонига ишланган сурат.

Навоий шеъриятини севмаган инсон бўлмаса керак. Шоир ғазалларига мусиқа ёзиш, янги қўшиқларини ижро этиш ҳаммамизга қувонч бағишлайди. Ўрта Осиё республикалари, Қозоғистон ва Озарбойжонда, Афғонистон, Туркия ва бошқа мамлакатларда Навоий ғазалларини куйловчи хонандалар кўп. Уларни юбилей тантаналарига таклиф этиб, энг яхши ижро учун Халқаро конкурс эълон қилиш керак. Конкурс ғолибларининг қўшиқларини пластинкаларга ёзиб олиб, шу пластинкалар альбомини чиқаришга уринайлик.

Бизда турли-туман клублар, фондлар бор. Аммо навоийхонлар клуби, навоийхонлар жамияти йўқ. Ана шундай ташкилот (хоҳ клуб, хоҳ жамият — гап унинг номида эмас!) тузилиши ниҳоятда зарур, деб ҳисоблайман. Бундай ташкилот Навоий ижодини жаҳонга тарғиб қилиш сингари катта тадбирларни амалга оширган бўлур эди. Навоийхонлар клубига шоирнинг чет эллик мухлислари ҳам қабул этилиши мумкин.

Энди икки оғиз Навоий асарлари нашри ҳақида. Мана, беш асрдан кейин бўлса-да, Устод асарларининг тўла тўпламини нашр қилиш бошланди. Бироқ куллиёт жилдларининг қоғози сифати тобора ёмонлашиб бормоқда. Масалан, III жилднинг 53 — 60- саҳифалари бошқа саҳифалардан 2-3 миллиметрча қисқа. Биринчи жилдда таҳрир ҳайъати «мазкур тўплам... илмий нашрлар типидаги изоҳлар билан таъминланади» деб ваъда берди. Ҳақиқатан ҳам, академик нашрлар бу жиҳатдан бошқа нашрларга ўрнак бўлади ва изоҳлар ҳар бир жилд сўнгида майда ҳарфлар билан бериларди, жилднинг ўзи иллюстрациялар билан безатиларди. Аммо, мана, уч жилд ёруғлик юзини кўрди-ю, аммо бирортаси ҳам «изоҳлар билан» таъминланмади. Наҳотки, изоҳлар нашр тамомлангандан сўнг 5-6 жилд бўлиб чиқса?! Навоий асарларини 20 жилд эмас, майли 35-40 жилд қилиб нашр этайлик, аммо изоҳлари, миниатюралари, муқаддималари билан бўлсин!.. Мақсад — Навоийни халққа тушунтиришку!

Маълумки, классикларимиз баъзи рубоий, ғазалларда араб ҳарфларининг шаклидан лирик қаҳрамонни тасвирлашда, унинг образини очишда моҳирона фойдаланганлар. Ана шундай ижод намуналаридан баҳраманд бўлиш, тушуниш учун, ҳеч бўлмаганда, баъзи араб ҳарфларининг шаклини, қандай ёзилишини билиш керак, Хўш, агар араб ҳарфларининг, баъзи сўзларнинг араб алифбосида қандай ёзилишини билмасак, Навоийни тўла тушуна оламизми? Йўқ, тушуна олмаймиз.

Жонимдаги «жим» икки долингға фидо,
Андин сўнг «алиф» тоза ниҳолингға фидо,
«Нун»идаги анбарин ҳилолингға фидо,
Қолған икки нуқта икки холингга фидо.

Агар «жон» сўзининг араб ёзувида қандай ёзилишини билмасак, «жим», «алиф», «нун» ҳарфлари шаклларини билмасак, бу дурдона рубоийдан баҳра ололмай ўтиб кетаверамиз.

Ана шунга ўхшаш ҳолатлар Навоий ғазалларида айниқса кўп. Энди ғазаллар туркумларига улуғ бобомиз қўйган сарлавҳаларнинг сеҳрли жарангига қулоқ тутинг-а: «Жим» ҳарфининг жамилаларининг жилваси», «Дол» ҳарфи дилоромларининг даврони», . «Ре» ҳарфининг раъноларининг рустоҳези», «Зе» ҳарфининг зеболарининг зийнати», «Шин» ҳарфининг шўхликларининг шамойили» ва ҳоказо. «Жим» ҳарфининг жамилаларининг жилваси» гулдастасига беш ғазал киритилган, ҳар бир ғазалнинг байти «ж» («жим») ҳарфи билан тугайди. «Ре» ҳарфининг раъноларининг рустоҳези» гулдастаси 67 ғазалдан тузилган, ҳаммасининг ҳар бир байти «р» («ре») билан тугайди. Хуллас, устод ғазаллардан шундай гулдаста ясаганларки, ҳар бир гулдастанинг ҳар бир байти маълум бир араб ҳарфи билан тугайди.

Мен Навоийнинг ушбу:

Бармоғи ҳайрат билаким лаъли хандон ичрадур,
Ул алиф янглиғдурурким, филмасал жон ичрадур —

байтини тушунтириб беришни сўраб номдор бир адабиётчига учрадим. «Биз, ука, Навоийни жонимиздан севамиз, ҳурмат қиламиз, аммо-лекин адабиётнинг ҳам докторликдек турли-туман соҳалари кўп. Масалан, ман сизга айтсам, кўз билан қулоқ ораси тўрт энликкина, тиш билан тил битта оғиз бўшлиғида. Аммо-лекин, башарти кўзингиз оғриса кўз докторига борасиз, тиш оғриса тиш докторига югурасиз. Қиссадан ҳисса шуки, чумчуқ сўйса ҳам қассоб сўйсин, деганларидек, Навоий ғазалларини навоийшунослар талқин қилсинлар, бизнинг тишимиз бу ишга ўтмасроқ, ҳи-ҳи-ҳи...» «Билсам, масала «тишнинг ўтмаслиги ёки ўткирлиги»да эмас, балки «жон» сўзининг араб алифбосида ёзилишида экан... Навоийни, оз бўлса-да, онгли тарзда билиш учун араб ҳарфларининг ёзилиши, шаклларини билиш зарур эканлиги равшан бўлди-қолди. Бу фикрни исботловчи мисолларни Навоийдан кўплаб келтириш мумкин.

Мана сизга бир мисол:

Тарарда уқдалиғ зулфин мусалсал айлади чинлар,
Гириҳ «мим», икки зулфи икки «лом», ийнак тароғ «син»лар.

МИНГЛАБ ЖИЛД китоблар, қўлёзмалар борки, улар араб ёзувида, баъзилари эса араб тилида. Уларнинг тахи ҳали бузилмаган, ўз тадқиқотчиларини кутиб ётибди. Араб тили чуқур ўргатиладиган мактаблар сонини кўпайтириш, ҳар бир областда шарқ тилларини (хитой, араб, турк, япон, ҳинд, форс, афғон ва ҳоказо) ўргатадиган мактаб-интернатлар очиш зарур кўринади. Бу Тошкент дорилфununининг Шарқ факультетига, ЎзФА Қўлёзмалар, Шарқшунослик институтларига сезиларли мадад бўлур эди. Хуллас, Навоийни билиш, уни англаб етиш етарлича юксак савия талаб этади, мана шу йўналишда ҳам талай ишлар қилиш зарур кўринади.

Мирфозил МИРЗААҲМЕДОВ,
физика-математика фанлари кандидати

Ҳабибулло ҚОДИРИЙ

КЕЧИРАСИЗ, ЎРТОҚ ЁЗУВЧИ...

Дадамизнинг охирги пайтларда соғлиқлари жуда ёмонлашди. Шифокорларнинг бизга маълум қилишича, отамизнинг «саноқли онлари» қолганди. Бу «гап»ни биз албатта отамизга билдирмасликка тиришардик. Бироқ дадамиз ўзлари шифокор бўлганликлари учун ҳаммасини сезардилар. Шу сабабли ҳам жуда қаттиқ ишлардилар. Мақсадлари бобомиз ҳақидаги сўнгги хотираларни қоғозга тушириш эди. Афсуски, ушбу хотираларни дадамиз матбуотда эълон қилдира олмадилар. Бугун дадамизнинг ўзи ёзган бир хотирани ва Абдулла Қодирий замондошларидан Ўзбекистон ССР халқ маорифи аълочиси, ўқитувчи Жўрахон Юсуповадан ёзиб олган хотирани сизларга ҳавола этамиз.

Отамизнинг «Абдулла Қодирийнинг сўнгги ҳаёти» қиссасини «Ёшлик» журнали нашрга тайёрламоқда.

Шеркон ҚОДИРИЙ

— Хадра бекатидан трамвайга ўтириб янги шаҳарга жўнадим, — деб бир куни оилавий суҳбатда ҳикоя қилган эдилар Қодирий*. — Мен кейинги вагоннинг олд айвончасида турардим. Йўловчилар кўп, вагон тиқилинч эди. Тушиш эшиги олдида иккита ёш-ёш милиционер турарди.

Трамвай «Баландмачит» (ҳозирги Маданият министрлиги — Ҳ. Қ.) бекатида тўхтади. Қоидага мувофиқ йўловчилар вагонга орқа эшикдан чиқиб, олдидан тушишлари керак. Бироқ ҳалиги милиционерлар бу қоидани бузишди. Йўловчилар тушиб бўлмаганидан хабарсиз кондуктор жўнашга қўнғироқ чалди. Шу вақт милиционерлар навбат билан тушишга интилиб келаётган уч-тўртта кексани тўхтатдиларда, пастда вагонга ўтирмоқчи бўлиб турган иккита ёш-ёш қизларни қўлларидан тортиб вагонга олдилар. Трамвай қўзғалди. Ҳалиги тушиб улгурмаган бечора кексалар ҳай-ҳайлашиб қолавердилар. Мен кулдим.

— Ўзларингиз тартиб посбонларисизлар-ку, лекин била туриб уни бузасизлар, — дедим.

Йўловчилардан бир нечаси сўзимга қўшилишди. Милиционерларнинг бириси баланд келди:

— Нима деяпсан ўзинг?!

— Деяпманки, — дедим яна кулиб, — қоида бўйича аввал манави кексаларни тушириб юборишингиз, кейин вақт қолса бу қизларни вагонга олишингиз керак эди. Бу кексалар энди нариги бекатдан пиёда орқага қайтиб келишади-да?!..

Милиционерлар сўз тополмай жимиб қолдилар. Трамвай Шайховандтоҳур бекатига келиб тўхтади. Милиционерлар бир-бирлари билан шивирлашиб, ҳалиги баланд келгани менга: «Юр, милиция идорасига борамиз, ўша ерда сўзлашамиз!», деди. Мен «Хўп», дедим. (Чунки уларга «Йўқ, бормайман, вақтим йўқ» дейиш фойдасиз эди...) Трамвайдан тушиб милиция идорасига кирдик. (У вақтларда Шайховандтоҳурда, «Ўзбекфильм» киностудияси ёнида район милиция бўлими бор эди. — Ҳ. Қ.) Улар мени тўғри бошлиқ хонасига олиб киришди ва: «Бу киши бизни трамвайда ҳақорат қилди, кўпчилик олдида обрўсизлантирди», — дейишди. Бошлиқнинг вақти зиқ эканми ёки ўзи шундай қўрс, бепарвотабиат эканми, ҳеч бир сўроқ-истаксиз: «Ҳақорат қилганинг учун ўн сўм жарима тўла», — деди Мен: «Ахир, аввал менинг арзимни тингланг-да», — дедим. «Гапингни тинглашга вақтим йўқ, ходимларим туҳмат қилишмайди. Жаримани тўла, бўлмаса қамаб қўяман», — деди. Қарасам, уларга ҳеч нарсани исбот қилиб бўлмайдиган. Ўн сўм чиқариб бердим. Бошлиқ пулни олиб кўкрак чўнтагига солди. Жарима олганлиги тўғрисида хужжат ҳам ёзиб бермади. «Бор, кетавер!» — деб мени чиқариб юборди.

Трамвайга ўтириб «Горсовет» бекатида тушдим.

Шаҳар ижроия комитети олдидан Союзга ўтиб бораркан ман(у вақтларда Ёзувчилар союзи Тошкент шаҳар ижроия комитети ёнида эди. — Ҳ. Қ.), Союзимизнинг хўжалик ишларида ишловчи Хайимовни (янглишмасам фамилияси шундай эди — Ҳ. Қ.) учратиб қолдим. У йўлка устидаги скамейкага ўтириб ёнига шапкасини қўйиб ниманидир ёзмоқда эди. «Ҳа, ўртоқ Хайимов, илҳом шу ерда келиб қолдими?» — деб унга ҳазил қилдим. «Э, Абдулла ака, — деди у кўришиб, — Союз ишлари билан Жаҳон опа (Жаҳон Обидова Тошкент шаҳар ижроия комитетининг раисаси эди. — Ҳ. Қ.) қабулига кирмоқчи эдим, қабулхона секретари «Тезда мана шу бир қоғоз нарсани ўзбекчадан русчага таржима қилиб беринг. Қабулга навбатсиз қўйиб юбораман», — деди. «Хўп», — деб, шуни таржима қилиб ўтирибман», — деди. Шу вақт лоп этиб кўнглимга бир фикр келди-да, Хайимовдан сўрадим: «Таржима битиб қолдими?». «Ҳа, мана ҳозир тамом қиламан», — деди у. «Бўлмаса менга қара, Хайимов, рухсатномани иккита кишига деб оласан. Жаҳон опада менинг ҳам юмушим бор», — дедим. «Хўп», — деди у. Хайимов секретарга қоғозни топширди ва менинг кимлигимни айтиб, иккита рухсатнома сўради...

СУРАТДА: Ҳабибулло Қодирий ва ўғли Шеркон Қодирий

Қабулга кирдик. Хайимов ишни битириб чиқиб кетди. Сўнг Обидова менга: «Келинг, ўртоқ Қодирий, нечук?..» — деб сўради. «Сизга арз қилгани келдим», — дедим ва боягi трамвай воқеасини сўзлаб бердим. Обидова жиддий тинглаб ўтириб тугмани босди. Секретарь хотин кирди. «Шаҳар милициясининг бошлиғини чақиринг, тезда ҳузуримга келсин!» — деди.

Бир оз ундан-бундан сўзлашиб ўтирган эдик, кутган кишимиз кириб келди (шаҳар милиция бошқармаси шаҳар ижроия комитетига жуда яқин ерда жойлашган эди — Ҳ. Қ.). У милиция кийимида, савлатли, мўйловдор, қорин қўйган кексароқ рус кишиси эди. «Честь» бериб тўхтади. Обидова мени унга танитиб, воқеани қисқа сўзлаб берди. Милиция бошлиғи Обидовага яна «честь» бериб деди: «Рухсат этсангиз, бу ўртоқ билан бирга бориб, масалани ўша ерда текшириб ҳал қилсак». Обидова рухсат берди. Мен раҳмат айтиб, икков кўчага чиқдик. Унда қўшотли извош кутиб турар эди. Ўтириб милиция бўлимига жўнадик...

Кутилмаганда район милиция бўлимида шаҳар милициясининг бошлиғи пайдо бўлиши ходимларни саросимага солиб қўйди. Ҳаммалари «честь» бериб қотиб туришарди. Бошлиқ мен билан тўғри район милицияси бошлиғи хонасига кириб борди. У ҳайратомуз ўрнидан туриб, «честь» берди. Ғўлдираб: «Ҳамма ишларимиз жойида, ўртоқ бошлиқ!» — деб рапорт берди. Милиция бошлиғи ҳеч бир муқаддимасиз, менга ишора қилиб, унга деди: «Бу кишидан олинган ўн сўм жарима пули қани?!» Бошлиқ менга бир қараб олиб кўкрак чўнтагига қўл солди ва «Мана», деб ўн сўмни чиқариб кўрсатди. Бошлиқ пулни олиб менга узатди, қўлимни сиқди ва деди: «Кечирасиз, ўртоқ ёзувчи, энди сизга рухсат. Бу ёғини ўзимиз гаплашиб ҳал қиламиз...»

Мен йўлимга кетдим...

*Бу воқеани Қодирий 1930-йиллар аввалида айтиб берган эдилар, чоғи. — Ҳ. Қ.

Жўрахон ЮСУПОВА

ЯМОҚЧИ СУҲБАТИ

Мен асли Абдулла Қодирийлар(«Эшонгузар») маҳалласида туғилиб-ўсган бўлсам ҳам ота-онамдан тўққиз ёшимда етим қолиб, турмушга чиққан опам тарбиясида ўсдим ва опам қўлидан «Чуқур-кўприк» маҳалласига узатилдим. Турмуш ўртоғим Турсунхўжа Юсупов ўқитувчи, бошланғич синфларда она тили ва адабиётдан дарс берар эдилар. Мен ҳам аввал паранжида, кейин паранжисиз ўқишга қатнаб юриб бошланғич синфларга она тили ва адабиётдан муаллима бўлдим. Эр-хотин Ғаззолий номидаги, «Учқун» (Ҳабибуллани ҳам ана шу икки мактабда ўқитганмиз), Охунбобоев, Садриддин Айний номларидаги ва Қўшмозордаги саксон иккинчи мактабда (бу мактабларнинг ҳаммаси ўз атрофимиздаги яқин маҳаллаларда жойлашган эди) ишлай-ишлай пенсияга чиқдик.

ЁДНОМА

Абдулла Қодирийнинг акаси Раҳимберди амакининг қизи — Ойкумуш менга тенгдош (1910 йили туғилган), қиз ўртоқ эди (бечора йигирманчи йиллар охирида ёшгина вафот этиб кетди). У билан Чорсудаги Нодира номидаги хотин-қизлар мактабида бирга ўқиб бир-биримизникига борди-келди қилар эдик. Баъзан шаҳар ҳовлиларига(«Эшонгузар») ёки Самарқанд дарвозасидаги боғларига меҳмон бўлиб чиққанимизда Ойкумуш Абдулла акамнинг ёзиб ўтирган қўлёзма асарларидан яширинча олиб чиқиб(ўзлари йўқ чоғларида) бизга ўқиб берар эди. Сўнг бу китобларни биз Карл Маркс кўчасидаги китоб магазинидан неча кун кутиб, навбат туриб сотиб олдик. («Роман бугун сотилишга келади» деб эълон қилинса ҳам ўша куни келмас ва бу ҳол бир неча кун давом қилган эди).

Мен Қодирийлар оиласига бир мунча яқин бўлиб борди-келди қилсам ҳам, Абдулла ака билан бирор марта ҳам сўзлашмаганман. У киши салобатли, камгап эдилар. Баъзан кўча-кўйда учрашиб қолсам-да, ерга қараб салом бериб ўтар эдим.

Биз деярли ҳар ёз таътил ойларида ўртоғим ва биргина ўғилчамиз билан турли шаҳарларга саёҳатга боришни одат қилган эдик. Бир гал, 1932 йил бўлса керак (ҳар ҳолда 1928 йилда туғилган Шавкат ўғлим тўрт ёшларда эди), Қўқон, Фарғона, Марғилон, Андижон шаҳарларини саёҳат қила-қила Наманганга ўтдик. Чорсу бозорининг яқингинасидаги бир маҳаллада яшовчи танишимизнинг уйига қўниб, икки-уч кун турдик-да, бир кун бозор айлангани кўчага чиқдик.

Чиққан уйимиздан жилла узоқлашмаган эдик, серқатнов йўл устида, ариқ лабидаги кекса дарахт тагида, кичкина пастак курсичага ўтириб, мошгуруч узун чўққи соқолли, кўзойнакли, оқ кўйлак-лозимли етмиш ёшлардан ошган озғин бир киши олдига косибчилик асбобларини ёйиб қўйиб ямоқ тикар ва ариқ лабига қўйиб қўйилган кичкина пастак курсичада чўнқайиб ўтирган бир киши билан жуда берилиб, бир-бирларига энгашиб суҳбат қилишар эди. Шу чоғ бирдан ямоқчининг ҳамсуҳбатига эътиборим тушди. Абдулла акам!.. Оз қолдики ўгирилиб «Абдулла ака!» — деб юборишимга. Бироқ ортимда келаётган ўртоғим менинг ҳолимни сезиб билагимни аста сиқди. «Жим, уларга ҳалал берма» дегандек ишора қилди.

Биз индамай йироқлаша бошладик: Абдулла акамнинг бошларида қора духоба Тошкент дўппи, тугмалари солинган оддий ёқа оқ кўйлак, устларида чивиқ читдан тикилган авра-астар тўн, оқ шим ва оёқларида ковушмисандал эди. Мен ўртоғимга дедим:

— Наҳотки, учовимиз ҳам Тошкентдан бир-биримизга таниш, бир жойнинг кишиси бўлсак-да, ўзга шаҳарда тўсатдан учрашиб қолиб индамай ўтиб кетаверсак, эр?!

— Абдулла ака бу ёқларга янги ёзмоқчи бўлиб юрган тарихий романларига маълумот йиғиш учун келган кўринадилар, — деди у киши. — Кўриб турибсан-ку, ямоқчи билан қандай жиддий, бир-бирларига термулиб атрофни унутиб, суҳбат қилишаяпти. Шу ҳолатда сен уларнинг гапининг белига тепсанг, у киши ташида бўлмаса ҳам ичида сен-мендан ранжиши мумкин..

РОСТ ҲИСЛАР

ЯНГИ КИТОБ — НИГОҲ

ҲАБИБУЛЛО САИД ҒАНИ Қўқонда яшаб, ижод қилаётган қаламкаш. У учта тўплам нашр эттирди. Кундалик матбуотнинг фаолларидан эмас. Эсда қоларли шеърлар ёзади. Кўпчилик «провинциал» шоирлардек у ҳам танқидчилар рўйхатида кам кўринади. Гап тез-тез кўриниб туришда, адабий-танқидий мақолаларнинг фаол қаҳрамонларидан бирига айланишда эмас, ёзишда. Элнинг дилидаги гапларни юксак бадиий шаклларда ифода этишда...

Шоирнинг ҳар учала тўпламини кўздан кечирар эканман, кўпчилик ёшлар ижодига хос фазилат ва қусурларни пайқагандек бўлдим. Улардан турли савиядаги шеърлар ўрин олган. Муҳаббат мавзуига бағишланган шеърларда қалбнинг ёлқини эмас, шуъласи акс этгандек туюлди. Ёнаётган қалбнинг ҳароратлари анча сўник ва одми сатрларда берилади. Бу, албатта, мени қониқтирмади. «Кеч соат икки, муҳаббат, телефон ва мен...», «Кетиб қолдинг узоқ элларга», «Садолар» каби шеърларида чучмалликдан ташқари сунъийлик ҳам бор. Шоир муҳаббат дардларининг ростлигига ишонтирмоқчи бўлади. Чиранади, фикрга зўр беради. Мана шу ўринда ўқувчида ишончсизлик пайдо бўлади. Демак, ишонтириш учун қилинган ҳаракатнинг ўзи ишончсизликни кучайтирмоқда.

Мен сизни севай десам,
Ботинолмайман.
Мен сизни севай десам,
Ботинолмайман, —

сатрларини ўқиганингиздан кейин фикрий уфқингиз туманлашади. Шоир нима демоқчи? Кайфият яратмоқчими? Кимга керак бундай кайфият? Тўғрироғи, бу ерда кайфиятнинг ўзи йўқ-ку? Ҳар ҳолда қоғоз гулга ўхшаш бундай шеърлар кейинги пайтларга келиб ёшлар ижодида кўпайса кўпайдики, камайгани йўқ. Албатта, бу ўринда фақат ёркин, бадиий баркамол асарларгина нашр этилиши керак, деган даъвони илгари сурмоқчи эмасмиз. Адабиётга ҳар хил савиядаги асарлар керак. Бусиз бадиий ижоднинг мураккаб жараёнларини тўғри тасаввур этиб, одилона баҳолаб бўлмайди.

Бугунги ўзбек шеъриятини жаҳон илғор адабиётида қўлга киритилган ютуқларнинг таъсирисиз тасаввур этиш қийин. Мана шу жиҳатдан олганда, ёшлар изланишларидаги кўпгина интилишлар диққатга моликдир. Бироқ ижодий баҳрамандлик билан тақлидни ёки бўлмаса, шунчаки таъсирланишни фарқламай тушуниш адолатдан бўлмаса керак. Бирор халқ адабиётидаги ибратли томонларни қабул қилаётганда миллийлик призмасидан ўтказиш бадиий ижодда синалган қонуниятлардан бири. Айрим асарларда бу қонуният баъзан унутилаётгандек туюлади. Хусусан, Ҳабибуллонинг «Кеч соат икки, муҳаббат, телефон ва мен...» шеъри менда ана шундай таассуротларнинг қайта туғилишига сабаб бўлди. Изҳори ишқ изтиробларида қийналаётган қалб ларзалари ифодасига бағишланган ушбу шеърда миллий руҳни кўра олмадим. Айниқса, шоирнинг «Мен эса: «Мен!» дейман-да, Итариб юборолмайман сиз томон Бўғзимга тиқилиб қолган муҳаббатимни!» — сатрлари турли иштибоҳларнинг туғилишига туртки бўлиши мумкин. Муҳаббатнинг бўғизга тиқилиб қолишини сўзга, фикрга айланолмай қолган ҳаяжоннинг шакллари деб қарасак, шоир мақсадига бир оз бўлса-да яқинлашамиз. Агар шундай бўлса, у ҳолда қаҳрамон қалбидаги муҳаббат шоир тасвирлашни ният қилган ҳароратли, покиза, ёлқинли муҳаббат бўлиб чиқмайди-ку! Муҳаббат сўзлар воситасида эмас, кўпроқ қалблар воситасида изҳор этилишига ишонсак мақсад янада равшанлашади. Телефон орқали изҳор қилинадиган севги, Миллий хусусиятлардан бир мунча йироқ. Бу ерда ўзбекона нафосат, ибо, латофат кўринмайди. Шоир тўпламларида учраб турадиган бу каби қусурларни ҳозирги замон Ғарб шеъриятидан юзаки таъсирланишнинг, фақат шаклий томонларгагина эътибор беришнинг оқибати деб қарагим келади.

Ҳабибулло ҳам бармоқ, ҳам сарбаст вазнлари имкониятидан унумли фойдаланишга интилади. Сарбастда ёзган шеърларида фикрий уфқ кенг, образли тасвир кучли. Оҳанг яратиш ниятида бўлса керак, у наср унсурларидан ҳам фойдаланишни лозим деб топади. Бу жиҳатдан, унинг «Ит ҳақида достон» шеъри диққатга моликдир. Таъбир жоиз бўлса, шеърда шеър йўқ. Оддий наср Диалог асосидаги хабар. Лекин шоирнинг мақсади инсон қалбидаги ҳиссизликни ит ҳалокати орқали кўрсатиш. Итнинг ўзини машина остига ташлаши — исён. Автор воқеага муносабат билдирмайди. Холис туриб тасвирлайди. Хулоса чиқариш ўқувчига ҳавола этилади:

— Ғуломқодир, эшитдингми!
Гузарнинг олдида
Оқил аканинг кучугини
Машина босиб кетган эмиш.
— Яқинда домга кўчган
Оқил аканингми!
— Ҳа-да.
— Кучукни ташлаб кетган экан-да!
— Хашаки эди...
— Биласанми!
Кўрганлар
Ўзини ташлади дейишяпти...

Кўриниб турибдики, мисраларда ҳиссий-эмоционал туйғуларни бўрттирувчи поэтик унсурлар йўқ. Бироқ якуний сатрдаги фикр нимаси биландир ўқувчини ўзига тортади. Яшириниб ётган назмий чўғни хаёл, тафаккур пуфлайди. Поэзия юз кўрсатгандек бўлади. Шеър сўнгидаги кўп нуқта бағридаги пинҳон фикрлар қалбда уйғонади. Шеър ўқувчи фикрида ўз якунини топади. Мен бу ўринда шеърдаги прозаизмни ҳимоя қилмоқчи эмасман, албатта.

Ҳабибулло шеърларига хос бўлиб бораётган фазилатлардан яна бири қаҳрамон маънавиятидаги тўлқинлар тасвирини чизишга мойилликдир. Унинг дала, деҳқон, пахта ҳақидаги шеърларида ана шу томонларнинг айрим қирралари ҳозирги замон ўқувчиси талабида ёритилганлигини кўриш мумкин. «Сўл қўлида гўдаги», ўнг қўлида ёнида катта ўғли билан бозорга шошаётган аёл қалбида кечаётган ўйлар, ташвишлар тасвирига бағишланган «Қишлоқ йўлида» шеърида шоирнинг самимий туйғулари аниқ акс этган. У «пахтанинг мукофотига тўй» қилиш режалари билан бозорга шошаяпти. Ҳаво дим. Гўдак инжиқлиги. Орқада қолиб кетган ўғилнинг хархашалари унинг қулоғига кирмайди. «Уйларига ўзга нарса солмас Кўланка... Чили қайда, қайда Ливан у билмас». Лекин бу билан «қишлоқи аёлнинг дунёси тор» деб ҳукм чиқариш адолатдан эмас. Бир қарашда у дунё ҳақида эмас, ўз фарзандлари, ўз кулбаси ҳақида ўйлаётгандек туюлади. Ахир, улар дунёнинг мурғак парчалари, эртанги катта умидларнинг мевалари эмасми? Ҳабибулло шеърини ўқиб, ана шундай фикрларга берилдим. Унинг лирик қаҳрамони кўз ўнгимда аччиқ пешона терларидан яралган ҳалол пулини эзгулик йўлида сарфлашга аҳд қилан миллионлаб ўзбек аёлларининг вакиласидек гавдаланди. Халқимиз болажон, меҳнатини пул билан ўлчамайдиган, фақат яратишни билган халқ. Ана шундай фидойи, ҳалол кишилар образларини яратишга интилиш, айниқса, ёшлар шеъриятида кўпроқ кўзга ташланмоқда. Лекин бу интилиш ўзининг чинакам натижаларини ҳозирча тўлароқ кўрсата олгани йўқ. Балки, бу эртанги шеъриятнинг умидли интилишларидир...

Юртга муҳаббат туйғулари Ҳабибулло шеърларида самимий, ҳароратли бўёқларда берилади. У бир ўринда «Жисмим — жонсиз қолиб ўлаётган тан», дейди. Бу топилдиқ сатрни яратиш йўлидаги изланиш. Мисра кимнингдир шеърий оҳангларини ёдга солса-да, умидсизлик уруғларини ташламайди. «Нега?» деган савол кейинги мисраларга етаклаб ўтади:

Сенинг осмонинг ҳам
шеърият қадар,
Тупроғингда гуллаб ётган
шеър, дедим.

Юртга, элга шоирона қалб кўзи билан қарашдан, соғинч ташналикларини бир қадар қондиришдан туғилган фикр. Юртнинг яшил фарзандлари шоир нигоҳида шеърдек бокира, шеъриятдек абадий бўлиб кўринади. Объектив борлиқ билан субъект ўртасида умумий муштараклик, яқинлик аломатлари тобора равшанлаша боради. Бунинг натижаси ўлароқ «Сен рост ҳисларимда туғилган шеърим» сатри дунёга келади. Дарҳақиқат, тўғри. Шоирда рост ҳислар бўлмоғи керак. Қачонки, ҳақиқатни ана шу рост ҳислар ила ҳимоя қилсин. Халқига, юртига бўлган муҳаббатини рост ҳислар шалоласи воситасида ифодалай олсин.

Шоир «Ҳали яралмаган шеъримга» асарида шундай фикрни илгари суради: «Юрагимнинг туб-тубидан Дудуқланиб келмоқда ғулғула Лолаларнинг рангида». Дудуқланиб келаётган ғулғула чинакам шеърга айланмоғига умид қиламиз. Ҳабибулло изланувчан, ўз ижодига танқидий кўз билан қарайдиган шоир.

БИЗ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШГА интилган шеърлар кечаги куннинг мевалари эмас. Саксонинчи йилларнинг бошларида яратилган шеърлар. Аниқки, шоир бу орада ўсди, пишиқ-пухта сатрларга бой шеърлар ярата олди. Унинг чоп этилажак кейинги тўпламлари ўзининг бадиий жозибаси билан китобхонларини хурсанд эта олишига ишонамиз.

Исмоил ТЎЛАКОВ,
филология фанлари кандидати

МИРМУҲСИН

ҚУЛАГАН МИНОРАЛАР

Яқин ўтмишда Тошкентдаги ўндан ортиқ миноралар бирин-кетин қулатилган. Кўкалдош ва Бегларбеги мадрасалари ёнидаги, Шайховандтоҳур, Кўкча ва Сақичмон маҳаллаларидаги гўзал миноралар ҳамон кўз олдимда турибди...

Гарчи муаззинга мўлжалланган, аммо
Меъморий жиҳатдан кўп гўзал эди.
Нега қулатдилар? Бу гап муаммо,
«Сайдинг қўявер...»дек зўр ғазал эди...

Узоқ умр кўриб, яна минг йилни
Минораи Калондек кечмоқчи эди.
Олма дарахтларин кемирган каби —
Инсон шаклидаги у қуртлар еди.

Ёшликда пионер, фаоллик ғоя —
Сигнал қўлимизда чиқардик унга.
Фан йўлидек бағри айланма пиллапоя,
Етгандек бўлардик фалакка, Кунга...

Нега қулатдилар? Жаҳолатга мутлоқ
Дахли йўқ, буюк бир меъмор санъатин?
Халқни кўролмовчи қора юраклар
Йўқотмоқчи бўлди ўзбекнинг отин.

Гарчи қулатдилар ер парчин этиб,
Лекин юракларда қулаган эмас!
Бефайз қути — уйлар юборди ютиб —
Жамоли, хослиги камайди, бу, рост!

Сенинг ўтмишинг йўқ, манқуртсан дебон,
Ўчирмоқ бўлдилар балки жамолин.
Ўша йиллар бизда бўлмади забон,
Бўғдик-ку тарихни ва юрт камолин:

Миноралар қулади, китоблар ёнди,
Кўчаларнинг номи ўзгарди тамом.
Хадра-ю Сақичмон... номидан тонди,
Ариқлар кўмилди, ёпилди ҳаммом...

«Жаҳолат» ва «аксил...» деб исириқни
Ман этдик, Наврўзни бузиб, ямадик.
«Ал-қонун»га қўшиб, зако табибларнинг
Уйин тинтув қилиб, тергаб қамадик.

Во ажаб! Қулади миноралар, аммо
Меъморий жиҳатдан кўп гўзал эди.
Наҳот ваҳший бўлдик! Бу иш муаммо...
«Сайдинг...»дек у жонон бир ғазал эди.

БИР ҚИЗ...

Ҳар куни ўзгарар устида либос,
Қулоқда илон кўз — бриллиант сирға.
Дугоналар ичра ғоятда кибор,
Мих пошна туфлида юради зўрға.

Кийинмоқ, тозалик... ғоятда зарур,
Зийраклигу ақл — кўп бебаҳо ҳусн.
Қимматбаҳо тошлар бермасин ғурур,
Талтайиш авждами, йўқолур фусун.

Ота машинаси хизматда ҳар кун,
Институт томон учар ғизиллаб.
«Хизматкор» шофёрнинг баъзан бағри хун —
Сатанг ойимпошша қарғар бидиллаб.

Бўйи етиб, ҳали билмас Метрони,
Автобус, трамвай... унинг-чун «пастлик».
Она-ота мамнун, қилар шукрона,
Лекин асли чатоқ! Шоирлик — ростлик —

Узоқдан келганлар қайтди киролмай,
Сен-чи? Муллажиринг кўрсатди кучин.
Пахтада банд бўлди, дарсни билолмай
Йиқилди қанчалар, ёнади ичим.

Ётоқхоналарда зор йиғлаб қизлар,
Армон-ла йўқотиб орзу гавҳарин.
Аммо сени бунда йигитлар излар —
Пулдор хонадоннинг «ноёб жавҳарин».

Домлалар ҳам ҳар хил: синиб адолат
Ота учун қизга қўядилар «беш».
Келгусида ёмон ишдан далолат,
Балки бир-бирига қариндошу хеш...

Жарроҳ бўлиб чиқмас, бўлади жаллод —
Ким бўлиши унинг ҳозирдан маълум.
Иштаҳа-ю кабоб, гуфтигўда шаддод.
Дарсни билишликда, одобда малъун.

Қорнин ёрсанг, чиқмайди алиф,
Хаёл ўқишдамас, ўзгада хаёл...
Она тилин билмас, у қойиллатиб
Гапира олмайди, дугоналар лол.

Тилни таҳқирламоқ — миллатга барҳам,
Азиз юртини ҳам сотар уч пулга.
Бу қиз юрт дардига бўлолмас малҳам,
Димоғдорлик «гули» айланур кулга.

Кўрса саломи йўқ кексаларга ҳеч,
Манфаати тегса, берилур салом.
Пулдорлар қизининг ақли кирур кеч,
Бундайларнинг еган-ичгани ҳаром!

Пулу бриллиантга ҳирс қўйдингми, бас,
Ундан ким чиқиши аниқ, албатта!
«Тирговуч» отаси бир кун кетур, рост,
Қиз ғояси шудир: тиллаю латта...

Еримиз — бу чаман ғоятда катта,
Унда гул ҳам ўсар, сассиқ алаф ҳам...
Олтин ҳам бағрида, гавҳар ҳам... ҳатто
Ота-боболарнинг хоки — салаф ҳам...
Еримиз — бу чаман ғоятда катта,
Ҳамма ҳам сиғади, сассиқ алаф ҳам...

Эшқобил ШУКУРОВ

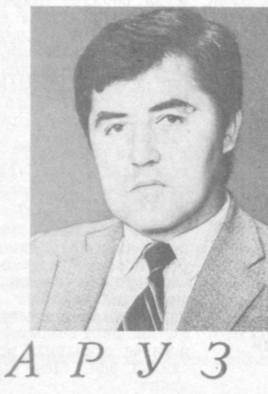

АРУЗ

Йиғламаё, йиғлама, илик чақиб берайин,
Қурбақанинг бутига шардоз бойлаб берайин.
Халқ қўшиғи

Темир халажидан
Терс ўтган, момо,
Қурбақанинг бутига шардоз бойлаб бер энди.
Йиғлаяпман... ёғли-ёғли илик чақиб бер энди.

Келим-кетим дунёдан
Ўнг ўтган, момо,
Сурув-сурув қайғулардан сулув сайлаб бер энди,
Ола тошдан қоқ елкамга тумор тақиб бер энди.

Темир халажидан
Терс ўтган, момо,
Қурбақанинг сол бутига кўк томирим бойланди.
Кўр қурбақа мени судраб зиндон бўйлаб айланди.

Келим-кетим дунёдан
Кенг ўтган, момо,
Талонзада кўкрагимга авраб гулмих қоқдилар,
Ичдан қўш дарё оққан илигимни чақдилар.

Темир халажидан
Терс ўтган, момо...

●

Қўй энди, тиловчим... Қўй мени...
Бўларим бўлди-да, бўёғим синди.
Ҳаққа топшираман ёлғон дунёни,
Қайғурма... Муштипар қайғум, қўй энди.

Қўй мени... Мен энди сенинг эмасман,
Кечир, суягингга ўтлар ёқдим кўп.
Бу ғариб кулбага қайтиб келмасман,
Мен — ҳаёт нишонга ураётган ўқ.
Қўй энди, тиловчим... Қўй мени...

ТЕМУР МАЛИК

Юрагим парча-парча,
Йиртилган байроқ таним.
Қон билан ювар кеча
Бошим турган кундани.
Яққу! Яққу! Яққу-я!
Қайдасан, олтин бешик,
Бахмал ёпинган бешик,
Қуш қўнган қирғоғига,
Қаноти синган бешик.
Яққу! Яққу! Яққу-я!
Элимнинг кўз ёшига
Ер тўлди, осмон тўлди.
Ҳар шаҳиднинг бошига
Бир парча юрак илдим.
Яққу! Яққу! Яққу-я!
Ой осилган эшикдан
Осмонлар оқиб кирар,
Таним олтин бешикда,
Бошим кундада турар!
Яққу! Яққу! Яққу-я!

ГУЛХАНИЙ

Бойўғли, кулмагин, Бойўғли,
Оловга турмулиб тунни бой берсам.
Кўзимга тикилма, ваҳманинг ўғли,
Киприкларим билан чўғларни терсам...
Бойўғли, қарагин, Бойўғли,
Ўт ичра илондай ёнар тушларим
Бунда патларини оловга тоблар,
Уяси бузилган етим қушларим.
Бойўғли, сочдим мен қасдма-қасдига
Сичқоннинг инига тайинларимни,
Осмон туманларин сепди устимга,
Қаламушлар еди кийимларимни.
Овозинг қамчилар руҳни, Бойўғли,
(Кеча, чекин! Кеча, узоқ бўл)
Бой одамнинг камбағал ўғли,
Шоир билан бир ҳамтомоқ бўл.
Тундан-да улканроқ ғариб кўзлар—тул,
Дон каби чўғларни қалбимга еймаи...
Келгин, шоир билан бир ҳамтомоқ бўл,
Эрисин Макканинг тошидай дийданг.
Юрагим ичида куйиб ётар шом,
Мен — фалак оқ қилган етим Ой ўғли
Мени қони билан эмизар Оқшом,
Шамолнинг уяси — кўзим, Бойўғли.

●

Ичимда ғичирлар бир қўшиқ,
Ғичирлар... Мен ҳамон ўлмайман
Йиғласам мен энди сенга эмас, йўқ,
Йиғласам ўзига йиғлайман.
Қора сувлар юза қақраб бир оҳанг,
Мен ҳамон дунёга келмайман.
Тенг ярмим ғариб тун, ярмим ғариб тонг,
Йиғласам ўзига йиғлайман.
Қил кўприк чайқалар басма-бас,
На ўлим, на ҳаёт... Билмайман...
О, банда, оғринма, мен сенга эмас,
Йиғласам ўзига йиғлайман.

СЎҒДИЙЛАР

ТАРИХИЙ ҲИКОЯ

Шерали СОКИН

«...подшо [Александр Македонский] ҳузурига ўттиз нафар аслзода, мардона қиёфали сўғдийларни келтиришди. Улар ўзларининг қатлга олиб боришларидан хабар топиб, қўшиқ куйлаб юбордилар, ҳар қанақасига ўзларининг қувончларини изҳор қилдилар».

Квинт Курцкий РУФ

ҚУЁШ ТОҒЛАР орасидан мўралаб, нури нақшинкор панжарага тушди. Қўл-оёқлари кишанланган маҳбус зиндон туйнуги олдига гандираклаб келди-да, офтобга тикилди:

— О, Қуёш тангриси Митра! Сенинг ғамбода нурларинг қатлгоҳда боши танасидан жудо қилинған навкарларим қонидек бунчалар қирмизи бўлмаса?! Гуноҳимиз не бўлмишким, оташпараст фарзандларинг ҳолин забун этиб, зобитлар илкин баланд қилдинг?.. Мадад бергайсен, Ўзингга топиндим...

Чилтор садоси эшитилиб, аёл киши мунгли товуш билан мусиқага жўр бўлди. Қўшиқчининг овозидан маҳбус ўзининг севимли ҳофизи Хура эканлигини англади:

Оққуш янглиғ парирўлар андуҳларини беркитмас,
Ер хиноли қўлларини энди сенга силкитмас.
Онагинанг юзларини қонли кўз ёш ювади,
Тирноқлари билан оппоқ сочларини юлади...

Қўшиққа қулоқ тутар экан, Диваштичнинг кўнгли бузилди: «Аҳ, шуҳратпараст Жаланж араблар томонига ўтиб кетмаганида, чўрткесар Карзанж Сўғдиёнани тарк этиб, Паркана подшолигида ўрнашиб қолмаганида, мен — Панча бийи[1] Диваштич бу ерда — Арбинжоннинг рутубатли зиндонида банди бўлиб ётармидим?..»

●

БАЛО ТЎСАТДАН келди: қирлар узра душманнинг бостириб келаётганидан огоҳлантирувчи гулхан тутуни кўкка ўрлади... Панча дизи[2]нинг мустаҳкам деворлари уч юздан ортиқ манжаниқ ва аррадаларга бардош беролмагач (тўғри, мудофелар дастлабки пайтларда қалъа деворининг ўпирилган жойини тариқ тўлатилган қоплар билан беркитиб туришди, бироқ кучлар тенг эмасди), кўзғолончилар Номиқ[3] дарёсининг юқори оқими бўйлаб жанг қила-қила, Қум қишлоғигача чекиниб бордилар. У ерда Диваштич теварак-атрофдаги рустаклар[4] — Варагсар, Санжарфиғон, Маймурғ, Абгор, Бурнамад, Ёркатдан мадад олиб, асли сўғд бўлган, лекин дини исломни қабул қилиб, исмини ҳам ўзгартириб олган Сулаймон ибн Абуссарий қўшинларига ҳужум қилишга муваффақ бўлди. Душман кучларининг ўнг қаноти синдирилди. Бу хунрезликда арабларнинг лашкарбошиси Ал-Мусаййиб ўлдирилиб, унинг жасади тупроққа қорилди. Аммо сўғдийларнинг қўли баланд келиб турган бир пайтда ғаним томон Мароқанддан бир туман миқдорида қўшимча мадад олди. Сўнг бухоролик ва хоразмлик мавалийлардан[5] иборат пиёдалар етиб келди. Алам қиладиган жойи шунда эдики, олакурак либос кийган душман қўшинлари орасида маҳаллий зодагон Шавкар, қўшни Ахарун ва Шуман давлатлари подшоси Урамнинг одамлари ҳам кўринарди.

Бундан бир неча йил муқаддам араб халифасининг Мовароуннаҳрдаги ноиби Қутайба ибн Муслим сўғдийларнинг кед[6] ва оташгоҳларидан жамики кумуш ва олтин санамларни йиғиштириб олганда ҳосил бўлган эллик минг мисқол қуймани асир тушган мусаввир, муҳандис ва меъморлар билан Нил соҳилларига олиб кетганди. Ўшанда қўлга киритилган ўлжанинг бир қисми сипоҳийлар ўртасида тақсимлаб берилгач, кумуш ва олтин илинжида юрган кимсалар қора байроқ остида араб қўшинларига ёлланишганди.

Қўзғолончилар муқаддас ёнартоғлардан[7] ўтиб, тик қоялар устига қурилган, Сўғдиёнадаги энг мустаҳкам Муғ дизида ўрнашиб олдилар. Араблар ҳарчанд уриниб, дизни ишғол қилишолмади. Диз тик кулранг қоялар устига қурилган бўлиб, унинг баланд деворлари ҳам тошдан тикланган эди. Шоти қўйиб унга чиқиш маҳол, аррада ва манжаниқлар бу ерда иш беролмас, бинобарин, улардан тош отиб, деворларни бузиб бўлмасди. Бунинг устига мудофелар камида олти ойга етадиган кўр-курт билан таъминланган, махсус ҳовузда сув сақлаб туриларди. Араблар дизга яқинлашишлари билан сўғд черикларн дарвозадан чиқиб, душманга яшин тезлигида зарба берарди.

Араблар қалъани узоқ муддат қамал қилиб, ҳимоячиларни ҳолдан тойдириш ва шу йўл билан қалъани ишғол қилишга қарор бердилар.

●

Маҳбус ўзини тобора таъқиб этиб келаётган қайғули фикрларни қувиш учун Хуранинг қўшиғига қулоқ берди. Ҳофиз энди ўлимнинг муқаррар эканлиги тўғрисида куйларди.

Чошгоҳга яқин зиндонга сартарош кириб келди-да, маҳбуснинг елкаларига тушиб турган сочларини устарада қириб ташлади. Ёмғирпўш кийган, гирдиғумдан келган яманлик жаллод Диваштични ён деворлари ўткир найзалар билан қопланган, шифтидан сув томиб турган тор темир қафасга ўтказди. Томчилар энди Диваштичнинг бошига томади: чак... чак,.. чак...

●

ЎШАНДА ДИВАШТИЧ кўр тўкиб ётган араб черикларининг хатти-ҳаракатини диз шинагидан кузатиб ўтирарди. Совут кийган, найза кўтарган, белларига чўқмор осиғлик — бири кекса, иккинчиси ёш сипоҳий оқ ялов кўтариб, диз дарвозаси томон яқинлашдилар-да, ҳарбий таомилга кўра, шоп-шалопларини ечиб, бир чеккага қўйишди. Булар музокара олиб бориш учун юборилган вакиллар эди. Сипоҳийларнинг кексаси найча қилиб ўралган битикни очиб:

— Сулаймон ибн Абуссарий лашкарбоши ҳазрати олийлари ноиб Саид ибн Амир-ал Хараший жаноблари номидан шундай баёнот беришга вакил қилинган, — деди ва битикни ўқий бошлади. — «Қалъа аҳли сўзсиз таслим бўлишга даъват қилинади. Мол-жонингиз, ер-сувингиз дахлсизлигига муттакофилмиз. Қўзғолончиларнинг халифалик олдидаги гуноҳлари кечирилади. Диваштич жаноблари илгаригидек сўғд бийи бўлиб қолаверади, — кекса сипоҳий бир оз тин олди. — Энди битим хусусида. Ҳар йили етти юз туман дирҳам миқдорида хирож тўлайсиз. Ислом динини қабул қилмаганларга қўшимча тарзда уч юз дирҳам йиллик жузя солинади. Мағлуб томон халифа сипоҳийлари эҳтиёжи учун тўрт минг ботмон ғалла, шунча миқдорда пичан, баҳодир йигитлардан иборат бир ярим туман аскар беради. Ўйлаб кўриш учун уч кун муҳлат. Белгиланган муҳлатда таслим бўлмасангиз, қалъа куч билан эгалланиб, одамларингиз ўлим жазосига мустаҳиқ этилади. Оллоҳ улуғдир!»

Диваштич кўзларини тўсиб турган сочларини дубулға остига бостириб кийди-да, аччиқ кулимсиради. Унинг кўзларида ғазаб учқунланиб, ўсиқ

1. Панжакент ҳукмдори.
2. Диз — қалъа.
3. Зарафшон дарёсининг қадимги номи.
4. Қишлоқлар.
5. Бухоролик ва хоразмлик ёлланма аскарлар.
6. Уй.
7. Зарафшон тоғларидаги ер ости кўмир ёнғини. Ёнғин ҳозир ҳам давом этиб турибди.

қошлари чимирилди: «Таслим бўлиш эмиш... Майли, ёғийлар ўз юртини ҳимоя қилганларни гуноҳкор деб ҳисоблайверсинлар-чи?.. Улар чучварани хом санаб, сўғдийлар Бухоронинг аёл подшоси — Хотун каби диз дарвозасин очиб берадир, деб ўйлашур».

У вакиллар қайтиб кетгач, яна душман жабҳасини кўздан кечира бошлади. Ана, пастда — дарё ёқасида учқур тўриқ арабий от минган савдогар Маниах савлат тўкиб турибди.

— Ит! Дарров ёғий томон ўтиб олибдур... Сўғдийларнинг муқаддас китоби Авеста номини ўртага қўйиб онт ичаменким, тангри мадади бирлан душман пинжиға кириб олмиш бул олчоқ сотқинни ўлдирурмен.

У ёнига ўгирилиб, Маниахни нишонга олаётган алп Ардвисурани кўрди. Ардвисура уч йил муқаддам Мароқандда бўлганида, Сўғдиёнанинг энг зўр паҳлавони учун ҳозирланган дастурхонга дахл[8] қилиб, яккама-якка олишувда ўша паҳлавонни енгганди. Бу йигитнинг мерганликда ҳам тенгсизлиги Диваштичга маълум эди. Ҳатто ўтган кўклам фаслида у Наврўз муносабати билан уюштирилган мусобақада шартлашиб, учиб бораётган қарғанинг кўзидан отганди. Диваштич унинг қўлини қайтарди:

— Уни ўзим саранжомлаймен,—у шундай деб, бошидаги дубулғани олиб қўйди. Белини сириб турган камарни ечди. Сопи фил суягидан ишланиб, олтин ҳалқалар билан зийнатланган ханжарга аждар боши акси туширилган. Қин ҳам зийнатланган. Ҳукмдор соқолига битта-яримта оқ оралаган бўлса-да, ҳали йигитлардек бақувват ва эпчил эди. У садоқдан ўқ чиқариб, савдогарни шошилмасдан нишонга олди-да, камонни таранг тортиб, ўқни бўшатди. Найза Маниахнинг нақ кўксига қадалиб, ўқнинг пат қадалган думи анча вақтгача тебраниб турди.

Кечқурун мудофелар машваратида араблар қўйган талаб муҳокама қилинди. Диваштич кутганидек, сўғдийлар тиз чўкиб яшашдан кўра, тик туриб ўлишни аъло кўришди. Хушқомат, хипчабел, кенг елкали, камарини кўкрагидан хиёл баланд боғлаган хушмўйлов, мийиқлари четини ажин қоплай бошлаган йигит ўртага чиқди:

— Наҳотки жаннатдек боғларимизни, серҳосил экинзорларимизни ташлаб, дизга яшириниб олсак? Бу номардлик-ку, ахир?!

— Юртимиз устида фалокат бойқушлари қанот қоқа бошлади... Вақтдин ютиш, куч тўплаб, душман черикларин тор-мор келтириш учун, гарчи оғир бўлса-да, шартни қабул қилсак, қалай бўларкин? Акс ҳолда, дизнинг куни биткусидир, — деди юзида ханжар жароҳати изи қолган оппоқ соқолли мўйсафид.

— Бўйнимизға қилич урмоқчи бўлган ғаним черикларн, Қуёш тангриси иноятн бирла отларимиз туёғи остида поймол бўлғусидир, — кенгаш охирида Диваштич фикрини шундай якунларкан, чордана қуриб ўтирган мудофеларга бир-бир қараб олди. — Ахийлар! Шумнафас ёғий ваъдасиға ҳаргиз учманг. Бундин уч йил аввал ёғий Тохаристон ва Хористонда сўғдийларни ширин ваъдалар билан алдаб, қириб ташлагани ёдингиздадир... Бадном бўлиб яшаш менга хуш кўринмайдур. Қилични қинга солиш учун вақт эрта. Бардам бўлинг, қабиладошлар!

Учи ингичка намат қалпоқ — тиграхауд кийган мудофелар шовқин солганларича, Диваштичнинг фикрини қувватладилар.

Вақт ўтиб борар, дизда тарқалган юқумли касаллик одамларни абгор қилмоқда эди: фақат кейинги ўн кунда йигирма саккиз жон — шулардан ўн иккитаси болалар — касалликдан нобуд бўлди. Одамлар адолатли ва жасур Диваштичга қанчалик ишонмасинлар, дизни муқаррар ташлаб чиқиш фикри уларнинг юрак-бағрини ўртаб юборганди...

●

Ҳар ер-ҳар еридан тешилган уч мешдан муттасил сув томчилайди: чак... чак... чак... Маҳбус дастлаб томчиларга чап бермоқчи бўлиб, ҳолатини ўзгартириб кўрди. Барибир омонлик топмади. Қайтага боши ўткир найзаларга тегиб, қонади. Карахт ҳолича кўзларини юмди. Хотирасида узоқ ўтмиш, ранг-рўйи заъфарон етим боланинг қиёфаси намоён бўлди. Тавба, нега бирдан ўша болани эслаб қолди? Диваштичнинг назарида ҳозир дунёда бола ва ўзидан бошқа ҳеч кимса қолмаган эди.

Шундан сўнг ғаройиб воқеа юз берди: Диваштични вазнсизлик ҳолати тарк этди. Гўё уни қайсидир бир пучмоққа икки буклаб тиқишди. Дунё бўм-бўш ва жим-жит бўлиб қолди. Ҳаммаҳаммаси —заҳил юзли бола ҳам, хазинадаги жавоҳирлар ҳам аллақандай тубсизлик чоҳига ғойиб бўлди. Фақат араб черикларининг шаҳарга ўт қўйиб, кутубхоналар кулини кўкка совургани (у ерда зардуштийларнинг муқаддас китоби — саҳифалари бузоқ терисидан ишланган Авестанинг нодир нусхаси сақланарди), маҳобатли тош ҳайкалларни, муқаддас оташкадаларни топтаётгани, ўзининг тахтни тарк этаётгани, сасиб-бижиб кетган ўликлар бир зум кўриниб кетди. Араблар шаҳарга бостириб кирганларида бола-чақа овлоқ тоғ қишлоқларига жўнатилган эди. Хатар яқинлашгач, қизлар душман қўлига тушмаслик, номусларини сақлаш учун тириклайин ўзларини оловга отдилар, баъзи бировлари ханжар билан ўзларини чавақлаб ташладилар.

Ана, бошқа бир араб сипоҳийси деворда базм саҳнаси акс эттирилган бағоят гўзал сувратдаги одамларнинг юз тасвирини қилич билан қириб ташламоқда. У бир зум хаёллардан фориғ бўлишга уриниб кўрди. Лекин ўзини йўқотиб қўйди...

8. Қадимги Сўғдиёнада ҳар йил мамлакатнинг энг зўр паҳлавони учун махсус дастурхон тузалиб, ранг-баранг таом ва шароб тортилган. Бошқа бир кишининг таомга қўл уриши ўша паҳлавонни яккама-якка олишувга чақириш маъносини билдирган. Агар жангда талабгор ғолиб чиқса, у келгуси йил баҳоригача Сўғдиёнанинг энг кучли паҳлавони ҳисобланган.

ОЗИҚ-ОВҚАТ тугади. Диваштич яқин кунларда рўй бериши муҳаққақ бўлган даҳшатли воқеалар устида туни билан бош қотириб чиқди. Тарқалган юқумли касаллик мудофелар сафини кун сайин сийраклатиб қўяётган, бундан буён қаршилик кўрсатиш беҳуда эканлиги ўз-ўзидан тушунарли эди. Диваштич халифанинг Мовароуннаҳрдаги ноиби Ал-Жарроҳ ибн Абдуллоҳга нома билан мурожаат қилди: «Асир тушишдин ўзга илож кўрмаймен. Фақат ягона ўтинчимни қабул қилурсиз. Муғ дизида қолмиш юз оилаға ҳаргиз зиён-заҳмат етказмайсиз. Уларнинг кедлариға қайтиш учун имкон яратиб берурсиз. Ўзимни эса ноиб Саид Хараший ҳузуриға юборишингизни сўраймен. Бугундан эътиборан ҳаммамиз, энг аввало, ўзим ислом диниға ўтганлигимизни эътиборға олурсиз. Оллоҳ улуғдир!»

Нома охирида муҳрини босди: «бий Диваштич».

— Алвидо, Панча!

— Алвидо, диз!

— Сени озод кўриш бизга насиб қилмади...

— Фарзандларимиз қайтиб келиб, сени озод қилурлар! — сўғдийлар шундай сўзлар билан дизни тарк этишди.

...Араб лашкарбошиси Диваштичнинг шартларини қабул қилиб, ваъдага мувофиқ, уни Хараший ҳузурига юборди. Туя жунидан тикилган оғир ридо кийган, симобий салла ўраган Мовароуннаҳр ноиби Диваштични илиқ кутиб олди. Уни ўзи билан турли шаҳарлар бўйлаб олиб юрди. Кунларнинг бирида Хараший вақтинча Ироқда турган халифа Хишомдан қуйидаги мазмунда мактуб олди: «Эсингда турсинким, бу мағрур халқ — сўғдийларга ҳаргиз ишониш мумкин эмас. Хуросон ноиби Саид ибн Усмон эллик нафар сўғд йигитини асир олиб, Марвга, ундан Мадинага ўтганидан хабаринг бордир. Саид уларнинг уст-бошларини қайтариб бериб, ўзларини суғориш ишларига сафарбар қилган. Асирлар уч йил давомида шоли етиштириш билан шуғулланиб, хўжаси ишончини қозонганлар. Улар ўтган ҳафтада ўзининг хос хонасида ётган хўжасини ва унинг жуфти ҳалолини қилич билан чопиб ташлаб, сўнгра ўз-ўзларини ҳам ўлдирганлар. Мазкур сабабларга кўра, Диваштичнинг динимизни қабул қилгани ҳийладан ўзга нарса эмас. Қўлимиздаги маълумотларга қараганда, Диваштични озод қилишқ учун Омул ва Паркана подшолари ҳамда Еттисувнинг тургеш қавмидаги кўчманчилари куч тўплаб, Арбинжон томон силжимоқдалар. Шу боис, маҳбусни ўзинг билан олиб юришингни ҳаддан ортиқ хавфли ҳисоблайман. Боқий гап шулким, Диваштични ўлдир ва бу ҳақда менга зудлик билан хабар юборгил».

Чопар мактубни чодирда дам олиб ётган Харашийга топширди.

●

ЎШАНДА АЙНИ баҳор фасли бўлиб, бу афсонавий боғнинг кундан-кун бойиб бораётган савдогар Диваштичга қарашли эканлиги ҳеч кимнинг ақлига сиғмасди. Кечагина ялангоёқ тупроқ кечиб юрган, қорнини тўйғазиш учун энг қора ишдан ҳам қайтмайдиган заҳил юзли боланинг бир кун келиб, катта савдогар бўлиб кетишини ким ҳам хаёлига келтирибди, дейсиз?

Диваштич бир топқир Ҳиндистон сафаридан қайтаётганида қароқчилар қўлига тушган қўшни мамлакат подшоси қизини катта пул эвазига гаровга олди. Маликани отаси қўлига олиб бориб топширганида, подшо суюнчи сифатида йигирма филга ортилган юк, юз минг дирҳам олтин совға қилди. Кейин олтин кетидан-олтин, бойлик кетидан-бойлик келаверди. Йирик амлокдор деҳқонлар йигирма беш яшар Диваштични Панча бийи қилиб кўтаришди.

Бир куни у — ҳали бий бўлиб сайланмаган эди — тонг саҳарлаб мармар ҳовуздаги балиқларни томоша қиларди. Сарин шабада гулларнинг муаттар ҳидини уфурар, қушларнинг нағмаси чилторнинг дилрабо оҳанглари билан қўшилиб кетганди. Гўё қушлар ҳам, чилтор ҳам ана шу қутлуғ заминни куйлаётгандай эди. Шу чоғ боғ ёнидан ҳасса тутган ўткинчи чол ўтиб қолди. Диваштич ўгирилиб қараб, ҳассанинг дастасига қўндирилган саъвани кўрди. Яқин бориб қаради. Бу митти парранданинг оёқчаларига нафис тилла занжир солинганди. Саъва тонг тароватидан бўлса керак, сайраб юборди. Аммо қуш хониши ҳазин эди.

Савдогар йигит ўткинчининг белига осилган ёғоч кашкулга элликта тилла тангани ташладида, саъванинг оёқларидаги тилла занжирни узди. Уни боққа олиб кетди. Тилла қафас ясашларини буюрди. Энди қуш ёлғизлик жабрини чекмайди, тўлиб-тошиб сайрайди, деб умид қилганди. Барибир айтганича бўлмади. Шунда Диваштич ҳамма ишларини йиғиштирди-да, энг учқур арғумоғига миниб, саъвани қафасдан бўшатди. Ўзи унинг кетидан от сурди. Саъва бедазорлар, буғдойзорлар, далаларни ортда қолдириб, тоғлар томон учиб кетди. Қушча тинимсиз учишда давом этиб, тоғ этагидаги болут дарахти кавагига бориб кирди. Диваштич биларди: саъва тамоман ҳолдан тойган. Шундай бўлса-да, у инидан бошчасини чиқарди. Ўрмонга бир қараб олди-да, эҳтирос билан шўх сайрай кетди. Саъва энди гуллар, шўх дарёлар, мусаффо булоқлар, бепоён кенгликлар ҳақида тўлиб-тошиб куйларди. Хониш Диваштичнинг қалбини қувончга тўлдириб юборди. Назарида бутун борлиқ саъва овозини жон қулоғи билан тинглаётгандай. Қушча сўнгги марта сайраётганини Диваштич ички бир шуур билан ҳис қилиб турарди...

Ўшанда кулфат юз беришини биринчи бўлиб Пурзена сезди. Оҳ, Пурзена. Одобли, илмли, оиласи учун жонини тиккан бу аёл енги ичидан кичкина ханжар чиқариб, ўзининг қорнига урди-да, кулди:

— Муқаддас олов ҳаққи, бунинг ҳеч қандай оғрийдиган жойи йўқ.

Пурзена бу билан эрини ҳам ўлимга даъват этганди. Бироқ Диваштич улгурмади... югуриб келган икки соқчи абжирлик билан унинг қўлоёғини занжирлаб ташлади.

●

ЭРТАЛАБ ҚАФАСГА кириб келган жаллод Харашийга ўгирилиб, совуқ тиржайди:

— Тақсир, мажусий ақлдан озди. Аммо тўнғиз қўпгурнинг асаби кучли экан. Қийноққа уч кеча-кундуз бардош берди. Бирор-бир маҳбус ҳанузгача қийноққа бунчалик узоқ бардош беролмаган.

Сўнг шошилмасдан маҳбусни ташқарига судраб чиқди-да, унинг қўлларини шу ердаги соғона устунига боғлади. Ёнидан машрафий қиличини суғуриб, унинг иягига тиради. Ажабо, Диваштичнинг халқумида ажал турибдию у эса отасини эсларди. «Кел, қароғим, суянган тоғим, кўзимнинг нури, белимнинг қуввати, — дермиш у. — Туғилганингда ширинсўз бўлсин деб, тилингга асал суртганимни, ҳисоб-китобга пухта бўлсин деб, кафтингга танга қистирганимни билмассен, ҳойнаҳой».

Диваштич эса отасига таъкидлармиш: «Асорат булутлари озодлик қуёши нурларини тўсиб қўймиш. Сўғдийларнинг бошини бириктириш учун энди узоқ фурсат лозим бўлади. Аттанг, ёғий босқинининг нақадар даҳшатлигини сўғдлар жуда кеч тушунишди. Лашкарбошилар ўртасидаги нифоқ биз учун қимматга тушди. Йўқса, бирикиш, жилла қурса, Еттисув кўчманчилари, Қурсул бошчилигидаги турклар ва Паркана подшолигидан ёрдам олиш мумкин эди. Ҳатто ёрдам келаётган ҳам эди. Аттанг, улар улгура олишмайди, ота!»

У сўнгги марта хўрсиниқ аралаш хотирини жамлашга уринди. Ёши ўтган одамни «қароғим» деб новозишлашса, ғалати бўларкан. «Ақли кирмаган бола», шивирлади унинг қонсиз лаблари. Шу пайт жаллод қиличи бошига тушди, борлиқ чирпирак бўлиб айлана бошлади ва у тубсиз чоҳ қаърига учиб кетди...[9]

9. 722 йил кузида Саид Хураший Диваштични қатл қилдириб, унинг кесилган бошини баркашда махсус чопар орқали Ироққа — халифа Хишомга юборган. Чап қўлини эса Тоҳаристонда жанг қилаётган саркарда Сулаймон Абуссарийга юборган.

ЎЙЛАГАНИ ХАЛҚ ЭДИ

МЕН НОҲАҚЛИКЛАР қурбони бўлган ажойиб бир ёзувчимиз ҳақида гапирмоқчиман. Тирик чоғида на бир иззат-ҳурмат, на қадр-қиммат кўрган, на бир унвон, на бир мукофотга сазовор бўлган эди. Аслида у буларнинг ҳаммасига, катта шону шавкатга лойиқ ижодкор эди. Катта-катта анжуманлар ҳайъатида ўтиришга, қардош республикаларда, чет элларда ўтказиладиган турли симпозиумларда қатнашиб, маъруза, мунозаралар қилишга унинг маънавий ҳақи бор эди.

Китоблари қўлма-қўл бўлиб ўқилар, қанча одамлар, халқларни руҳан бойитар, элюртига содиқ, эътиқодли қаҳрамонлар, мулк ва амал учун виждони, имони, юрти эркини сотган не-не хоинлар, дўст ниқобидаги моҳир жосусларнинг ёрқин қиёфаларини яратиб, китобхон туйғуларини алғов-далғов қилиб, юксак қадриятлар руҳида тарбиялар, ўзи эса ночор, жуда фақирона турмуш кечирарди. Ҳеч ким унга эътибор бермасди. Аниқроғи, халқ маданияти кемаси бошида турганлардан ҳеч ким унинг иши билан қизиқмас, бормийўқлиги хаёлларига ҳам келмасди. Ҳатто Ёзувчилар уюшмамизда бўлган мажлису тантаналарга ҳам таклиф қилишмасди. Бир марта Ёзувчилар уюшмасидан табрик қоғози (откритка) олганда қандай қувонгани: «Явдот Илёсовни ҳурмат қилишади, унутишмайди. Қаранг, табрикнома юборишибди», деб яйраб кетгани эсимда. Анна Яковлевна — унинг рафиқаси ҳам қандай севинганди. Ўша кун, эҳтимол, унинг умридаги энг бахтли кун эди.

Ёзувчилар союзи, Матбуот комитети, нашриётлар, газета-журналлар редакциялари маслаҳатлашиб, унинг номини тилга олмаслик, Ўзбекистонда ижодини тарғиб қилмасликка гўё келишиб олишгандек, сукут сақлашарди. Мен бунинг сабабини илгари ўйлаб кўрмаган эдим. Кейинроқ (унинг вафотидан кейин) бу инсофсизлик, адолатсизликнинг сабаби нима экан, деб кўп ўйладим.

Балки бунга унинг дарвишона яшаш тарзи сабаб бўлгандир. Тўғри, у ичиб, маст бўлиб ҳам юрган. Лекин шундай ақл-заковатга эга бўлган одам нега ичиб юради, деб ҳеч ким ўйлаб кўрганмикан? Балки, бунга уни ҳаётнинг ўзи мажбур қилгандир? Номард тақдир болаликдан унинг бошига солган хўрликлар, катта бўлсам, ёзувчи бўлиб, бахтга етаман деган нурли орзулари ёзувчи бўлгандан кейин турмуш ҳақиқати тошига урилиб чилчил бўлгани уни шу кўйга солгандир? Балки, қонунда ажойиб ҳуқуқларга эга бўлган инсоннинг амалда ҳеч қандай ҳуқуқи йўқлигидан эзилгандир? Халқнинг меҳнатда, тараққиётда нақадар юксак чўққиларга кўтарилиб, турмуш фаровонлиги неча карра ошиб кетганлиги ҳақидаги ҳар қадамда ёзиб қўйилган баландпарвоз шиорлар билан ўша халқнинг ниҳоятда паст турмуш даражасини кўриб-билиб, юрак-бағри ўртанганидан, бу ғалат рўёлару ҳаёт ҳақиқатидан бир лаҳза ғофил бўлиш учун ўзини ичкиликка ургандир!

Унинг ўзи халқ эди.

У доим ичиб юрмасди. Агар кечаю кундуз ичиб юрганда бундай баркамол асарлар ёзолмаган бўларди. Ёзувчилар ичганда яхши асар ёзади деган гап мутлақо ёлғон! У ўз асарларида маҳорат билан тасвирлаган фидойи қаҳрамонлар ва жуда тубан разилларнинг хаёли ва ҳаёти билан яшарди. Қатъий интизом билан яшар, ҳар куни мўлжалли ишини бажармай уйдан чиқмасди. Бу жаҳондаги ҳамма улуғ ижодкорларга хос фазилат.

Унинг оилавий ҳаёти ҳам силлиқ кечмаган эди. Ҳақиқий истеъдод эгаларини ҳаётнинг ўзи атай оғир ҳолатларга туширув, туйғуларини кескинлаштиради, шекилли. Явдот ака, афсуски, оилавий ҳаётда ҳам бахтли бўлолмади. Лекин баркамол ижодкорни камситишга бу жуда камлик қилади. Чунки китобхонга — ҳозирги китобхонга ҳам, келажак китобхонига ҳам ижодкорнинг шахсияти, шахсий ҳаётидаги борди-келдилар эмас, етук асари керак. Асарига қараб ижодкор қадрланади. Агар ёзувчи асарлари ҳақиқатан кераклн, ибрат оларли, баркамол бўлса, унинг ҳаёти ҳам қизиқтиради. Агар аксинча бўлса... асари ҳам, кечмишлари ҳам ўз-ўзидан унутилиб кетади.

Лекин у бахтсиз эмас эди. Ҳеч қачон ўзининг бахтсизлигидан нолиганини эшитмаганман. Ғофил одамлар кўзига эҳтимол бахтсиз кўрингандир. Аммо улардан кўра Явдот Илёсов бахтлироқ эди, чунки у эркин эди. Руҳан бой инсон эди. Виждонан озод инсон эди!

«Ғазаб сўқмоғи», «Чипор ажал», «Қора бева», «Сўғдиёна», «Олтин санам», «Анахита қасоси», Умар Хайём ҳақидаги «Қисмат сеҳргари», «Сукунат минораси» каби ўнлаб тарихий қисса ва романлар ижодкори Явдот Ҳасанович Илёсов Ўзбекистонда яшаб, рус тилида ижод қилган ёзувчиларимиздан.

У Бошқирдистонда татар оиласида туғилган. Ўша ерда таълим олган. Илк шеър ва очерклари район газетасида, Уфадаги газета-журналларда босилиб чиққан. Ўзбекистонга келгандан кейин халқимизнинг қадимий тарихи ва маданияти билан қизиқади. Ўрганган сари шу заминга, унинг халқи тарихига меҳри оша боради. Манбаларни излаб топади ва чуқур ўрганади.

Тарихий фактларни билган ҳамма одам тарихий асар ёзавермайди. Бунинг учун тарихий фактдан бадиий образ ярата олиш иқтидори бўлиши керак.

Унда шундай иқтидор бор эканки, дастлабки қиссасидан бошлаб китобхон меҳрини қозонди. Унинг китоблари ҳеч қачон дўконларда тахланиб ётгани йўқ. Нашриётлар молиявий танқисликка тушиб қолса, Явдот Илёсов асарларини юз минглаб нусхада нашр этиб, ўз иқтисодий аҳволини ўнглаб олмоқда. Ўзи умр бўйи пулга ёлчимаган одамнинг китоблари бугун нашриётларни, давлатни боймтмоқда.

Унинг китоблари рус ва бошқа қардош халқлар учун ҳам, чет элликлар учун ҳам бунчалик севимли бўлиши нимадан дарак беради? Нега бошқа ёзувчиларимизнинг китоблари бунчалик кенг тарқалмаяпти? Бу бизда бошқа яхши ёзувчи йўқ, деган гап эмас. Яхши ёзувчиларимиз бор. Лекин уларнинг китобларига бўлган қизиқиш иккиуч марта нашр этилгандан кейин пасайиб қолмоқда. Явдот Илёсов асарларига бўлган қизиқиш эса борган сари ортмоқда.

Бунинг сабабини тўлиқ очиб беришим қийин. Аммо унинг асарларига ўзбеклар нима учун қизиқади, аниқроғи, севади деган саволга қисқача жавоб беришим мумкин. Биринчидан, адибнинг асарлари ўлкамиз ва халқимизнинг мардона ўтмиши ҳақида. Иккинчидан, Илёсов бизнинг тарихимиз, маданиятимизга такаббурона носамимийлик билан эмас, катта меҳр-муҳаббат ва ихлос билан қараган, аждодларимиз турмушини камситиб эмас, фахрланиб тасвирлагани учун. Учинчидан, тарих такрорланиб туради. Явдот Илёсов шуни тўғри англаб, узоқ ўтмишдаги одамлар тақдирида бугунги ҳолатни кўра олгани, аниқ ифодалагани учун... Хуллас, унинг сабабларини санаб ўтиш қийин.

Ўрта Осиё халқлари тақдири учун куйиниш туйғуси, менингча, бошқа бирорта ёзувчимиз ижодида Явдот Илёсов асарларидек ёрқин, ўтли қилиб тасвирланган эмас. Унинг асарларини шунинг учун севаман ва ўзбек тилида тўла нашр этилишини тарғиб қиламан.

Бошқа ёзувчиларимиз ўз халқи тарихини, маданиятини, тилини унчалик севмайдими? Тақдирига лоқайд қарайдими? Фахр-ифтихор туйғусидан кўкси кўтарилиб, номусдан боши эгилмайдими? Бошини мағрур кўтариб юришни истамайдими?

«Ҳа», деб жавоб бериш уларга бўҳтон қилиш бўларди. Ёзувчиман, деб қўлига қалам олган борки, ўзини шуларнинг ҳаммаси учун курашчи деб билади. Лекин бу туйғуларни эскирмайдиган, ҳеч қачон меъдага тегмайдиган қилиб асарда ифодалаш ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди. Мен ана шунинг учун ҳам Явдот Илёсов асарларини севаман. Хотирасини абадийлаштиришни тарғиб қиламан.

ФЕВРАЛЬ ОЙИДА Явдот Илёсов олтмиш ёшга кирган бўларди. Аммо шафқатсиз ҳаёт унга бу кунни раво кўрмади. Бевақт тасодифнинг қурбони бўлди. Балки, тасодиф эмасдир.

Тиригида қадр, меҳр-шафқат кўрмаган, аммо юқорида айтганимдек, катта шон-шуҳрат, иззат-ҳурматга лойиқ ёзувчи, ўлимидан кейин ҳам муносиб баҳосини олмаяпти. Биз, ўзбек халқи унинг олдида тўлаб бўлмас даражада катта қарздормиз. Қачон инсофга келиб, унга қарзимизни тўлаймиз?

Хотира кечаси ташкилотчиларига раҳмат айтиб, бу Явдот Илёсов олдидаги туганмас қарзимизни тўлаш учун қўйилган биринчи қадам эканлигига ишонгим келади.

Уч йил бурун Ёзувчилар союзининг собиқ секретарлари — Асқад Мухтор билан Евгений Ефимович Березиковга алоҳида-алоҳида кириб, Явдот Илёсовнинг ижоди ҳақида гаплашган эдим. Ўшанда яқинда 60 ёшга кириши, асарларини нашр этиш ҳақида ҳам гаплашган эдик. Иккала котиб ҳам Явдот Илёсов асарларини нашр этиш учун нашриётлар билан келишиб, планга киритиш ҳақида ваъда беришган эди. Кўп томлик қилиб. Лекин ҳеч гап йўқ. Вақт эса ўтиб кетди. Аммо бу билан Явдот Илёсов ижодига бўлган қизиқиш зарра пасайгани йўқ.

Ёзувчининг беваси Анна Яковлевна яқинда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг Адабиёт фонди идорасига борган экан. Явдот Илёсовнинг олтмиш ёши муносабати билан ёзувчи яшаган уйга ёдгорлик лавҳаси ўрнатишда ёрдам беришни сўраган.

Анна Яковлевнанинг айтишича, ёзувчи ўлганда ҳам Адабиёт фонди ҳеч қандай ёрдам кўрсатмаган, хабар ҳам олмаган. Шунча ҳам беғамлик бўладими?

Ўрта мактабни битирганимдан кейин қўлимга «Сўғдиёна» китоби тушиб қолди. Тарихий романларни унча хуш кўрмас эдим. Замонавий ёзувчиларнинг китобларини ўқирдим. Тарихий асарларда тарихда бўлиб ўтган маълум воқеалар ёзилади. У воқеалар, жанглар нима билан тугагани тарихдан маълум. Замонавий асарларнинг эса нима билан тугашини китобхон билмайди, шунинг учун уни ўқиш қизиқарли деб ўйлардим.

Явдот Илёсовнинг романини ўқиб, бутунлай фикрим ўзгариб кетди. Ўнинчи синфгача Киев Руси, Новгород, Суздал князликлари, қисқаси, Русия тарихини ўқиган эдик. Ўлкамизнинг узоқ ўтмиши ҳақида деярли ҳеч нарса эшитмаганим учун бу китоб менга бутунлай янгилик эди. Лолу ҳайрон бўлиб қолдим. Шундай қадимий тарихимиз, шундай қаҳрамон аждодларимиз борлиги кўксимни фахр ва ғурурга тўлдирса, шу чоққача билмаганим, ўқитилмагани учун аччиқ алам уйғотди. Ўша пайтда нималарни ўйлаганимни ҳозир аниқ айтолмайман, лекин шу китоб туфайли кўзим очилганлиги, мудроқ шуурим нурланиб кетгани аниқ.

Унда Миркарим Осим ҳали кўпчилик асарларини, Одил Ёқубов билан Пиримқул Қодиров ҳам, Мирмуҳсин ҳам тарихий асарларини ёзмаган эди. Абдулла Қодирий ва Чўлпон романлари ҳали тақиқда эди.

Сергей Бородиннинг Амир Темур ҳақидаги романи бор эди. У кўпгина мукофотлар, унвонлар соҳиби эди.

У вақтда Явдот Илёсовнинг кимлигини, қаерда яшашини билмас эдим. 1975 йили танишдим. Оддийгина одам экан...

Унинг китоблари ўзбек маданиятининг, адабиётининг дурдоналари деса арзигулик. Усиз, унинг китобларисиз ўзбек адабиёти кемтик бўлиб қолади. Шунинг учун таклиф қиламан: унинг ўнта повесть ва романи бор. Шуларни рус ва ўзбек тилларида тўла нашр этиш керак! Халқимиз ўз тарихини ва ўзининг кимлигини яхшироқ билиб олсин.

Бундан ташқари, у Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Миртемир, Шуҳрат, Асқад Мухтор, Собир Абдулла каби кўплаб шоирларимизнинг шеърларини, Одил Ёқубов, Саид Аҳмад каби кўпгина ёзувчиларимизнинг қисса ва ҳикояларини рус тилига таржима қилган эди. У жуда кўп қорақалпоқ ва қримтатар, корейс шоирларининг шеърларини ҳам русчалаштирган. У ўзбек адабиёти учун икки томонлама хизмат қилган эди. Биринчидан, Ўзбекистон тарихидан ажойиб китоблар ёзиш билан, иккинчидан, ўзбек ижодкорлари асарларини рус тилига таржима қилиш орқали фойда келтирган ёзувчидир. Унинг шу хизматларини эътироф этмасак, ўлгандан кейин ҳам миннатдорлик билдирмасак, бу бизнинг ношукурлигимиз эмасми?

Маъруф ЖАЛИЛ

ЁДНОМА

Унинг кимга қандай ёмонлик қилганини билмайман. Кимга қандай зиён келтирганини ҳам билмайман. Лекин ўлкамиз тарихидаги энг фожиали, шу билан бирга, энг фахрли нуқталарни маҳорат билан қаламга олиб, бизга яқинлаштирганини биламан. Эркпарвар аждодларимиз, юксак маданиятимиз учун ифтихор туйғусини уйғотувчи китобларини биламан.

Ўрта Осиё халқларининг узоқ ўтмиши ҳақидаги материаллар узуқ-юлуқ бўлиб, улар ҳам турли китобларда сочилиб ётар, ўзбек китобхони улардан хабардор бўлиш имконига эга эмас эди. Форс, араб тилларидагиларини фақат мутахассислар ўқиши мумкин эди. Исломдан олдин ҳам тарихимиз, маданиятимиз борлигини аксари халқ умуман билмасди. Яхлит китоб ё дарсликлар кам эди. Унинг унутиш гуноҳ ҳисобланадиган хизмати: шуларни тўплади, тўплабгина эмас, йўқолиб кетган саҳифаларини ривоятларимиз асосида қайта тўлдирди, тирилтирди. Ўша узоқ замонларни бизга яқинлаштирди.

ШИРОҚ, ТЎМАРИС, Спитамен, Томруз, Фарнух каби аждодларимизнинг ёрқин сиймолари, машҳур босқинчилар ва сотқинлар бугун ривоят тарзида эмас, Явдот Илёсов қалами туфайли бутун борлиғи билан кўз олдимизда намоён бўлади. Қанча-қанча тарихий ва тўқима шахсларнинг такрорланмас образларини яратди. Биз кўрмаган узоқ замонларнинг ранг-баранг манзараларини шундай жонли чиздики, ўқиган одамнинг асло эсидан чиқмайди.

Шунинг учун ҳам уни қадрлашимиз, тириклигида тўламаган қарзимизни тўлашимиз керак.

ҲУРРИЯТ АТРИ...

Абдулла Авлоний.
Граждан.

Ушбу сўзни қозоқ дўстларимиз азамат деб олишган. Ибратли. Балки биз ҳам шундоқ деб олармиз?

Шу мақсад муқоясага кўра, шу Ватаннинг ўғли, азаматли Абдулла Авлоний Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий билан баробар етук санъаткор она маданиятимизнинг улкан заҳматкаши, ҳали етарли иззат-икромга эришмаган ҳалол фарзандидир.

Ўз юртининг граждани, яъни ўз халқининг фарзанди бўла олмоқни азаматлик, дедик. Азаматлик недир? Юсуф Хос Ҳожибнинг «Қутадғу билиг» достони қаҳрамонларидан бири Кунтуғди Ойтўлдига мана бундоқ дейди: «Мен ўлтирган курсининг оёғи учтадир, уч оёқли нарса силжимас, мустаҳкам бўладир, тўғри ва рост турадир». Азаматлик ҳам шу маънода уч асосга қурилур. Биринчиси — миллатни танимак: иккинчиси — маърифат таратмак; учинчиси — Ватанни суймак. Азаматлик, гражданлик мана шу уч фазилатнинг тўла-тўкис мужассами демакдир.

Миллатни танимак... Бадавлат миллатлар миллиятларини йўқотмайдурлар, шу важдан роҳат ва саодатда яшайдилар, деб ёзади адиб. Асрнинг бошларида ўлкада эндигина капиталистик муносабатлар ривожлана бошлаган эди, миллат эса ўз-ўзини шу формацияда таний олади. Табиийки, шоиру адиблар миллатни уйғотиш ғамини чекдилар, Абдулла Авлоний бунда пешталқинлардан бири бўлди. Миллат эса она тил билан тирикдир. «Ҳар бир миллатнинг дунёда борлиғини кўрсатадурғон ойнаи ҳаёт тил ва адабиётидир, — деб ёзади адиб «Туркий Гулистон...» асарида. — Миллий тилни йўқотмак миллатнинг руҳини йўқотмакдур. Ҳайҳот, биз туркистонлилар миллий тилни сақламак бир тарафда турсун, кундан-кун унутмак ва йўқотмакдадурмиз. Тилимизнинг ярмига арабий, форсий улангани камлик қилуб, бир четига рус тилини ҳам ёпиштирмакдадурмиз. Дуруст, бизларга ҳукуматимиз бўлғон рус лисонин билмак ҳаёт ва саодатимиз учун ош ва нон каби кераклик нарсадур. Лекин ўз ериnda ишлатмак ва сўзламак лозимдур... аралаш-қуралаш қилмак тилнинг руҳини бузадир...» Бу сўзлар худди кечагина айтилгандек туюлади, улар мутлақо эскирмаган.

Иккинчи шарт — маърифат таратмак... Абдулла Авлоний миллат, халқ орасида маърифат таратишни энг биринчи вазифалардан деб билди. У дарсликлар ёзди, сабоқ берди, рус классиклари асарларини таржима қилди, тарихимизни тарғиб этди, драмалар ёзди, саҳнага қўйди, ижро айлади... «Илм дунёнинг иззати... Илм инсон учун ғоят олий ва муқаддас бир фазилатдур...», деб улуғлайди адиб. Зеро, «ҳар бир миллатнинг тараққий ва таолийси ёшларнинг илм ва маърифатига, ҳунар ва санъатига боғлидур...» Маърифатнинг эса чамаси кенг. Унга фақат ҳунару санъат эмас, балки кўп соҳалар, жумладан, иқтисод ҳам киради. Адиб: пул ва мол қадрини билмак керак, ўз миллатига хизмат қилмак, халққа мақбул бўлмак жоиз, бунинг учун эса илм ва мол лозим, дейди. «Мол топмакнинг баракатли йўллари, — деб ёзади у, — экинчилик, ҳунарчилик, чорвачилик, савдогарликдур... Америкалилар бир дона буғдой экиб, йигирма қадоқ буғдой олурлар. Европалилар ўзимиздан олгон беш тийинлик пахтамизни кетуриб, ўзимизга йигирма беш тийинга сотурлар!... Сўзнинг қисқаси, ҳозирги замонга мувофиқ киши бўлмак учун илм ва маърифат ила баробар иқтисод, инсоф, туганмас саъй, битмас ғайрат лозимдир...» Нечоғлик ҳаётий сўзлар! Улар ҳам мутлақо эскирмаган. Афсуски, бизда ана шу маърифатпарварликка меҳр-муҳаббат сусайиб кетди, бу қутлуғ юмуш билан асло шуғулланмай қўйдик.

Ва ниҳоят, учинчиси — Ватанни суймак... «Биз туркистонлилар ўз Ватанимизни жонимиздан ортиқ суйдиғимиз каби, араблар Арабистонларини, қумлиқ иссиғ чўлларини, эскимўлар шимол тарафларини, энг совуқ қор ва музлик ерларини бошқа ерлардан зиёда суярлар... Агар суймасалар эрди, ҳавоси яхши, тириклик осон ерларга ўз Ватанларини ташлаб, ҳижрат қилурлар эрди...» Шоир Туркистон туфроғига боқиб, Ватаннинг вайрона уйларини кўриб, маҳшар азобини тортади, уни обод этмак йўлини ёлғиз миллатни танимак ва маърифат таратмакда деб билади. Шундоқ қилинганда, деб ҳисоблайди шоир, ғафлат уйқусидан бало тоши бошимизга ёғилмайди, авлоднинг мизожи сустлашиб, миллат қувватидан айрилмайди, билимсизлик қадру қимматимизни йиқа олмайди, бу даҳр аро одамият қаторидан бир четга сурилиб қолмаймиз...

Ўлур олам гулистон,
қайғу-кулфатлар йитар бир кун,
Гулоби ҳуррият атри
мусаффосин отар бир кун!

Абдулла Авлонийни замондошимиз деймиз, азаматлар ҳамиша ҳам шундоқдирлар, улар ҳамма замонларда замонларга замондошдирлар.

Абдулла Авлоний.
Граждан.
Азамат...

Муҳаммад АЛИ

ҚАРОВСИЗ ҚОЛМАСИН

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

Бугунги кундаги шовқин-суронли муаммолар олдида кичик кўринган баъзи ишлар ҳақида ўйлаб қолганимда, улар ҳам ғоят эътиборга молик масалалар эканлигини ҳис қиламан. Мени қаровсиз қабристонлар ташвишга солади.

Қаровсиз, атрофлари ўралмаган қабристонлар бор. Баъзан ҳали тупроғи совуб улгурмаган қабр ёнида ўтлаб юрган молларни кўриб, изтиробдан титраб кетасан, киши. Илгари, ростми-ёлғонми, тасодифан бирор сигир қабристонда ўтлаб қолса, унинг сутини ҳаром билиб бир ҳафта оқар сувга оқизганлар. Нима, эндиликда яйлов ўтлоқлар шунчалик камайиб кетдими? Қабристонни обод этиш, ўлим маросимларини ўтказишга эътиборсиз одамлар ўзларини ўлмайдигандай тутадилар. Шафоат, шафқат — марҳумларнинг эмас, биз тирикларнинг ишимиз.

Балки менинг ёзганларимни ўқиб кимдир: «Шундай қаровсиз қабристонлар ҳам бор эканми?» — деган хаёлга бориши мумкин.

Бундан 50-60 йиллар муқаддам бутун Самарқандда машҳур бўлган, Ҳожи Абдулазиз Абдурасуловнинг таҳсилини олган янгиқўрғонлик Султон дуторчининг қабри ўрнига бугунги ёш авлод вакилларидан бири иморат қилиб чиқди.

Ўз даврининг уста дуторчиларидан бўлган Султон дуторчининг ўғли Баҳром ака эса зор қақшаб маҳаллий раҳбарларга норозилик билдиришдан нарига ўтолмади. Оқдарё совхозида янги шифохона қурилди. Бу шифохонада республиканинг ҳамма еридаги каби бу ерда ҳам кенг тарқалган сариқ касали билан оғриган беморлар даволанадилар. Беморларнинг сайр қилиши, дам олиши бахонасида «ташландиқ» қабристон қарийб текислаб ташланди. Бу мозоратга қўйилган марҳумларнинг фарзандлари ҳозирда тирик. Улар кўзда ёш, дилда фарёд билан қолаверадилар.

Бир томондан эски мозоратлар ўрнида уй қурган ўша йигитни ҳам, шифохона қурувчиларини тушуниш мумкин. Ахир одам яшаши керак, беморлар шифо топиши керак. Аммо бутун бошли марҳумлар маскани — қабристонни бузиш бир қарич пахта майдонини бузишдан кўра ерли ҳокимлар учун минг чандон тезроқ кечади? Расмий масъулияти кам. Марҳумлар ва уларнинг тирик авлодлари эса — итоаткор халқ.

Яқинда Зиёдулло исмли ўртоғим ҳасрат қилиб қолди: «Пискентга бориб келмоқчиман. Мажид Самадовдан бобом ҳақида маълумот сўраган эдим, «бир келиб кетинг» деб хат ёзибди. Бобом уришга кетганларида онам икки ойлик чақалоқ эканлар. Мана элликка яқинлашганлар-у армони — бобомнинг қабрини топиш. Зора бобом дафн этилган жойни топсам, онамнинг армони қолмасди. Бир сиқим тупроғини олиб келиб қишлоғимиздаги қабристонга кўмсам, балки онамнинг кўнгли тўлар».

Биз шунақа — биримиз қабристонни хор қиламиз, биримиз боболар хокини излаб, зорланиб юрамиз.

Мозорат ва унинг атрофларини озода, тартибли сақламоқ, бу ерни харобага айлантирмаслик, аниқроғи, табаррук марҳумлар хокини оёқ ости қилмаслик лозим. Шарқ классик адабиётининг намояндаси Шерозий ёзганидек:

Йиллар ўтиб кетди
тепангдан ғир-ғир,
Отанг мозорига бордингми
бир дам?
Отанг хотирига нима
эзгулик
Қилдингки, ўғлингдан
кутасан сен ҳам?!

Истаймизми-йўқми, ўлмоқ муқаррар. Ҳаётга, борлиққа тийрак кўз билан боқайлик, юксак инсонийлик туйғусила марҳумлар хотирасига ҳурмат-эҳтиромни унутмайлик, руҳларини безовта қилмайлик. Керак бўлса аҳоли маблағ ўтказиши учун ҳисоб очайлик, ҳашар уюштирайлик. Токи келгуси авлод ҳам одамийлик, инсонпарварлик каби буюк ҳисларни унутмасин.

Тоҳир ДОЛИЕВ

Сирдарё область, Пахтакор районининг марказий стадионида Наврўзга бағишланган халқ сайли бўлиб ўтди. Унда халқ бахшилари, бадиий ҳаваскорлик коллективлари концертлар қўйиб берди, турли спорт ўйинлари уюштирилди.

СУРАТЛАРДА: Наврўз сайлидан лавҳалар.

У. ҚЎШВОҚОВ фотоси

Тайфур САГИТОВ, ёзувчи, Бошқирдистон АССРда хизмат кўрсатган маданият ходими

ҚУЁШДАН БАҲРА ОЛГАН ЎЛКА

Тайфур оға билан 1987 йилнинг баҳорида танишгандик. Мамлакатда қайта қуриш энди одимлаётган, республикада пахтачилик ва экология, ўз-ўзини таниш, Орол муаммолари... барчаси энди кўтарилаётган кезлар эди. Самарқандда «Совет Шарқида социализмнинг бунёд этилишида революцион-тарихий романчилик тажрибаси ва истиқболи» мавзуидаги Бутуниттифоқ ёзувчилар конференцияси иш бошлади. Айни пайтда, Ўзбекистонда совет адабиёти кунлари бўлиб ўтди. Иттифоқдош республикалардан келган нуфузли ёзувчи, шоирлар, олимлар Тошкентда, Самарқандда, Хевада, Нукус ҳамда бошқа жойларда бўлишди. Халқимизнинг ҳаёти билан яқиндан танишишди. Кўнгилдаги гаплари билан матбуотда чиқишлар қилишди. Ўша сафарларда оддийлиги, содда ва самимийлиги учунми ёки бошқа сабабми бошқирд ёзувчиси Тайфур Сагитов билан яқин бўлиб қолгандим. У Бошқирдистон Давлат университетини тугатган, узоқ йиллар газета-журналларда фаолият кўрсатган, «Раҳмат сизга, одамлар!» китоби, «Сабантуй» романи «Омонат» роман-эссеси, «Нон ушоғини асра!», «Қалб сири» каби қатор тўпламлари билан эътиборга тушган адиб. Сергей Чекмаров номидаги Бошқирдистон комсомоли мукофоти лауреати Тайфур оға республикамиз ҳақида ёзиб туради, бу ердаги янгиликларга қизиқиб қарайди, ижодий ютуқларимиздан қувонади. Қуйида унинг бир мақоласини эътиборингизга ҳавола этишни лозим топдим.

ОТАЁР

Бу мактубни Бошқирдистондан, уйдан ёзаётирман. Йўл ҳаяжонлари, кутганимиздан ҳам кўра яхши ўтган сафарнинг «чарчоқ»лари, олис масофани ўтиш, иқлим инжиқликларига бардош бериш... ҳаммаси ортда қолиб кетди. Лекин Ўзбекистон тупроғида ўтган ёрқин, унутилмас учрашувлар, очиқкўнгил одамларнинг самимий нигоҳлари кўз олдимдан нари кетмай қолди!.. Ўзимни ушлаб туролмадим, сабрим чидамади, мактуб ёзишга ва биродарларимга яна бир бор самимий миннатдорлигимни изҳор этишга жазм қилдим.

Аввал бошда шундай бўлди. Ўрта Осиёга биринчи маротаба борадиган бўлиб қолдим. Бошқирдларда, йўловчи тақдири билан бахтли, деган мақол бор. Қарангки, мен Октябрнинг 70 йиллиги олдидан Самарқандда ўтадиган «Совет Шарқида социализмнинг бунёд этилишида тарихий-инқилобий романчилик тажрибаси ва истиқболи» мавзуидаги Бутуниттифоқ ёзувчилар конференциясига таклиф этилгандим. Шундай қилиб, таниқли бошқирд публицисти Рамил Ҳакимов билан бирга учиб кетдик. Самарқанддаги конференцияда иштирок этдик. Мамлакатимизнинг кўпгина ўлка ва шаҳарларидан келган ёзувчи ҳамда олимлар билан кўришдик, учрашувлар баҳсли мунозаралар ўтказдик. Асқад Мухтор, Пиримқул Қодиров, Ўлмас Умарбеков ва қатор ўзбек ҳамкасб биродарларимиз билан танишувимиздан беҳад мамнун бўлдик. Қайтишимиз керак эди, ҳатто билетларимиз олинганди. Лекин шунда Асқад Мухтор «Балки ҳозир Ўзбекистонда ўтаётган совет адабиёти кунларида иштирок этарсизлар», деб қолди.

Бу таклифни бошқалар ҳам айтишгач, жон деб рози бўлдик. Алқисса, биз Самарқандда, Қорақалпоғистон АССРда, Хоразмда, Тошкентда бўлдик. Ростдан ҳам йўловчи тақдири билан бахтли экан!

Лекин ёзувчи ҳеч қачон сайёҳ маъносида сафарга чиқмайди. Ҳамиша ишлайди, изланади, кўнглида тугулган саволларга жавоб топишга интилади. Ҳа, биз ўшанда тили ва яшаш жойлари турли-туман ижодкорлар билан ҳам шундай бир уйғун мулоқотда бўлдик. Бир ҳафта давомида турли областларга қилган сафарларимизда ўзбек халқининг нафақат кўп асрлик, шонли қаҳрамонона ва қонли тарихи билан танишдик, балки унинг қалбини тушунишга, бугунги ҳаёти, дард-қувончларини билишга интилдик. Республика ҳозир қандай кунларни бошдан кечираётганини бутун мамлакат билади. Бу тўғрида ҳамма ерда очиқчасига гапиришди. Лекин биз ўлканинг асосий бойлиги — пахта инъом этгувчи тупроқни кўрдик, қуёшнинг беаёв тиғи остида ястаниб ётган ана шу кенг далаларда қаҳрамонона меҳнат қилаётган пахтакорларни кўрдик... Самарқанд ва Хевада ажойиб хон саройларини кўриб, қадим усталарнинг гўзал санъатига таҳсин ўқидик. Шарқнинг юлдузи бўлмиш Тошкент ҳақиқатан ҳам инсонни ҳайратга солади... Бизга буюк ўзбек мутафаккирлари, олимлари, шоирлари Навоий, Хоразмий, Паҳлавон Маҳмуд, Бобур ва Огаҳийнинг тарихий ишлари ҳақида сўзлаб бердилар. Айни пайтда Ўзбекистоннинг ҳозирги оқсоқол шоирлари қаторида ёш шоирлари шеърларидан ҳам эшитдик. Юксак маданият ва талант билан битилган бу шеърлар қалбларга ҳайрат бўлиб сингди...

Биз ўлиб бораётган Оролни кўрдик. Шу пайтгача кўз кўриб, қулоқ эшитмаган кемалар қабристонини, айни пайтда қуриб-чириб кул бўлаётган мўл-кўл маҳсулотларни ҳам кўрдик. Қорақалпоқ ерининг шўрлаб бораётгани ҳақида куйиниб айтиб беришганди. Энди, ҳозир ҳам Уралда, ҳар гал ёмғир ёққанда қорақалпоқ ери ҳақида ўйлайман: қорақалпоқ ерига ҳам шунча ёмғир ёғиб берган бўлса, бутун замин шўрлаб кетгандир...

Бир сўз билан айтганда, ўн кун муттасил ўзбек ва қорақалпоқ халқи оғушида яшадик. Жуда ширин, ҳиди беқиёс нонидан тотидик, шифобахш кўк чойидан қониб ичдик, куй эшитиб ҳордиқ чиқардик... Бизни Нукусдаги оқшомги учрашувда Тўлапберган Қайипберганов, Абдулла Орипов, Шерали Жўраев ижоди ва санъати мафтун этди. Миллий куйга ҳамоҳанг тарзда тун қоронғулигидан нафис либосларга бурканган раққоса қизларнинг саҳнага чиқиб келиши сира ёддан чиқмас! Ўзбек жаз музикасининг замонавийлиги-чи! Биз ўзбек ёшларининг чет эл музика-қўшиқларига қул бўлиб қолмай, балки ўз миллий қўшиқларини кўпроқ қадрлашларидан янада қувондик.

Бу тупроқда кечган сўнгги лаҳзаларимизда ҳам дўстларимиз қалбига йўл топишга, тушунишга интилдик. Шу мақсадда Жомбой районида халқнинг кундалик ҳаёти билан танишдик. Тошкентдаги эски маҳаллаларга бордик. Тўғри, бунчалик шошилинч билан кўп асрларни бошидан кечирган халқнинг ҳаётини кенг ўрганиб, қалбини тушуниб етиш қийин, албатта. Энг асосийси, биз Ўзбекистонни, унинг халқини, Тошкентни севиб қолдик. Дўстларимиз сафи янада ортди! Мен қуёшдан ҳам, дўстларимнинг табассумидан ҳам ҳамишагидан кўпроқ баҳра олаяпман. Ўзбеклар азалдан бизнинг яқин оға-иниларимиз бўлган. Бошқирдларда Ўзбек деган исмнинг, Ўзбеков деган фамилиянинг кўп бўлиши ҳам бежиз эмас-да. Демак, халқларимиз қадим-қадимдан дўст бўлиб яшаб келишган. Ҳозир ҳам худди шундай. Бундан кейин шундай бўлиб қолаверади!

БОҒЛАР КИМНИНГ ЭЪТИБОРИДА?

Меҳнат кишиси ишдан сўнг, шовқин-сурондан йироқ, осойишта, сўлим жойларда дам олгиси келади. Бундай оромгоҳ вазифасини республика Маданият министрлигига қарашли 109 маданият ва истироҳат боғлари ўташи мумкин. Тошкентдаги Тельман номидаги, Намангандаги Пушкин номидаги, Қўқондаги Горький номидаги маданият ва истироҳат боғлари шундай оромгоҳлар жумласидандир. Айниқса, А. С. Пушкин номидаги Наманган шаҳар маданият ва истироҳат боғи кўп йиллардан буён ибратли ишларни амалга ошириб келмоқда. Боғда ўнлаб ҳаваскорлик тўгараклари, тасвирий санъат ва бошқа ўз-ўзини маблағ билан қопловчи ижодий уюшмалар тузилган. Теннис ва болалар ўйин майдончалари, аттракционлар, тирлар, турли ўйин-автоматлар, чойхоналар, шахмат-шашка клублари, яшил театр меҳнаткашларга хизмат қилмоқда. Деярли ҳар куни кечқурун ҳаваскорлик коллективларининг чиқишлари, кўриклар ўтказилади. «Гулзор» чойхонасида ижтимоий-сиёсий, бадиий ва ахлоқий мавзуларда фикр алмашишлар, давра суҳбатлари уюштирилади. Айниқса, боғда ташкил этилаётган оммавий байрамлар мақтовга лойиқдир. Байрамларни ўтказишга жиддий тайёргарлик кўрилади. Ташкилий комитет тузилиб, байрамни юқори савияда, кенг кўламда ўтказиш ҳақида бош қотирди. Ҳозир бу маданият ва истироҳат боғи иттифоқимизда энг юқори савияда иш олиб бораётган маданият ўчоқларидан ҳисобланади.

Лекин республикамиздаги барча маданият ва истироҳат боғларида кўнгилдагидек иш олиб борилляпти, деб бўлмайди. Келинг, яхшиси, маданият ва истироҳат боғларини меҳнаткашларнинг севимли дам олиш маскани бўлишга тўсиқлар ҳақида гаплашайлик.

Яқинда республика Маданият ходимлари малака ошириш институтида Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги вакиллари ҳамда маданият ва истироҳат боғлари директорлари билан давра суҳбати ўтказилди.

Учрашув аҳиллик билан бошланди-ю, иштирокчилар кутилмаганда икки қутбга: министрлик ходимлари бир томонга, маданият ва истироҳат боғи директорлари иккинчи томонга ажралиб кетдилар.

— Боғимиз 1986 йили ташкил топган. Аммо бизга на моддий, на маънавий ёрдам кўрсатилади. Ҳатто 1988 йили область архитектура бўлимига берадиган 300 сўм қарзни ходимларимиз ойлигидан тўлашга мажбур бўлдик, — дейди Сурхондарё область Олтинсой район маданият ва истироҳат боғининг директори Ў. Ҳайиталиев. Унинг сўзларини Киров номидаги Бухоро шаҳар маданият ва истироҳат боғи директори М. Раҳматов тасдиқлади: — Боғимизга давлат томонидан пул ажратилмайди. Ҳамма харажатларни ўзимиз қоплашга мажбурмиз. Область ижроия комитети ва унинг маданият бошқармаси умуман ёрдам бермайди...

Ёки қуйидаги маданият ходимларининг сўзларини тинглайлик: **Т. АВЕЗОВ (Бухоро область, Қоракўл район, Олот шаҳридаги Дўстлик боғининг директори):** — Боғда ходимларимизнинг ишлаши учун бино йўқ. Моддий ёрдам кўрсатиш ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Аттракционларни ремонт қилиш ва бошқа техника воситаларига зарур қисмларини топиш амри маҳол.

Э. СОБИРОВ (Хоразм область, Шовот районидаги «Ғалабанинг 30 йиллиги» маданият ва истироҳат боғи директори): — Боғимизга на шаҳар, на область ижроия комитетлари ёрдам беради. Бинолар йўқ. Аттракционларга зарур қисмлар етишмайди. Боғлар учун зарур кадрлар тайёрлаш эса Маданият министрлигининг ходимларининг хаёлига ҳам келмайди...

Маданият ходимларининг арздодларини хоҳлаганча давом эттиришимиз мумкин... Таажжубга тушадиган жойи шундаки, аҳволни била туриб область ижроия комитетлари, шунингдек, тегишли раҳбар ташкилотлар бирор амалий чора кўрмаган. Масъул ходимлар, меҳнаткашларнинг дам олиш маскани — маданият ва истироҳат боғларига эътибор бермаяптилар. Бу масканларга ғамхўрлик — СССР Министрлар Советининг 1985 йил 17 майдаги «Маданият ва истироҳат боғлари тармоғини янада ривожлантириш ва моддий-техника базасини мустаҳкамлаш тадбирлари тўғрисида» деб чиқарган қарорида таъкидланганидек ижроия комитетлар, шунингдек, тегишли ташкилотлар зиммасига юклатилган. Бироқ бу муассасалар ўз ишларини ҳануз талаб даражасига кўтара олмаётирлар.

Техниканинг ривожланиши — дам олишда техника воситалари ва имкониятларидан кенгроқ фойдаланишни тақозо қилмоқда. Кейинги йилларда боғларда дискотека, видеотека, турли ўйин-автоматлар, тез юрар поездлар пайдо бўлди. Хўш, бу техник қурилмаларни ўрнатиш, улардан фойдаланишни биладиган мутахассислар борми? Турли районлар ва областлардан келган маданият ва истироҳат боғлари директорлари бир овоздан бундай мутахассислар йўқлигини, улар техник қурилмалардан фойдаланишни дуч келган одамларга топширишга мажбур бўлаётганликларини гапиришди. Бундай мутахассислар область маданият бошқармалари у ёқда турсин, ҳатто Маданият министрлигида ҳам йўқ. Бу ҳам майли, министрликда маданият ва истироҳат боғлари билан бевосита шуғулланувчи бўлим ёки ходимлар йўқлигини қандай тушунса бўлади?

Ҳозир хўжалик ҳисоби, ўз-ўзини маблағ билан қоплаш асосида иш олиб бориш устида бош қотирмаган раҳбар йўқ. Хўжалик юргизишнинг бу усули маданият муассасалари фаолиятига ҳам кириб келмоқда. Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги клуб муассасалари фаолиятини ривожлантириш юзасидан чиқарган кўрсаткичда, маданият ва истироҳат боғлари 1987 йили 3908,3 минг сўмлик иш бажаргани ҳақида маълумот берилади. Бу рақамларга қараб, тегишли ташкилотларга беихтиёр савол билан мурожаат этгинг келади. Нега биз маданият ва истироҳат боғлари фаолиятини келтирган даромадига қараб белгилаймиз? Бу муассаса ҳам барча маданий-маърифий муассасалар каби ўз фаолиятини меҳнаткашларнинг ихтиёрий ташрифи асосида ташкил этади-ку. Уларнинг асосий вазифаси кишиларнинг маънавий ҳордиқ чиқариши, жисмоний дам олишни уюштириши, ҳаваскорлик ижодиётининг у ёки бу турига бўлган қизиқишни қондиришдир. Агар маданият ва истироҳат боғлари фақат планни бажариш учун пул кетидан қувадиган бўлса, оммавий-сиёсий ва ғоявий-тарбиявий тадбирлар ҳоли не кечади? Боғлар ўзига хос коммерция ўчоғларига айланиб кетмаслигига ким кафолат бера олади?

Министрлик вакилининг таъкидлашича, аҳолига кўрсатилган пуллик хизматлардан тушган маблағлар маданият ва истироҳат боғларининг ўзига қолар экан. У ҳолда «ҳар йили фалон минг сўмлик хизмат кўрсатасизлар» деб план беришнинг кимга кераги бор? Турли планларни ўйлаб топишдек бюрократик ўйинларга берилмасдан, қанча кўп маблағ топсанглар, маошларинг шунча кўпаяди ёки боғ ҳисобига тушган пулнинг миқдори ошади, дейилса бўлмайдими? Ўз-ўзини қоплаш методини боғларга жорий қилишда маданий-оқартув ходимларини қизиқтиришнинг ҳаммага тушунарли, очиқ-ойдин йўли шундай бўлиши керак-ку! Боғлар тўла ўз-ўзини қоплашга ўтгач, планларини бажарса маданият ходимларининг иш ҳақига ойлик маошининг 40 фоизигача пул қўшилиши мумкин экан. Бунга ҳозир ҳам, боғлар тўла ўз-ўзини бошқаришга ўтмаган бўлса ҳам, рухсат берилган. Демак, тўла ўз-ўзини бошқаришга ўтиш маданият ходимларига ортиқча ташвишдан бошқа ҳеч нарса келтирмас экан-да? Агар бу иқтисодий янгилик мутахассисларни қизиқтимаса, келгусида уларни жон куйдириб ишлашига даъват эта оламизми? Шуни эсдан чиқармаслик керакки, янги иқтисодий сиёсат нафақат маданият муассасалари моддий-техника базасини ривожлантирганда, балки шу билан бирга мутахассисларнинг моддий эҳтиёжларини қондиришга хизмат қилгандагина кўзланган натижаларни беради.

1977 йили марказий шаҳарларга тақлид қилиниб республикамиз клуб муассасаларини марказлаштиришга киришишди. Ҳатто бу янгилик Марҳамат ва Тошлоқ районларида синаб кўрилгандек ҳам бўлди. Афсуски, маҳаллий шароитни, халқ анъаналарини кўзда тутмайдиган бу эксперимент клубларимиз ҳаётида ҳеч қандай ўзгариш ясамади. Ҳатто ўша Марҳамат ва Тошлоқ районларидаги клуб ходимларининг ҳам боши гаранг: марказлашган клублар системасининг ўзи нима, илгариги системадан нимаси афзал, нима учун у клуб ходимларига моддий манфаат келтирмади? Хўш, маданият ва истироҳат боғларини ўз-ўзини маблағ билан қоплашга ўтказиш навбатдаги тақлидбозлик бўлиб чиқмайдими? Ахир, моддий жиҳатдан ўз-ўзини қоплашга ўтишга на маданият ходимлари ва на тегишли ташкилотлар тайёр. Бундан ташқари, нима учун боғлардаги реал имкониятлар ҳисобга олинмаяпти. Ҳатто иш шундай даражага бориб етганки, маданият ва истироҳат боғи директори фаолиятига унинг муассасаси қанча миқдорда маблағ топганига қараб баҳо берилаяпти. Область, шаҳар ва район ижроия комитетлари йиғилишларида маданият муассасалари раҳбарларига очиқдан-очиқ «агар ўз-ўзини маблағ билан таъминлаш юзасидан планларни бажармасангиз, демак, вазифангизга лойиқ эмассиз» дейишмоқда, ноқонуний ҳайфсан беришмоқда. Шундай бўлгач, маданият ходимлари пул топиш учун ҳатто боғда автомашина ювиш цехи очишга, пуллик автомашиналар қўриқланадиган жой қуришга мажбур бўлмоқдалар. Ҳатто Тошкент шаҳар Киров номидаги боғда кафель цехи қурилган. Шу кетишда республикамиздаги истироҳат ва маданият боғларининг тақдири нима бўлишини ўзингиз тасаввур қилинг.

Халқимиз яхшидан боғ қолади, дейди. Бизнинг ниятимиз боғларни кўпайтиришдир. Боғлар директорларининг фикр ва мулоҳазаларини ўрганиб чиққанда амалга ошириш зарур бўлган кўпгина реал таклифлар кўзга ташланади.

Биринчидан, республикамиз экологик ҳолати бузилгани энди ҳаммага маълум бўлиб қолди. Оролнинг қуриб бораётгани ўз навбатида ўрмон, боғларга ҳам салбий таъсир кўрсатди. Мувозанатни тиклаш учун республикамизда маданият ва истироҳат боғлари, дам олиш зоналари, қўриқхоналарни кенгайтиришнинг аниқ планини ишлаб чиқиш керак. Чунки ҳозирги кунда республикамизда умумий майдони 2158,22 гектар бўлган 109 та маданият ва истироҳат боғлари мавжудлигини унутмаслик зарур. 2000 йилгача аҳоли сонига нисбатан маданият ва истироҳат боғларининг ҳажми ҳеч бўлмаганда ўртача умумиттифоқ кўрсаткичига кўтарилиши зарур. Ваҳоланки, бу борада республикамиз энг охирги ўринлардан бирини эгаллайди.

Партия ва ҳукуматимизнинг 2000 йилгача ҳар бир оилани уй-жой билан таъминлаш сиёсати туфайли янги-янги квартал, микрорайон, турар жой массивлари юзага келаяпти. Афсуски, аҳолининг очиқ ҳавода дам олишига мўлжалланган муассасалар эсдан чиқиб қолмоқда. Тошкентнинг кўпгина массивларида кечқурунлари, айниқса, ёзда киши ўзини қаерга уришини билмайди. Бундай микрорайонларни иссиқ иқлимли республикамиз шаҳарларида истаганча топиш мумкин. Қурилаётган ҳар бир микрорайон ва массивларда нега ихчамгина боғлар ёки дам олиш зоналари планлаштириш мумкин эмас?

Область маданият бошқармаларида инженер-техниклар штатлари зарурлиги сезилмоқда. Кейинги муаммо эса кадрлар масаласидир. Бугун маданият ва истироҳот боғлари учун кадрлар тайёрлаш билан ҳеч бир ўқув юрти шуғулланмаяпти. Шундай бўлгач, боғларда кимлар ишлаётганини ўзингиз тасаввур қилишингиз мумкин. Яхшиси, конкрет мисолга мурожаат қилайлик. Юқорида айтганимиздек, ҳозир мавжуд 109 маданият ва истироҳат боғларида 5230 минг киши ишламоқда. Шундан 281 нафари маданий-оқартув ходимлари. Шундай бўлгач, республика Маданият министрлиги ташаббуси билан Тошкент Давлат маданият институти бу ишга киришиши лозим. Ҳозирча боғлар учун, ҳеч бўлмаганда, тўртта йўналишдаги мутахассислар — маданият ва истироҳат боғлари хўжалик ишларини ташкил қилувчи ва бошқарувчи, маданий-маърифий тадбирларни уюштирувчи методист-ташкилотчилар, оммавий ўйин ташкилотчилари, ҳаваскорлик ижодиётини уюштирувчи методистлар тайёрлашни йўлга қўйиш зарур. Бундан ташқари республикамизда уч юздан ошиқ дам олиш зоналари мавжуд. Маданият министрлиги бу жойларда кадрларга бўлган эҳтиёжларни ҳам ўрганиши ва мутахассислар тайёрлашга бош-қош бўлиши керак.

А. РЎЗИМАТОВ,
педагогика фанлари кандидати.
Л. УМИРОВА,
В. АЛИМАСОВ,
Тошкент Давлат маданият институти ўқитувчилари

ГАП УНВОНДАМИ?

Бугунги суҳбатдошимиз, «Ёш гвардия» драма театрининг актёри Эркин Комиловнинг узоқ йиллик меҳнати муносиб баҳоланиб, «Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист» унвони билан тақдирлаганидан хабарингиз бор. Бир чеккаси шу баҳона, актёр билан суҳбатда бўлдик.

— Эркин ака, маълумки, ҳар бир актёр санъат даргоҳига ўз йўли билан кириб келади. Қалбингизда актёрликка меҳр-муҳаббат туйғуларини уйғотган халқимизнинг ўлмас, кўҳна маданиятими, Андижоннинг ширин сўз, қалби соф инсонларими ёки волидангизми?

— Аниқ эсимда, беш ёшлардаги бола эдим. Онамиз — Хайринисо ая мени «Равшан ва Зулхумор» спектаклига олиб борганлар. Бу менинг театр билан, актёрлар билан илк учрашувим эди. Спектаклни завқланиб, ҳайратомуз томоша қилдим. Шундан сўнг театр хаёлимга бир умр муҳрланиб қолди. Мактабда ўқиётганимда ҳам, озгина пул топсам, беш километр йўл босиб, Ўш театрига борардим. Юрагимда аланга олаётган театрга муҳаббат учқуни мени Тошкентга — санъаткорларнинг илм даргоҳига етаклади. Бу ерда устозлардан санъат сирларини ўрганиб, 1966 йили Ҳамза номидаги театрда фаолиятимни бошладим. Томошабинлар, устозлар эътиборига илк бор тушган ролим К. Яшиннинг «Йўлчи юлдуз» асари асосида қўйилган спектаклдаги туркман йигит Аваз образидир. Театрнинг бош режиссёри Тўла Хўжаев бу ролни топшира туриб, «Билиб қўй, агар яхши ўйнасанг, шу ерда қоласан, бўлмаса Андижонингга кетасан», дедилар. Ҳазиллашдиларми, қўрқитдиларми, билмадим. Ҳар дам олиш куни бозорга тушиб, туркманларни қидираман. Охири бир туркман йигитни топдим. Малака оширгани келган экан. 18 кун менга туркман тилида қандай сўзлашни ўргатди. Тинмай ишлаб устознинг ишончларини оқладим.

— Асл талант вақтида ўз қадрини топмаса, бу ҳол ижодига, руҳига таъсир кўрсатармикан? Ёки элининг ҳурматига сазовор етук санъаткор учун санъат — унвон эмас, қисматми? Умуман, сизнинг унвонга муносабатингиз?

— Ижод шундай оғир бир дардки, у ҳеч қачон ором бермайди. Гоҳ омадсизлик, гоҳ тушкунлик кўчаларида сизни зор этади. Лекин ундан кечолмайсиз, усиз яшашни тасаввур қилолмайсиз ҳам. Ижод ўтларида ёнмоқ, курашмоқ сиз учун умрбод қисматдир. Бизнинг театрларимизда бутун умрини, соғлиғини саҳна санъатига фидо қилиб, йиллаб унинг аччиқ чангларини ютаётган заҳматкаш актёрларимиз бор. Ёдгор Саъдиев, Ҳожиакбар Нурматов каби актёрларимиз ижролари аллақачон халқ қалбида меҳр-муҳаббат уйғотган. Аммо уларнинг ижодига эътибор кам. Ёки Обид Юнусов, Тўти Юсуповага ҳамон «халқ артисти» унвони берилмади. Шундай бир кунларнинг шоҳиди бўлдикки, халқ томонидан мукофотларга қўйилган санъаткорларимизнинг номзодлари аллақандай иғволар, шахсий адоватлар натижасида рўйхатлардан олиб ташланди, туҳмат хатлари орқали тўхтатиб қўйилди. Ҳозир негадир санъат деса қўшиқ ёки рақсни тушунадиганлар кўп. Мутасадди ўртоқлар республика театрларида заҳмат чекиб, ижод этаётган актёрларимизнинг кўнглини сўрасалар, озгина меҳрларини аямасалар, яхши бўларди. Истеъдодга бепарволик, қадрсизлик ижодкор «шохини» синдиради, илҳомини сўндиради.

Истеъдод ҳар лаҳза эмас, неча-неча йилларда дунёга келади. Демоқчиманки, истеъдодлар, аввало, ўзларини қадрламоқлари керак! Бир-икки йил аввал яхшигина кулги устаси пайдо бўлганди. Тақлидда озгина ҳурматсизлигими ёки латифалари одоб-ахлоқ даражаларидан четга чиқдими, ўзи ортиқча ҳою-ҳаваслар гирдобига ўралиб қолдими, республика газетасида бу ҳақда нохуш мақола босилди. Ўшандан буён на телевидениеда, на радиода, на ижодий учрашувларда кўринмайди. Баъзан актёрларда ҳам шундай бўлади.

Биласизми, санъаткор хоҳ қўшиқчи бўлсин, хоҳ актёр, аввало, унинг ижоди халқ бағрида юксалсин, улғайсин. Халқни ўзи билан бирга эргаштирсин. Комик актёрларимиз ҳозирги ошкоралик даврида бизнинг инсоний муносабатларимизга, принципларимизга соя солаётган порахўрлик, ҳасадгўйлик, буйруқбозлик каби иллатларни юмор остига олиб, сатира оловларида ёндириб юборишлари керак. Фақат енгил-елпи кулгилар эмас, шундай аччиқ қаҳқаҳалар бўлсинким, туйғуларимиз жунбушга келсин, одам ичидан зил кетсин.

— Сиз Азиз, Бачана, Глумов сингари бир қанча етук қаҳрамонлар образини ижро этгансиз. Турфа характерлар, хилма-хил тақдирлар... Умуман, ролларнинг яратилиш жараёни қандай кечади?

— Биз ҳар бир ролимизни фарзандимиздай севамиз. Она фарзандини қанчалик азоб билан вояга етказса, биз ҳам шунчалик азоб чекиб, роллар яратамиз. Актёр бутун вужуди, маҳорати билан ўша қаҳрамоннинг қувончу дард тўла ички кечинмаларини, характерини очишга ҳаракат қилади. Саҳнада неча марталаб йиғлашга, неча марталаб кулишга тўғри келади. Бунинг учун актёрдан катта куч-қувват, қийинчиликларга сабр-тоқатли бўлиш талаб этилади.

Касб масъулиятини чуқур ҳис этиб, бор истеъдодларини унга фидо қилиб ўтаётган актёрлар кўп. Лекин бу соҳага янглиш, таниш-билишчилик орқали кириб қолганлар ҳам учрамоқда. Айниқса, театрларга раҳбарлик қилувчи кишилар орасида бундайларнинг учраши саҳна санъатига катта зиён келтиради, деб ўйлайман. Театрларга келадиган раҳбар қоғозбозликдан ташқари, саҳна заҳматини чуқур тушунган бўлсин. У театр коллективи ва театр тақдирини ўйлаб қайғуриши керак.

— Сизнинг халққа танилишингизда, шубҳасиз, Ҳамза номидаги театр катта замин бўлди. Ўзбек санъатини жаҳонга танитган, улуғ санъаткорларимиз ижод этган табаррук саҳнада бир қанча ролларни ижро этдингиз. Устозлар сабоғи, улар билан ҳамкорлик, ҳамнафаслик ҳар бир актёр учун катта бахт. Ҳозирда «Ёш гвардия» театри саҳнасида фаолият кўрсатаяпсиз. Шу ҳақда гапириб берсангиз?

— Ҳа, илк сабоқлар ҳамиша унутилмас бўлади. Янги даргоҳда иш бошлаганимизга ҳам анча бўлди. Ҳозир театримизга иқтидорли санъат арбоби Баҳодир Йўлдошев бош режиссёрлик қиляпти. У кенг ижод этишимизга кўмак беряпти. Асосийси, актёрнинг дардини сўрайди, уни тушунади, ишонади. Яқинда саҳналаштирилган «Майсаранинг иши» спектаклимиз Иттифоқ миқёсида довруғ қозонди. Мен шуни истардимки, пойтахт театрларининг нуфузи баланд бўлсин. Одамлар ҳайратланиб кетсинлар. Томошабин беихтиёр сен яратган қаҳрамон дунёсига кириб, бирга қувонсин, изтироб чексин. Мудроқ фикрлари уйғониб, ҳиссиётлар оламида зилзилалар бўлсин. Биз қўяётган спектаклларнинг ҳаммасидан ҳам томошабин истаганини, излаганини тополмаяпти. Бу бизнинг оғриқ дардларимиздан биридир. Боя санъаткорга муносабат ҳақида гап очдим.

— Ростдан ҳам, бир вақтлар Ш. Бурҳоновнинг ҳатто репетицияларига ҳам Усмон Юсупов иштирок этаркан. Таъна қилмоқчи эмасман, лекин икки йилдирки, на Маданият министрлигидан, на обком, райкомлардан идеология секретарларидан биронтаси спектаклга маънавий эҳтиёж юзасидан келганини кўрмадим.

— Коллектив Шекспирнинг «Ҳамлет» фожиасини Чўлпон таржимасида томошабинларга ҳавола этиш ниятида экан. Нима учун спектаклга айнан Чўлпон таржимаси танланди?

— Чўлпон трагедияни насрий услубда таржима қилган. Таржимасида тилимиздан йўқолиб, унутилиб кетаётган бебаҳо сўзлардан моҳирлик билан фойдаланган. Фожиадаги нозик жиҳатлар қаҳрамонларнинг руҳий ҳолатлари, ҳаракатлари тасвирида ўзбек тилининг ранг-баранглиги порлаб туради. Яхши кунлар келиб, Чўлпон асарларига ҳам офтоб тегаяпти. Адоват ва ҳақсизлик қурбони бўлган элимизнинг бир қанча собит ўғлонларининг фожиали қисмати, «гуноҳ»лари ўрганилиб, ошкора ёзилмоқда.

— Ҳозир айрим аёллар ўртасида ўз-ўзига ўт қўйиш, жонига қасд қилиш каби салбий ҳодисалар содир бўляпти. Бу масалага бағишлаб театр Шукур Холмирзаевнинг «Зиёфат» спектаклини томошабинлар ҳукмига ҳавола этди. Умуман, сиз бу ҳақда нима дейсиз?

— «Зиёфат» спектаклини кўрган томошабин бу масалада ўзига жавоб топади. Энди бунинг ўзига хос сабаблари бор. Ҳар қандай вазиятда ҳам ўзига қасд қилиш ожизлик. Аёл бошига тушаётган азоблардан, ташвишлардан қутулишнинг йўлларини ахтариши, атрофидагилардан ёрдам сўраши керак. Ахир ҳамма ҳам имонини ютиб юбормаганку. Улуғ Ватан урушининг дастлабки йилларини эслайлик. Ҳарбий лагерлардаги асира аёлларнинг азобли ҳаётлари, фронт ортидаги хотин-қизларнинг оғир меҳнатлари, очлик, айрилиқ... Нега ўшанда аёллар қийналиб кетдим, чидай олмаяпман деб, ўзларини ёқиб юбормадилар. Машаққат, жудоликларни ирода билан енгдилар. Инқилоб эркинлик, тенглик берди. Бу тенглик бизнинг маънан-руҳан юксалиб боришимиз учун яхши замин.

— Ҳозир, шу кунларда нима орзи-истаклар билан яшаяпсиз?

— Фейербахнинг шундай гапи бор: «Истак адо бўлган ерда одам ҳам адо бўлади». Мақсуд Шайхзоданинг «Мирзо Улуғбек» драмасидаги Улуғбек ролини ижро этсам дейман. Истагим, жаҳон классик драматургиясининг дурдона асарлари саҳналаримизда ҳақиқий талқинини топса. Чет эл гастролларига чиқиб, ўзбек театрининг номини дунёга танитсак. Ахир, қачон ўзбек театри чегара ошади. Афсуски, бу фақат бизга, актёрларга боғлиқ эмас. Бунинг учун театр истиқболига куюнадиган Маннон Уйғур, Етим Бобожонов, Баҳодир Йўлдошевга ўхшаш жонкуяр, фидойи режиссёрлар, юксак образли безаклар яратадиган рассом — Бримлар, талантли драматурглар керак. Театрларимиз халққа ростгўйлик, адолат кўзгуси бўлиб хизмат қилсин. Инсонлар театрга эзгулик меҳробига кириб, қалбларини ҳасад, фириб, ғуборлардан поклаб чиқсинлар.

— Суҳбатингиз учун раҳмат, Эркин ака.

Суҳбатни Зумрад МУЛЛАЖОНОВА олиб борди

«МУТЛАҚО ШАХСИЙ ФИКРЛАР»

Акс садо

Газетамизнинг шу йил 3 март сонида ёзувчи Н. Отахоновнинг «Мутлақо шахсий фикрлар» мақоласи эълон қилинган эди. Газетхонларнинг баҳс-мунозараларига сабаб бўлаётган ушбу мақола юзасидан редакция кўплаб хатлар олаяпти. Қуйида улардан айримларини эътиборингизга ҳавола қиламиз.

●

Мени бир нарса ташвишга солади. Айтайлик, «Тошкент гўзали» конкурси бўлиб ўтди. Унда қатнашган гўзаллар кейин она бўлишни исташармикин? Уй-рўзғор юмушларини бажаришармикин? Бундай саволларни яна давом эттириш мумкин. Нима учун ғарбдагилар «гўзаллар беллашуви»ни ўтказишса, биз улардан андоза олишимиз керак. Нима учун? Улардан ўрганадиган бошқа ишлар кўп-ку. Қолаверса, ҳар бир юртнинг, ҳар бир халқнинг ўзига хос кийиниш, миллий урф-одатлари қаерда қолди?

Ёзувчи Нурилла Отахоновнинг «Мутлақо шахсий фикрлар»ига юз фоиз қўшиламан. Бизга «чиройлилар беллашуви» зарур эмас. Маънавияти, меҳнати, ҳаёти, турмуш шароити чиройлилар ҳақида гапирайлик. Ҳали қиладиган ишларимиз тўлиб-тошиб ётибди. Энг муҳими, биз — ўзбек қизлари ўзимизга хослигимизча қолайлик. Майли, турли миллатлардан дўстларимиз кўп бўлсин. Майли, ўқиб, истаган касбимизнинг эгаси бўлайлик. Яхши кийинайлик, яхши ишлайлик, маданиятли бўлайлик, санъатга, адабиётга, бошқа соҳаларга меҳр қўяйлик. Лекин барибир ўзбек қизи ўзлигини, ўзига хос назокату ибони йўқотмасин.

Муаллиф айтганидек, «Ахир, парижлик, лондонлик ё америкалик Тошкентга, Фарғона ё Самарқандга яна бир Парижни, Лондонни ё Американи кўргани келмайди». Ўзбекистонни, ўзбек қизларини, ўзига хослигини кўргани келади.

Шу кунларда Ўзбекистон комсомоли Марказий Комитетидаги бир қанча ўртоқлар ўша «гўзаллар беллашуви»ни ўтказишга тайёргарлик кўриш билан оворадир. Мен шу «овора» бўлаётган ўртоқларни республикамизнинг энг чекка қишлоқларига сафарбар этгим келади. Улар гоҳ-гоҳ бўлса-да, ўзига ўт қўяётган қизлар ёнига ҳали улар жаҳолатга қўл урмасларидан олдин етиб бориб, ҳол-аҳволларидан хабар олиб, танишлари билан суҳбатлашиб, ақлли маънавий ёрдам беришларини истардим. Ҳа, маънавий ёрдам! Биттагина мисол. Мен ўтган йили Қашқадарё областида бўлганимда ўша нохуш рўйхатдаги қизларнинг энг ёши ҳали ўн бешга ҳам тўлмаган Яккабоғ районининг Хонақа қишлоғидан Навбаҳор Худойқулова эканини айтишди. Қишлоққа бормоқчи бўлдим. «Э, жуда узоқ, йўл ёмон», дейишди. Бордик. Пастаккина мактаб; на ҳаваскорлик тўгараги, на спорт зали бор. Рус тили, физика, химия, чет тили фанлари ва жисмоний тарбия бўйича ўқитувчи йўқ. Қишлоқда эса на клуб, на боғча, на медпункт, на... Хуллас, ҳеч нарса йўқ. Навбаҳорнинг синфдошлари, ўқитувчилар билан суҳбатлашганимда, бу ерга на комсомол комитетидан, на хотин-қизлар советидан бирортаси қадам ранжида қилган. Ҳеч ким. Хўш, Навбаҳор ва Навбаҳорлар нима қилсин? Ўша Навбаҳор ҳам «аълочи» эди, чиройлик эди. Балки, «гўзаллар беллашуви»да қатнашса, ғолиб чиқармиди? Йўқ-йўқ! У ҳаёт бўлганда биров қистаса ҳам «гўзаллар беллашуви»да қатнашишга рози бўлмасди. Чунки унинг ота-онасининг, дугоналарининг туриш-турмуши, мактабдаги, қишлоғидаги ҳаёт ҳали гўзал эмас-да!..

Нурилла Отахонов тўғри айтади. Биз қизлар, аёллар, ҳатто эркаклар ҳақида фикр юритганда, «яхши қиз у», «яхши йигит у» деймиз. Ҳеч қачон «чиройли қиз», «чиройли йигит» деб фақат ташқи кўринишини эмас, балки қалбини, инсонийлигини баҳолаймиз. Майли, чиройли қизларимиз кўп бўлсин, кўзларимизни қувонтирсин. Лекин уларнинг чиройини бозорга солмоқни ҳамжиҳат бўлиб ўйлаб кўрайлик.

Санъат МАҲМУДОВА
«Саодат» журналининг бош муҳаррир ўринбосари

●

Тўғри, айримлар Н. Отахонов айтганидай мени ҳам қолоқ, маданиятни тушунмайдиганларга чиқариши мумкин. Мен халқимизнинг ғарбга тақлид қилинмаган маданиятини ҳамиша ҳурмат қиламан. Лекин нима десалар ҳам майли, мен бундай «беҳаёлик» конкурсининг ўтказилишига мутлақо қаршиман. Марказий телевидение орқали берилган ана шундай беллашувни кўрганимда уялганимданми, ғазабланганимданми телевизорни ўчирдим. Ахир саҳнада томошабин кўз олдида қип-яланғоч (бир парча матодан тикилган иккита кийимни ҳисобга олмаганда) аёлнинг у ёқдан бу ёққа бориб-келиб, бутун борлиғини намойиш этиб, кўзларини мастона сузиб юриши уят эмасми? Балки баъзи кишилар бундан роҳатланиб завқ олишгандир. Аминманки, бундай кишилар аёлларимизнинг иффати-ю, ибосига ҳавас қилувчи эмас, бир нафаслик ўзларини маст қилувчи ҳис-туйғуга эга кишилардир. Хуллас, мен барибир «Гўзаллар беллашуви» ўтказилишини нолойиқ, деб биламан. Бунинг ўрнига кишиларга маънавий озуқа берадиган телекўрсатувлар кўпайса, «Иқбол», «Нафосат» каби кўрсатувлар янада бойитилса.

Дилбар АҲМАДАЛИЕВА
Ленинобод

●

Ҳозирда «тараққиётга» интилаётган «маданиятпарвар зиёли»лар миллий маданиятимиз анъаналарини унутиб, Ғарб маданиятига кўр-кўрона тақлид қилишади. Ғарб маданиятига тақлид қилиб ажойиб қўшиқларимиз мазмуни бузилиб кетди. Бу етмагандек, «Гўзаллар беллашуви» ҳам бормиди? Бу тақлидчиликдан бошқа нарса эмас-ку. Ярим яланғоч ҳолда ўз танасини кўпчилик олдида кўз-кўз қилиш шарқона маданиятга сиғмайди. Бугун «Тошкент гўзали» кўригига ҳаваси кетган «маданиятли»ларнинг «ёввойи пляж»га ҳам ҳаваси келиши мумкин.

Халқимиз: «Ҳуснини косага солиб емайсан», «Одоб кунда керак, ҳусн кунида», «Ҳусн кишига меҳмон», «Одобли элга манзур» каби мақолларни бежиз яратмаган. Бу мақоллар ўзбекларга хос ахлоқ, одоб ва иффатли бўлишга чорлайди. Биз «Тошкент гўзали» ўрнига ёшларимизга қадимги миллий анъаналаримизни ўргатувчи конкурсларни ташкил қилайликки, ҳаётимизга салбий таъсир этувчи оилавий бузилишлар барҳам топсин.

Биз ўзимизга ярашмаган одатларга тақлид қилиб, уятли бўлиб ёки қўшнисининг қаричи миқдорида ўз қаричи билан тўн бичиб-тикиб калтак еган бичиқчига ўхшаб қолмайлик.

Насрулло ФАЙЗИЕВ
Бухоро

Абдулла Қаҳҳор номидаги сатира театрининг санъаткорлари — (чапдан) Алишер Йўлдошев, Хусан Мусабоев, Бахтиёр Ихтиёров (театр бош режиссёри), Зебо Йўлдошева, Баҳодир Муродов.

С. МАҲКАМОВ фотоси

Н. В. ГОГОЛНИНГ 180 ЙИЛЛИГИ

Н. В. ГОГОЛЬ

ТАНҚИДДАН НИМА ТАЛАБ ҚИЛИНИШИ БОРАСИДА

Танқиддан нима талаб қилинади? Ҳал этилиши (айниқса) бизнинг давримизда жуда зарур бўлган масала ана шудир. Чунки ҳозир танқиднинг эзгу мақсади адолатсиз даъволар, шахсий ғаразлар касрида ерга урилган ва кўпинча бу ножўя қилиқлар шармандали ҳақоратга айланиб кетади, бу — (биринчи галда) билимсизлик, чин маърифатлиликнинг етишмаслиги оқибатидир. Танқидга мансуб биринчи, асосий хислат, бу — холисликдир, усиз танқид яшай олмайди; бироқ у зукко, чин маърифатли, гўзалликни хунукликдан фарқлашга қодир ақл томонидан бошқарилиши керак. Танқид талабчан бўлиши, гўзалликнинг баҳосини бериши лозимлиги учун ҳам талабчан бўлиши даркор, негаки маърифатли ёзувчи бемулоҳазалик билан айтиладиган мақтов ва шон-шуҳрат ахтармайди, аммо у ўз ижоди ва тафаккури талабчан, уни тўғри тушунган заковат эгаси томонидан баҳоланишини талаб қилади. Танқид одоб доирасида бўлиши, унга танқиднинг қадрини туширадиган ва тақризчи қаламини қандайдир душманлик, кек, ички қоралик бошқарган деб ўйлашга асос берадиган бирорта ҳам ҳақоратли ибора аралашиб қолмаслиги керак. Бинобарин, шахсиятга берилмаслик ҳам танқид учун зарурийдир. Ниҳоят, сўнгги гап — тақризчи ёки танқидчининг қаламини чин маънода эзгулик ва фойда келтириш истаги бошқариши лозим, бу истак-хоҳиш унинг барча изланишлари ва таҳлилларига руҳ бахш этиши, маърифатли мутафаккир қалбининг юксак, илоҳий характерининг доимий раҳнамоси бўлиши лозим.

1828

МЕРИМЕ

Мериме, шубҳасиз, 19-аср француз адабиётининг ажойиб адибидир. Пушкин уни кўп ҳурматлар эди. У Меримени ҳозиржавоб ва оригинал ёзувчи деб атаганди, асарларини эса ҳозирги ~камситилган, таназзулдаги француз адабиётида ажойиб асарлар деб айтганди (қара: Пушкин асарлари, IV том, «Ғарбий славянлар қўшиқлари»га сўзбошида). Мерименинг номи бошқа у қадар даҳолик инъомига мушарраф бўлмаган, лекин сермаҳсулроқ, эффектни кўзловчи ва ҳарна қилиб бўлса-да, одамларни ҳайратга солишга интилувчи ёзувчиларнинг номларига қараганда кам тилга олинарди. Мериме қаламидан чиққан асарлар кўп эмас; бироқ уларнинг барчасида истеъдод муҳри бор. Шунчаки ёзилган, йўл-йўлакай битилган ёзмаларида ҳам ҳақиқат кўп, аниқлик кўп, билим ва тажриба кўп. «Клара Газюл театри» номи остида босилиб чиққан драматик саҳналар ҳам шоирона ёғдулар таратади. Ўрта асрлар ҳаётининг кўп манзаралари шу қадар яқин келтирилганки, улар ғарийб кўз олдимизда пайдо бўладилар. Ҳамма жойда тафаккур намоён ҳамда ўша пайтлардаги характерларнинг кучли ва айрича хатти-ҳаракатлари гавдаланади.

Эндиликда таржимада (чиққан) «Аърофдаги жонлар», шак-шубҳасиз, ажойиб тарзда яратилган поэтик сюжети, шиддатли, тезкор, мароқли нақли, Испаниянинг хуштаровat ранглари, нозик кузатишлари, тагдор ва дадил танбеҳлари билан ўқувчини ҳайратга солади. Бу оз сонли саҳифаларда қанчадан-қанча ақл зарралари жилоланган.

Мериме... мутлақо омманинг дидига мослашишни хаёлига ҳам келтирмас эди; у аллақандай тамомила четда юрарди; ҳатто мавзулар танлаганда ҳам китобхон талаб қилган «бозори чаққон» мавзуларга мурожаат қилмасди. Афтидан, уни харидорлар ҳам, шуҳрат ҳам қизиқтирмасди, гўё у асарларини фақат ҳаётдан ва кунларнинг ишсиз-ишли оқимидан дам олаётган пайтлардагина ёзгандек. Унинг ҳаётининг ўзи ҳам Европанинг умумий ҳаёти билан қандайдир маънода бақамти келмайди. Унинг номи ҳозирги замон сиёсий муҳитига тушмади; унинг овози пэрлар палатасида эшитилмайди. У публицист эмас; у ирод этган бирорта нутқ йўқ. У ўз зиммасига бутун Франция бўйлаб сочилган осори-атиқалар инспектори вазифасини олди: бу осори-атиқаларни кўздан кечириш, улар аҳволидан хабар бериш, уларни тадқиқ этиш ва мадад бериш — ўз фаолиятини шу ишларга бағишлади. Мериме бундан ташқари, французга хос бўлмаган иқтидор — маҳаллий манзараларни аниқ илғаб олиш, халқчилликни ҳис қилиш ва халқчилликни ифодалаш ёки ҳатто халқчиллик қиёфасига кириш иқтидорига ҳам эга. Унинг «Гусли» номи остида славян қўшиқлари мажмуасини тақдим этгани ҳаммага аён. Бу мажмуа билан у Пушкиннинг ўзини ҳам чув туширди; Пушкин мазкур қўшиқларни чин маънода қабул қилиб бутун соддалиги билан ўзининг баркамол шеърларида қайта яратди. Славян руҳини ҳис этиш ва илғаш, бу — энди ҳаддан зиёд катта гап ва француз учун ғарийб имкондан ташқари: табиатига кўра бу икки миллат характерлари жиҳатидан бир-бирига ўхшамайди; устига-устак, француз ўзининг француз эканини бир дақиқа бўлсин унутиши жуда даргумон. Бу тарафдан эса Мериме асарларида ўзининг ватандош-ёзувчиларидан анча баланд туради.

1842

Маҳмуд САЪДИЙ таржималари

АХМАТОВА ШЕЪРИЯТИ БАЙРАМИ

Бу йил мамлакатимизда таниқли совет шоираси Анна Ахматова таваллудининг 100 йиллиги кенг нишонланади. Номи шеърият мухлисларига яхши таниш бўлган ва асарлари совет адабиёти хазинасидан муносиб ўрин олган бу ижодкорни республикамизда ҳам эҳтиром билан тилга олишади. Бу бежиз эмас. Чунки шоира Улуғ Ватан уруши йилларида жанггоҳлардан фронт орқасига кўчирилган кўплаб ижодкорлар қаторида 1941—1944-йилларда Тошкентда яшаган ва бу ерда «Тошкент шеърлари» деб номланган туркум асарлар яратган.

Ёзувчилар союзида шоира таваллудининг 100 йиллигини ўтказиш юбилей комиссиясининг навбатдаги йиғилиши бўлиб ўтди. Йиғилишда юбилейга тайёргарлик борасида қилинган ва қилинадиган ишлар атрофлича муҳокама қилинди.

Мухбиримиз комиссия раиси Темур ПЎЛАТОВдан шоир юбилейига кўрилаётган тайёргарликлар ҳақида гапириб беришни илтимос қилди.

—Гапни қувончли хабардан бошласак. Тошкент шаҳар ижроия комитети комиссиямиз таклифини инобатга олиб, яқинда шаҳримизнинг Сергели районидаги янги кўчалардан бирига Анна Ахматова номини бериш тўғрисида қарор қабул қилди.

Табиийки, шоира юбилейи муносабати билан халқимиз орасида унинг хотирасини абадийлаштириш ва асарларини кенг тарғиб қилиш учун яна бошқа кўплаб тадбирлар ишлаб чиқилган. Жумладан, Ўзбекистон Маданият фонди қошидаги СССР халқлари дўстлиги маданият марказида А. Ахматовага бағишланган доимий кўргазма ташкил этиш мўлжалланмоқда. Республика радиоси ва телевидениесида «Ахматова Тошкентда» деб номланган туркум эшиттиришлар тайёрланади. Газета ва журналларда шоиранинг ҳаёти ҳамда ижодига оид мақолалар ёритилади. Шунингдек, кўплаб ижодкорларимиз областларга йўл олиб, меҳнаткашлар ҳузурида шоирга бағишланган хотира кечалари, адабий учрашувлар, илмий анжуманлар ташкил қиладилар.

Нашриётларимиз ҳам бу юбилейга катта тайёргарлик кўрмоқдалар. Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти ўтган йил А. Ахматованинг танланган шеърлар тўпламини нашрдан чиқарди. Эндиликда бу нашриётда шоира ҳақида хотиралар тўпламини нашр этиш мўлжалланмоқда. «Ёш гвардия» нашриётида эса шоиранинг шеърлари ўзбек тилига таржима қилиниб чоп этилади.

Тадбирларимиз орасида Анна Ахматова Тошкентда яшаган ва ижод қилган Жуковский кўчасидаги 54-уйга унинг қиёфаси акс эттирилган хотира лавҳаси ўрнатиш ҳам мўлжалланмоқда.

Юбилей тантаналари шу йилнинг кузида пойтахтимизда ўтказиладиган кеча билан якунланади.

САЙИЛ

Ўша куни эрта тонгданоқ Дендропаркда карнай-сурнай наволари янгради. Орасталар кийинган, гулгун чеҳрали кишилар табиий боғ сари оқиб кела бошлади. Кўп ўтмай турфа расталар, қушлар ва гуллар кўргазмаси очилган йўлак ёш-яланглар билан гавжумлашиб кетди. Қуёш терак бўйи кўтарилгач, район раҳбарлари, ветеранлар, онахонлару меҳмонлар чойхона атрофига тўпланишди. Тошкент район партия комитетининг биринчи котиби Аъзамжон Тўрахонов барчани Навруз билан муборакбод этди. Баҳорой — Маърифатхон Эргашева ширали овози, ширин сўзлари билан одамларга баҳорий кайфият улашди. Сўнгра ғазаллар ўқилди, яллалар янгради.

Тантана авжига чиққанида шу қутлуғ кунда эзгу умид билан бир ёстиққа бош қўяётган тўрт жуфтни — Улуғбек ва Роҳатойни, Зафаржон ва Нигорахонни, Акбаржон ва Ферузахонни, Файзулла ва Мавжудахонни даврага таклиф этишди. Тошхон ая Сафарова бошчилигидаги аёллар келин-куёвларни палак остига олишди, «Ёр-ёр» айтиб уларни даврага олиб киришди. Кўпчиликнинг гувоҳлигида бахтдан, севинчдан юзлари ловлов ёнаётган келин-куёвларга никоҳ гувоҳномалари топширилгач, «келин салом»лар бошланди...

Яна шўх рақслар, лапарлар авжга чиқди, аскиядан боғ ларзага келгудек бўлди. Ўйин-кулгидан хумори ёзилмаган, сумалакдан тотиб кўрмаган киши қолмади. «Ёш гвардия» театри актёрларининг чиқишлари, Болтабоевлар сулоласининг дор ўйинлари, Комилжон Баратов раҳбарлигидаги «Нафосат» ансамбли ва район маданият уйи қатнашчиларининг куй-қўшиқлари, Абулқосим Тўйчиевнинг аскиялари сайилга файз киритди.

Р. СОДИҚБЕКОВА

СУРАТЛАРДА: байрам лавҳалари.

С. МАҲКАМОВ фотоси

ЎзАС АХБОРОТИ

Шу кунларда Муқимий номидаги республика музикали театрида Собир Абдулла ва Музаффар Муҳамедов қаламига мансуб «Гул ва Навруз» музикали драмаси премьераси бўлиб ўтмоқда. Асар музикасини таниқли бастакорлар Тўхтасин Жалилов ва Георгий Мушель ёзган.

Спектаклни театрнинг бош режиссёри, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Носир Отабоев саҳналаштирган. Дирижёр — Ўзбекистон ССР халқ артисти Наби Халилов. Асарда Хуросон бегининг қизи Гул ролини Меҳри Бекчонова, Наврўзни Турғун Бекназаров ва Абдушоир Салимов, Бахманни— Рустам Маъдиев, Гулнинг энагаси ролини Ўзбекистон ССР халқ артисти Фароғат Раҳматова ижро этмоқдалар. Оммавий саҳналарда балет ва хор артистлари қатнашяпти.

Д. САФАРОВА

●

Яқинда Ўзбек давлат филармониясининг Тўхтасин Жалилов номидаги Ўзбекистон ССР Давлат халқ чолғу оркестри қарийб бир ой давомида Украина ССР областларида гастролда бўлиб қайтди. Ижодий сафар кунлари коллектив Херсон, Запорожье, Днепропетровск, Ставрополь, Ворошиловград, Донецк шаҳарларида, чекка қишлоқларда, ишчи посёлкаларидаги маданият биноларида, санаторийларда турли касб эгалари ҳузурида меҳмон бўлдилар. Ўзбек санъаткорлари гастролнинг дастлабки кунларида Запорожьеда, Украина пойтахти Киев телевидениеси билан боғланиб «Ўзбекистон таронаси» номли катта программада концерт намойиш қилдилар. Унда ўзбек бастакорлари Т. Жалилов, С. Юдаков, С. Жалил, Х. Изомов, Т. Қурбонов асарлари ижро этилди. Якка номерларда хонандалар М. Юнусова, С. Рўзиқулов, М. Носирова, созандалар М. Отахўжаев, Қ. Назиров, Т. Собиров, Ш. Аҳмаджонов. С. Саддинов иштирок этдилар. Оркестрга Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Форуҳ Содиқов дирижёрлик қилди.

Ҳ. ИБРОҲИМОВ

●

Абдулҳамид Мажидий номидаги Каттақўрғон шаҳар драма театри озарбойжон драматурги Ю. Азимзоданинг «Ёш Насриддиннинг саргузаштлари» асари асосидаги спектаклни санъат мухлислари ҳукмига ҳавола этди. Асарни озарбойжон тилидан Т. Хўжаев ва Р. Сайфуддинов таржима қилган.

Асарни театрнинг бош режиссёри Равшан Ёриев саҳналаштирган. Саҳна безаклари истеъдодли ёш рассом Зокиржон Қобулов мўйқаламига мансуб.

Комедия қаҳрамони қувноқ Насриддин ролини Самарқанд область Ленин комсомоли мукофоти лауреати Абдуғани Абдураззоқов моҳирона ижро этмоқда.

Спектаклдаги етакчи образларда артистлардан М. Абдурашидова, Д. Қодиров, А. Исмоилова, Н. Сайфиев, М. Йўлдошев, А. Жумаев ва Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Шамсиддин Аминов чиқмоқдалар.

У. УСМОНОВ, А. ҲОШИМОВ

●

Йўлдош Охунбобоев номидаги Андижон область музикали драма ва комедия театрида драматург Ҳошимжон Раззоқов қаламига мансуб «Нодира» музикали драмасининг премьераси бўлиб ўтди.

Шоира Нодирабегим ҳаёти ва ижоди, курашидан ҳикоя қилувчи мазкур асар СССР халқ артисти А. Бакиров бошчилигида илк бор саҳна юзини кўрган эди. Режиссёр Мирзакарим Бобоев саҳналаштирган бу спектаклда тарихий воқеаларга ҳозирги кун нуқтаи назаридан ёндашилади.

Асосий ролларни Ўзбекистон ССР халқ артистлари М. Убайдуллаева, Ҳ. Олимжонов, А. Аминова, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист О. Саидбурҳонов, артистлар Ш. Тожибоева, Б. Маматхонов, С. Улуғов ва бошқалар ижро этмоқдалар. Рассом В. Лигай асар руҳиятига хос безак яратишга муваффақ бўлган. Шунингдек, Ўзбекистон ССР халқ артистлари М. Исҳоқова ҳамда Ғ. Ҳожиқулов томонидан саҳнага олиб чиқилган рақслар ва музика спектакль қимматини оширган.

Д. ҒАФФОРОВ

●

Ўзбекистон ССР Архитекторлар союзининг кўргазмалар залида СССР Архитекторлар союзининг аъзоси Е. Сепетай асарлари кўргазмаси бўлиб ўтди.

Евгений Николаевич бундан салкам ярим йил илгари вафот этган эди. Ундан кўпгина лойиҳалар, рангтасвир асарлари ва бир неча шеърий дафтар хотира бўлиб қолди. Ижодкор Тошкент шаҳридаги марказий темир йўл вокзали, қишлоқ хўжалиги институти комплекси, қишлоқ хўжалигини ирригациялаш ва мелиорациялаш инженерлари институтининг мажлислар зали, кутубхонаси, ўқув-лабораторияси корпуси, Тошкент политехника институтининг Наманган филиали комплекси ҳамда Чимкент шаҳридаги Қозоғистон химия-технология институти биноси ва бошқа иншоотлар лойиҳасини яратган.

Евгений Николаевич тасвирий санъат билан узоқ йиллар шуғулланган. Кўргазмада унинг лойиҳалари билан манзаралари, портрет асарлари намойиш этилди.

Г. ЙЎЛДОШЕВА

●

Ҳамза номидаги Қўқон шаҳар театрида қўқонлик уч адиб — Ҳусайн Шамс, Жавдат Абдулла ҳамда Асқарали Чархийнинг хотира кечаси бўлиб ўтди. Кечани Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Фарғона область бўлимининг масъул котиби Йўлдош Сулаймон кириш сўзи билан очди. Йиғилишда бу уч ижодкорнинг ҳаёти ҳамда ижод йўли ҳақида Қўқон давлат педагогика институти проректори Мамлакат Ҳошимова доклад қилди. Адабиёт музейининг илмий ходими А. Мадаминов, Ўлкашунослик музейи илмий ходими М. Валихонов, партия ва комсомол ветерани, шахсий пенсионер И. Раҳматуллаев Ҳусайн Шамс, Жавдат Абдулла ҳамда Асқарали Чархий ҳақидаги хотираларидан сўзлаб бердилар.

Санъаткорлардан ЎзССР халқ артисти, «Омонёр» ансамбли бадиий раҳбари Раҳима Мазоҳидова, Мақсуда Тошматова, Шерқўзиевлар оилавий ансамбли, Тошкентдаги Ҳусайн Шамс номидаги 4-ўрта мактабнинг «Нилуфар» ансамбли қатнашчилари ўзларининг концерт программаларини намойиш этишди.

Ю. МИРЗАКАРИМОВА

«АКСЬОН ПОЭТИК» ТУҲФАСИ

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзида француз шоири Анри Делюи ва унинг рафиқаси Мариза Безагю билан учрашув бўлди. Анри Делюи «Аксьон поэтик» журналининг бош муҳарриридир. Ҳар уч ойда бир маротаба чиқадиган фақат поэзияга бағишланган бу йирик журналнинг янги 115-китобида ўзбек ва рус шеъриятининг ёш бўғини ижодидан намуналар эълон қилинган. Журналнинг ушбу сонида Анри Делюи, Ҳамид Исмоилов, Муҳаммад Холбековнинг ўзбек адабиёти ҳақида қисқача сўзлари, Рауф Парфи, Муҳаммад Солиҳ, Шавкат Раҳмон, Усмон Азимов, Хуршид Даврон, Ҳамид Исмоиловнинг бир туркум шеърлари, шунингдек, француз адиби Жан-пьер Балпенинг «Бухоро» эссеси берилган.

Журнал ҳозирги замон рус шеърияти навқирон намояндалари Лев Рубинштейн, Иван Жданов, Виктор Коркиа, Мария Аввакумова, Александр Еременко ва бошқаларнинг шеърлари билан ҳам француз шеър мухлисларини таништирган.

Анри Делюи ва «Аксьон поэтик» атрофида уюшган бошқа қатор талантли шоирлар ҳозир ўзбек классик шеърияти намуналарини француз тилига таржима қилиш ниятидадирлар.

Анри ДЕЛЮИ

●

Юрагингнинг бир кўйлаги
бор. Кўйлакнинг гули
лаблар каби ол. Йўқ, йўқ,
ундан ҳам аъло.
Сўнг дафъатан
кутилмовчилик.
Ундан кейин... ҳалиги...
хомсут эмган мен — бир нусханинг,
ёқиш истагидек
ол суюқлиги...

●

Мени пойла, деди у. Қайтгач,
мени уйига бошлайди. Унда
ўзга ҳодисалар ушбу қайтишнинг
самараси каби етилар. Уйда
иккимиз «ҳижрондан» чиққандек боқдик.
Биримиз, балки мен, бирдан хойнаҳой
ҳайратимга ишонч туйдим.

У боқий...

Ҳа, боқий...

●

Бу ер ҳар ёқдан оролга ўхшар:
чеккалари қумлоқ. Карвон саройдек
истаган кимсалар ўтмоқда. Қуёш
шарқ ойнадан — ўзга ойнадан кирмас.
Дарахтлар
ва сўнгра
ҳар кеча ётишга ўрганган нарса.
Билмаган чоғимиз қолмабди ҳайҳот.
Кимдир ўзин читга ўрабди, кимдир
чит кийимни ўзи айлабди обод.
Билмадим, мутлақми ва ёки довдир
ёмғир ёғаяпти роса...
Оҳ ҳира...

●

Кимнингдир шарпаси билинмас. Зиё
сояга айланар. Зангори осмон
ўз-ўзин кашф этиб очмоқда; шу он
яллиғланган илдиз ёйилмоқда. Ё
сен кулгимга рухсат бердинг: айтганим
қарс-қурс этиб синди новдадек. Лекин
сен ўзга янгилик истадинг. Яъни
гапимнинг давомин кўрмоқ истадинг.
Бу, — дейсан, — ухлаган оғизни йиғиб,
янгилик жунжикиб титраган чоғи,
мум тишлаш дегани. Эсдалик боғи
сирпанмоқда. Ёки ёшлиги ёғи
силжимоқда. Нима дединг? — хавотир —
ланасан. Мен шунда бошим кўтарам.
Сен ҳам бош ирғайсан. Гўё манзара
хамир қораётир...

Французчадан Ҳамид ИСМОИЛОВ таржималари

СУРАТДА: Анри Делюи ва Мариза Безагю. «Аксьон Поэтик» журналининг 115-сони

ХОТИРА КИТОБИ

Улуғ Ватан урушининг ғалаба билан тугаганига ҳам ҳадемай қирқ беш йил тўлади. Уруш даврининг болалари олтмиш ёшни қоралаб турибдилар. Уруш миллионлаб болаларни меҳрдан, қувончдан маҳрум қилди. Улар болалардек қувнаб ўйнаш ўрнига катталардек меҳнат қилдилар. Буюк ғалабага салмоқли ҳисса қўшдилар. Афсусли ери шундаки, ўша давр, ўша болалик бадиий адабиётда ўз аксини ҳалигача етарли даражада топгани йўқ. Ўзбекистон болаларининг машаққатли, айни чоғда қаҳрамонона ҳаёти китоб саҳифаларига тўла кўчмаган. Бу мавзуда яратилган асарлар жуда кам.

Мана шу камчиликка барҳам бериш мақсадида «Юлдузча» нашриёти ёзувчиларга, мухбирларга, ёш ёзувчи, ёш мухбирларга, болалиги уруш даврига тўғри келган барчага мурожаат қилади: уруш давридаги болалик ҳақида биргаликда китоб яратайлик. Жанггоҳда душман узган ўқ Ўзбекистон болалари қалбини нечоғлик жароҳатлагани бу китобда акс этсин. Биз, Сиз азизлардан турли воқеаларга бой хотиралар кутамиз. Сиздан илтимосимиз, хотираларни қоғозга кўчираётганда умумий гаплардан қочиб, аниқ воқеалар тасвирига кўпроқ ўрин ажратинг. Истасангиз айрим одамларнинг исмларини ўзгартиришингиз мумкин. Ҳали бундай нарсаларни ёзиб кўрмаган ўртоқларга маслаҳатимиз: ҳар бир районда ёш қаламкашлар бор. Сиз шуларга мурожаат қилинг, улар хотираларингизни тинглаб, саралаб қоғозга тушириб бизга юборадилар.

Хотираларни шу йил охирига қадар жўнатишингиз мумкин.

Адресимиз: 700083, Тошкент, Ленин кўчаси, 41 уй. «Юлдузча» нашриёти.

МУҲАББАТ ДОСТОНИ

— Мирзо Кенжабек «Евгений Онегин»дай ажойиб асарнинг янги таржимасига қўл урар экан, ўз-ўзидан равшанки, беихтиёр муҳташам Ойбек билан мусобақага киришга мажбур эди, — деб ёзади достоннинг ўзбек тилидаги янги таржимасига сўз боши ёзган адабиётшунос олим Нажмиддин Комилов.

Ростдан ҳам, устоз ва шогирднинг бу ўзига хос мусобақаси ажойиб натижа берган. М. Кенжабек буюк Пушкиннинг ушбу асарини таржима этиш жараёнида Ойбекдан таржима санъатини ўрганиш билан бирга, унга ўхшамаган янги бир таржима асарини яратгани сезилиб турибди. «Евгений Онегин» муҳаббат ҳақидаги достон. Достонни она тилимизда ўқир экансиз, гўё иболи, дардини ошкора айтишдан иймానадиган ўзбек қизининг юрак сирларини тинглаётгандай бўласиз. Оддий рус қизи Татьяна Ларина ўзининг изтироблари, ўй-фикрлари билан кўнглингиздан жой олади...

Ҳурматли газетхон, қолган гапларни китобни ўқигач ўзингиз билиб оласиз. Китоб Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида чоп этилган.

Туҳфа НАЗАРОВА

ТАРБИЯВИЙ СОАТ

ИШДАН ҚАЙТИБ диванга чўзилганча янги газеталарни кўздан кечираётгандим, нариги хонадондан шовқин-сурон овози эшитилди.

Яна Ботиржон бир балони бошлаганга ўхшайди. Кеча онаси ҳам шикоят қилганди, яна мактабдан табуретка кўтариб келганмиш. Тарбиявий соат ўтказмасак бўлмайдиганга ўхшайди. Газетани бир чеккага йиғиштириб, бақирдим:

— Ботиржон, ҳой Ботиржон, бу ёққа қара.

— Нима, дада?

— Қанақа бола бўлиб ўсаяпсан, ўзи, сенларни деб елиб-югуриб ишласак, едирсак, кийдирсак. Сен бўлса яна мактабдан нарса кўтариб келибсан. Неча марта айтиш керак сенга, уйга нарса кўтариб келма деб. Билмадим қаёқдан ўрганаяпсан?

— Ойим ўзлари сизни доим мақтайдилар-ку, кўчадан қуруқ келмайдилар, деб.

— А, шунақа дейдими? Сен ойингни гапини нотўғри тушунибсан, ўғлим. Эрталаб тош кўтараман-у, ойинг ўшани айтган.

Шу гапни айтдим-у, бироз енгил тортдим. Вақтни ўтказмай яна тарбияни давом эттирдим.

— Қани гапир, нега укангни хафа қилдинг?

— Мен эмас, ўзи айбдор, дада. Мен бекорга урганим йўқ. Наргиза опам фабрикаларидан олиб келган конфетларнинг ҳаммасини ўртоқларига тарқатибди. Бугунам нечтаси келди, яна Наргиза опанг шоколад олиб келдиларми деб...

— Тарқатибди?

— Ойим базаларидан олиб келган зўр-зўр ўйинчоқларини ҳам болаларга бериб юборибди.

— Ҳали шошмай турсин, ўзим гаплашиб қўяман.

Ўғлим яна ўпкаси тўлиб гапида давом этарди:

— Буям ҳали ҳаммаси эмас. Сиз кеча ишхонангиздан олиб келган аккумуляторингизни тошбақага алмаштирибди.

— Нима? Алмаштирибди!

Кўзим тинди, юрагимни чангаллаб креслога чўкдим.

Ёнимда турган ўғлимнинг овози узоқ-узоқдан элас-элас қулоғимга чалинди.

— Жамшид, кеча Нозима опам касалхоналаридан олиб келган дориларини олиб кел. Дадамларнинг юраклари ёмон бўлиб қолди.

БАҲС

УЧАЛАМИЗ ДАВРАНИНГ охиридаги бурчакда ширингина гурунг қилиб ўтирувдик. Оғзига икки пиёла ароқ текканми-йўқми, Жума Бобоев тарелкадаги салатдан бир ялпоқ помидорни олиб оғзига сола туриб:

— Қаранг, шу нега қизил бўлади? —деди.

— Иштаҳанг тортса, қизилми-кўкми — индамай кавшайвер!

Помидорнинг нима учун қизил бўлишини барибир биров сўраб қолади, деб жавобини ўйлаб юргандай, Холбоев ҳам оғзини кафти билан артиб:

— Қуёшдан нур олади-да, — деди.

Иккаласи пишиллаб тортишиб туришса ҳеч гап йўқ эди. Саволга берилган жавобнинг бунчалик бемазалигини эшитиб чидаб туролмай мен ҳам;

— Редиска-чи? Редиска кунни кўрмаса ҳам қип-қизил-ку! — дедим. Лекин қойил қилган эканман. Иккаласи ҳам мум тишлаб қолди. Лаънати Бобоев ҳам мени бир танг қолдириш учун савол ўйлаб ўтирган экан, ярим пиёлани кекирдагига отиб олиб:

— Нега бўлмаса кунгабоқар қизармайди? — деб қолди.

Тортишувимиз сабзидан шолғомга, ундан ертутга, хуллас, қизариб пишадиган нарсаларга ўтиб кетаверди. Шивир-шивир билан бир соатлар тортишганимиздан кейин, Холбоев:

— Уруғи йўқ картошканинг ҳам қип-қизилини кўрганман! — деб бақириб, жанжални катта доирага чиқариб юборди.

Баҳсимизни тўрда ўтирган Эшмат Жўраевич сезмаган эканлар. Холбоев бақиргандан кейин пастга —биз томонга тикилиб:

— Хўш, нима гап?! — деганларидан кейин учаламиз қизариб-бўзариб ўрнимиздан турдик. Бирпас «Сен айт... Сен айт», деб тирсаклашиб қолувдик, Эшмат аканинг сабри чидамай:

— Нима гап?! Нима жанжал! —деганларидан кейин, Холбоев:

— Бу ёқ... Помидор нега қизил бўлади, деб сўровди... — деб ғавғони бошлаган Бобоевга имо қилди. У ҳам энди ҳақиқатни яшириб бўлмаслигини билиб, тутилиб-тутилиб бўлса-да:

— Мен... помидорнинг қизиллигини сўраб... — деди.

Ундан бошқа гап чиқмаслигини билиб, кейин вазиятни юмшатиш мақсадида масалани мен бошдан охир батафсил тушунтирганимдан кейин, Эшмат ака:

— Уларнинг уруғи қизил бўлади, — дедилар.

Ҳайратдан ҳаммамиз анграйишиб қолдик. Қаранг-а, Эшмат Жўраевичнинг ақлини...

Алимардон БЎРОНОВ

СИЗ ҚАНДАЙ ИЗОҲЛАЙСИЗ?

Мана, гарчанд куз бўлмаса-да, «жўжани санайдиган пайт» келди. Энг сўнгги суратга жавоб тариқасида келган уч қопу етти тўрвадаги 1349 хатни сарҳисоб қилиш учун кооператив мардикор ёллашга тўғри келди. Қишдан омон чиққан ҳажвий-ҳайъатчиларимиз телпак ва шляпаларини, камина дўппини бир ёққа қўйиб, хатларни ғалвирдан ўтказдик. Вой-бўй, бу мухлисларнинг топқир ва ҳамфикрлигини: кўпчилик имзоларнинг тепасида бир хил жавобни кўрдик — **«Онла пудрати»** (29 мактуб), **«Сен етим эмассан!»** (41 мактуб), **«Товуқ кетди кинога...»** (70 мактуб), **«Ўнта бўлса ўрни бошқа...»** (33 мактуб) ва ҳоказо.

Бизга мақбул бўлган жавоблар:

«Товуқшунослик институтига ўқишга бораман дейди-я, зумраша, шунча жўжа билан сенга тўрт-беш мингни қаердан топиб бераман. Ўқиб қабримга мармартош қўярмидинг, эҳ, жўжагинам, ҳозир ўқиганга нон йўқ, ўзингни кооперативга ур!»

Клара МУХАНОВА (Беруний)

●

«Алимент тўлашдан кўра ўзим боқаман»

М. МАНСУРОВА (Янгиқўрғон)

●

«Товуқнинг зўри — хўрознинг шўри»

М. ҚАҲҲОРОВА (Кармана)

●

Кооператив «энага»

А. СОДИҚОВ (Қиргули)

●

1. «Жўжани кузда санармиш... Ол-а! Хўжайинларнинг нафси шу бўлса, кузгача жўжа қоларканми!..»

2. Ҳаммаёқда «жўжаларни режалаштир, камайтир», деб ётишибди-ю, бизнинг макиён бўлса... Қу-қу-қу!

Ғайбулла САЛОМОВ, (Тошкент)

●

Энди буларни уйлантириш, уй-жой керак бўлади...

Неъмат ЮСУПОВ (Хўжаобод)

●

«Нима қилсам, «етим жўжалар интернати»га топшириб юборсамми?!.

С. ҒУЛОМОВ (Шаҳрисабз)

●

— Уф-ф! Жўжа боқиш ҳам кундан-кунга қийинлашиб бормоқда. Бир кило дон фалон пул...

Содиқ ИНОЯТОВ (Нарпай)

●

«Товуқнисонинг патларини бўягани Модалар салонига кетганига ҳам икки соат бўлди-я, уф-ф...»

М. АЛИЕВ (Фарғона)

●

ИЧУВЧИ ХЎРОЗ: — Анави қораси ҳам бизни жўжамикан? Ё, тавба...

И. АСЛОНОВ (Қува)

●

«Ферма гўзали — 89» конкурсида қатнашаман дейсанми?!.»

М. ИСОҚОВА (Пахтаобод)

●

«Кооператив-инкубатор»

М. ОХУНОВ (Наманган)

●

Отелло шубҳалар гирдобида — «Нега жўжаларимнинг ранги ҳар хил...»

Бибирабо ДАВЛАТБОЕВА (Амударё)

●

«Оналаринг кооперативга ишга ўтган, қўшни товуқхонадаги тухумларни босиб чиққунча, жим туринглар».

Х. ТЕШАБОЕВА (Поп)

●

Абадий «уй-жой проблемаси» олдида...

Қ. АБДУҚАҲҲОРОВ (Ўратепа)

●

ХЎРОЗ: — Дондан умид қилманглар, эгаларимиз онла пудратига ўтишибди.

Б. ЭГАМОВ (Қизилтепа)

●

Энди навбат ёшларга, меники «финиш»: ёғ — қозонга, пичоқ — қайроққа, олов — ўчоққа тушди...

Яйра РАҲМОНОВА (Поп)

●

Энди ҳар бирингга қирқтадан «келин» топиш керак...

Ш. ҲАЙДАРОВ (Қува)

●

Ёш товуққа уйланган «пенсионер» хўрознинг аҳволи.

А. МАТҚУЛОВ (Ўш)

Ҳозир мухлислар йўталса ҳам, шеърий йўл билан йўталадиган бўлди. Бу камина — Шум болани жуда қувонтиради. Агар шеърий жавоб нишонга тегса-ку, дўппини осмонга отамиз (ҳозирги дўппилар ҳам юпқамикан, шамол бошқа ёққа олиб кетади). Мана, бизни икки-уч дўппига «туширган» айрим шеърий жавоблар:

Лайлининг йўлига чиқсам,
жўжалар ғо-ғо қилур.
Хўрозлар уйда қолиб,
товуқлар савдо қилур.

Барно ЭШЖОНОВА (Хева)

●

Отаси айтар алла
Онаси қилар ялла.

П. СОТИМОВ (Янгиқўрғон)

●

Фермамизни оралаб,
Навбаҳор елдимикан?
Товуқлар камаймоқда —
Ревизор келдимикан?!

Гулнора ҲОЖИЕВА (Навоий)

Марҳаматлик Гулзора Мамасолиева шоир Омон Матжоннинг шеъридан саккиз мисрани жўнатибди. Топибсиз, синглим:

Макка, сули маржумакка,
Биздаям бор иштаҳа!
Ейишимиз чумчуқдагу
План — туяқушдақа!
Гоҳо «бевақт қичқирдинг» деб
Қиладилар дағдаға,
Жим турайми, шунча жўжа
Бўлаверса табака?!

Азиз чойхонамиз мухлислари, қувончингизга ҳаммамиз шерикмиз. Мухлисларимиздан бири ўз хатида: «Агар жавобимни босиб чиқарсангиз, товуқлар устидан, босмасангиз — менинг устимдан кулиб қўя қолинглар!» — дебди.

Кулгига нима етсин! Бугун сизга янги суратни ҳавола қилар эканмиз, топқирликда омад тилаймиз. Ахир, бу топишмоқда кула оладиган одамларнинг ҳаммаси ютади...

ШУМГИНА БОЛА

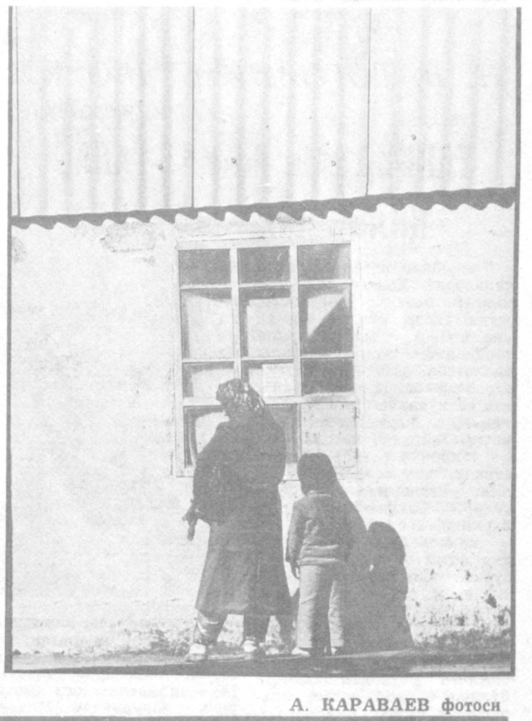

А. КАРАВАЕВ фотоси

Рассом Н. БЕРДИЕВ

ЎРМОН СУВЧИГА ТАСАЛЛИ

КИНОЯ

Ўрмон ака,
Нонни тўғранг йирикроқ,
Коса олинг пиёлага сиғмаса,
Саратоннинг оловимас, шоирлар —
Бошингизни бунча гаранг қилмаса.

Нима, биров очлигидан ўлдими?
Шукур, ана дастурхонда чою нон.
Гўшт емаса, бало урмас ҳеч кимни,
Ҳиндистонда гўшт емаскан бирор жон.

Эрта-индин боғлар болга тўлади,
Чой-нон ўрнин узуму нон эгаллар.
Пайғамбар ҳам «таомларнинг хушхўри
Умматимга нону узум» деганлар.

Таҳсин айтинг саховатли раисга,
Уч ойда бир кассир келса далага.
«Шишар» пулнинг ҳидин соғинган кисса,
Кам-кўп, деманг,
Берганига барака.

Болаларга чиқинг танга улашиб,
Кийим-боши тўзиган деб еманг ғам.
Каттасига тор келганин талашиб,
Кичиклари кияверар бу йил ҳам.

Сизга Қрим, Сочи, Ялта не ҳожат?
«Жаннатда йўқ далангизнинг ҳавоси».
Жигар оғриқ хуруж қилса, беш сўмлик
Нор дўхтурнинг уколидир давоси.

Зарари йўқ, камқон бўлса оналар,
Ширин чойни босиб-босиб ичиринг,
Зарари йўқ, нимжон ўсса болалар,
Кучга тўлар ҳар кун еса ширгурунж.

Отпускани шаҳар учун чиқарган,
Лойни тунда, тўйни қишда қиласиз.
Ёзувчилар ёзганини ўқиркан,
Ваҳимасин кўриб ҳайрон қоласиз.

«Заҳар сочар далага, — деб, — самолёт»,
«Дод-вой» солган шулар — «нозик ўпка»лар.
«Сенга нима?
Шаҳардасан... ҳидлаб ёт,
Хотинингнинг хушбўй сочин, биродар»...

«Болаларни чиқарманг, — деб — далага»,
Шу гапдонлар газет-журнал тўлғизар.
Боладан ҳам рўзғорга бир фойда-да,
Бола ризқин бермас-ку ёзувчилар.

Бошқа дарди йўқми қалам аҳлининг,
Ёзгани шу: «У ундоғу, бу бундоқ...»
Олинг, ўшал газетага нос ўранг,
Ёки ясанг офтобпана бир қалпоқ...

Ўрмон ака,
Нонни тўғранг йирикроқ,
Меҳнаткашнинг тўйгани — бой бўлгани.
Сиз ўзнимас,
Пахтани ўйланг кўпроқ,
Бир пулга ҳам арзимайди қолгани...

Самандар ВОҲИДОВ

Бухоро

Ҳамза ИМОНБЕРДИЕВ

ОИЛАВИЙ АНСАМБЛЬ

—Таъсир қилар мусиқа
Бола тарбиясига,
Деб Рамизни ёздирдик
Қўшиқ студиясига.

Ўшандан Рамиз авжда,
Кучанар керагидан —
Гоҳ Дадахон, гоҳ Рустам,
Олар гоҳ Шералидан.

Энди ҳатто жўн гапни
Қўшиқ қилиб айтади.
«Домажор»дан бошлаб у
«Лямажор»дан қайтади.

Салом-аликдан қўшиб,
Тонгдан куйлайди жўшиб;
«Нанай-нанай, нанай-нум,
Ассалому-алайкум!»

«Вай-вай, вай-вай, аравай,
Сут тошяпти, қара, ҳай!»
Унгача ошиб кострюль
Сут қочар «тум-тарақай».

Йиғлаб қолса укамиз.
«Алласин» бошлар Рамиз.
«Соль, фа, ми, ре, ля,
до, си,
Ухлаб қол-чи, акоси».

«Икки» олган кун тамом
Бутун қишлоқ сезади.
«Битта ўзим биламан»,
Деб ҳаммани эзади.

Қўшиққа барча жонвор
Чиқиб қолди талабгор.
«Хиргойи»сиз ўт солсак,
Сузар бўлди сур қўчқор.

Бирин-кетин ҳовлида
Бошланди жумбоқ-чигил—
Қўшиқ айтиб соғмаса,
Сут бермай қўйди сигир.

Ҳатто Бароқ «санъаткор»
Хуррак отар оҳангдор.
Тузилди денг, хулласи,
Уйда хор капелласи.

Энди бутун оила
«Симинор»дан қайтяпмиз.
Ҳар бир гапни баралла
«Қўшиқ қилиб айтяпмиз.

Шундай гаплар, фа, до,
си,
Ёмонмас-а, «акоси».

ОМУХТА ТИЛ

ИЛМИЙ ҲАНГОМА

Кўпинча гурунгларда, суҳбатларда тўпланишиб қолинганда, тил муаммолари — қайси тилда русча сўзларни кўп қўллаш, тил поклиги хусусида кулгили ва истеҳзоли тортишувлар бўлиб қолади.

Ўзбеклар бизнинг тилимизда ажнабий ва рус сўзлари кам, биз бундай сўзларни кам қўллаймиз, татар ва қозоқларда бундай сўзлар тўлиб ётади, деб кўкрак кериша, қозоқлар олдин ўзингга боқ, сўнг ноғора қоқ ва татарлар эса «спорит итарга кирак тугул», дейишиб тинчланадилар.

Ўйлаб қарасангиз, миллатлараро муносабатлар масаласини муҳокама қилиш давлат аҳамиятига молик бўлиб турган шу кунги долзарб паллада, ҳар бир тилнинг бойиш йўллари, тилнинг софлиги ва поклиги учун кураш ҳам ўрганишга муҳтож муаммодир.

Тил софлиги ва унинг поклиги учун кураш, ўша тил эгаси учун ватанпарварлик, ўз халқини, миллатини ҳурмат қилиш ҳам, деб тушунилади. Аксинча, билиб-билмай ўз тили луғатига ўзга тиллардан сўз ва терминларни «бўйнидан» боғлаб олиб киравериш калтабинлик ҳамдир. Шу маънода, тил софлиги ва поклиги, уни бойитиш учун курашувчи биринчи ғамхўр — тилшунослар бўлмоғи даркор.

Ўзбек тилшуноси Равшанхўжа Расулов тилшуносликни бойитиш, уни ривожлантириш мақсадида ўзига хос янгилик яратди — анча актуал мавзуда китоб чиқарди. Китобдаги тилга оид талқинларни Насриддин афанди билан муаллиф тилидан Ҳотамтой «савол-жавоб» негизида изоҳлашади.

Насриддин: Ўзбек тилшунослигида ечимини кутаётган жуда кўп муаммолар бор. Шулардан бири — «Ҳолат феъллари» мавзусидир.

Сиз яратган китобда ушбу феълнинг характерини очиб бериш учун бир қучоқ сўздан иборат гулдаста тузибсиз — «Ўзбек тилидаги ҳолат феъллари ва уларнинг облигатор валентликлари» (1989) деб номлабсиз. Бу нима деганингиз?

Қани айтингчи, **«облигатор валентлик»** тушунчаси нимаси?

Ҳотамтой: Билмасангиз, билиб олинг. Ўзбек тили луғатини бойитиш ўздан ўзи бўладиган оддий иш эмас. Уни турли сўз ва терминлар — тушунчалар билан тўлдириб бориш, уларга янги-янги маъно нозикликларини бериш биз тилшуносларни ҳам бурчимиз.

Шу маънода, китобнинг сарлавҳасидаги икки бегона сўз ўринли қўлланилган. Чунончи, лотин тилидаги «шартнома», «қимматбаҳо қоғозларнинг бир тури» маъносидаги «облигатор» сўзи теварагидаги унга эгалик қилишни ифодаловчи «облигатор»ни ҳамда кимё фанига тегишли бўлган «бир кимёвий элемент атомнинг бошқа элемент атоми билан бирикиши ёки алмашиниши»ни билдирувчи «валентлик» сўзини ўзбек тили ҳолат феълларидаги бирикиш, мослашиши ва алмашиш тушунчаларига қиёслаб олинган. Гапнинг қисқаси, «облигатор валентлик» тушунчасининг ўзбек тилидаги эшини топа олмагач, шуни ишлатишга мажбур бўлдим.

Насриддин: Ушбу сўзлар берадиган маъно, тушунчани ўзбекчада қўлланилаётган бошқа сўзлар зиммасига юкланса, биринчидан, ўша сўзнинг маъно бериши ички имкониятлар ҳисобига кенгаяди, ўз сўзларнинг қадрияти ошади, тил софлиги таъминланади. Бунга сиз қандай қарайсиз?

Ҳотамтой: Очиғини айтсам, бу иш қўлимдан келмади.

Насриддин: Аслида тилшунослар ўз тилига беписандаликка қарши ўт очувчи, сўз ва қўшимчаларни ўз тартиби билан тера олувчи зўр услубшунослар бўлиши керак. Улар бошқа тиллардан сўз ва терминларни ўз тилига мажбуран олиб кирувчи қўрс кишилар бўлиши керак эмас. Шундай бўлгач, сиз тилшунос бўла туриб, не сабабдан ўз китобингизга оддий бир гап таркибига ҳам кўплаб чет сўзларни олиб кирдингиз?

Қаранг, 16 та сўздан ташкил топган бир гап таркибида (7-бет) тенг ярми —8 таси бошқа тиллардан олинган. Бошқача қилиб айтганда, 141 саҳифадан иборат китобингизда қўлланган сўз ва терминларнинг 30 фойизини русча ва ажнабий сўзлар ташкил этган. Бу ўзбек тилини бойитишми ёки ўқувчини чигаллик ботқоғига туртиб юборишми?

Мана бу ғаройиб «илм»ни қандай изоҳлаш мумкин: **«Локалис актанти**нинг ҳолат феъллари маъносида **реаллашиши агенс актантидан** бошқа тилдаги **семантик актантларга** нисбатан **активроқдир»** (30-бет); **«Интеграл ва дифференциал семалар семеманинг конкретлаштирувчи структур-семантик компонентлари** сифатида **архисема** билан **диалектик** бирликни ташкил қилади» (22-бет); **«Персонификация** натижасида юзага келган жонли ифодаси ижобий **оттенкага** ҳам эга бўлади. Бундай **коннотатив** маъно **агенсни** англатувчи сўздаги асосий маъно билан бирлашиб, **экспрессивликни, эмоционалликни** ҳосил қилади» (60-бет) каби жумлалар билан ўзбек тили луғатини бойитмоқчимисиз ёки илмий тил устидан кулмоқчимисиз?

Ҳотамтой: Бу гапингиз нотўғри. Гаплар таркибида ажнабий сўзлар ҳеч ҳам кўп эмас. Ахир, ўз тилингизда ўша тушунчани берадиган сўз ёки бирикма бўлмаса-чи?

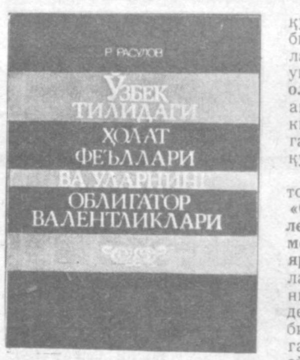

Насриддин: Гапим туҳмат бўлса, дўппини ёнингизга қўйиб, яхшилаб эшитинг: китобдаги гаплар таркибига ўтмасданоқ, оддий сарлавҳалар алфозинигина кўздан кечира қолайлик:

1. **Ҳолат феълларининг агенс валентлиги** (31-бет).
2. **Агенс валентлиги реализаторининг эга функциясида келиши** (35-бет).
3. **Агенс валентлиги реализаторининг** эга х кесим **моделидан** бошқа **конструкцияларда** келиши (71-бет).
4. Ҳолат феълларининг **локалис валентлиги** (86-бет).
5. Ҳолат феълларининг **объект валентлиги** (96-бет).

Ҳотамтой: Бу сўзлар ўзбек тилига мажбуран олиб кирилмаган. Ижтимоий заруратдан — улар маъноларини берадиган синонимик қаторлар йўқлигидан мажбуран қўллаганман.

Насриддин: Боракалло-о! Дўстим, қайта қуриш халқ хўжалигининг барча соҳаларида жадал суръатлар билан кетаётган шу долзарб паллада ўзбек тилшунослигида ҳам маълум ўзгаришлар бўляпти. Мактаб ўқувчилари учун олдинлари яратилган она тили дарслик ва қўлланмалари ҳозирги пайтда талабга жавоб бера олмай қолди. Демак, бу соҳада янги типдаги дарслик ва қўлланмалар яратилиши табиий. Шундай бўлгач, кунлар келиб сизнинг яратган ушбу тадқиқотингиздаги **олақуроқ** гаплар ва фикрлар ана шундай дарсликларга кириб қолса, ўқувчиларни гаранг қилмасмикан, деб қўрқаман.

Ахир, ўйлаб кўринг. Китобингизнинг 7-саҳифасидаги **«Сўзга субстанциал ёндашув лексикологик-семасиологик, морфологик ва синтактик яруслар** текширувчи натижаларини умумлаштиради, айни **ярусларни (қаватларни,** демоқчи — Ҳ. У.) диалектик биргаликда олади», деган гап таркибидаги «меҳмон» сўзлар қандай маъно англатишини ўқувчига ўзингизгина тушунтириб беришингиз керакми?

Асло! Ўқувчининг ўзи тушуниб етадиган гаплар, фикрлар керак.

Ҳотамтой: Тўғри гапларингиз учун ташаккур. Ахир, янги тузиладиган ҳар бир дарслик, тадқиқот ўз мақсадига кўра математик машқлар характерида бўлса яхши. Чунки, у ўқувчини ўйлашга мажбур қилиши керак. Ахир, ушбу тадқиқот руҳида она тили қонуниятларини математик фикрлашга яқинлаштириш ҳам ётади.

Насриддин: Ундай бўлса, сизга икки оғиз кинояли гап қотмоқчиман:

Гапнинг қисқаси, гаплар ва тушунчалар қанчалик тушунарсиз, мавҳум ва мураккаб бўлса, автор учун шунчалик «фойда» келтирса керак, деб ўйлайман. Чунки бу гапларни ҳамма ҳам ушлаб ололмайди-да! Ҳа, бундай омухта гаплар тизмасидан вужудга келган мазкур тадқиқотнинг ўзбек тили луғатини олақуроқ сўз ва терминлар билан «бойитишда» аҳамияти катта.

Яна невлай?..

Ҳайдарали УЗОҚОВ,
филология фанлари кандидати, доцент

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ.
Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АҚБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; секретариат — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р. 05706. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Б. — 3127. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 11 12